



Pedagogická
fakulta
Faculty
of Education

Jihočeská univerzita
v Českých Budějovicích
University of South Bohemia
in České Budějovice

Jihočeská univerzita v Českých Budějovicích
Pedagogická fakulta
katedra geografie

Diplomová práce

Regionální diferenciace populačního vývoje v Plzeňském kraji: historickogeografická analýza

Vypracoval: Bc. Aleš Pařil
Vedoucí práce: RNDr. et PhDr. Aleš Nováček, Ph.D.

České Budějovice 2015

Prohlášení:

Prohlašuji tímto, že jsem zadanou diplomovou práci vypracoval samostatně pod vedením RNDr. et PhDr. Aleše Nováčka, Ph.D. a uvedl v seznamu literatury veškerou použitou literaturu a další zdroje.

Prohlašuji, že v souladu s § 47b zákona č. 111/1998 Sb. v platném znění souhlasím se zveřejněním své diplomové práce, a to v nezkrácené podobě – v úpravě vzniklé vypuštěním vyznačených částí archivovaných pedagogickou fakultou elektronickou cestou ve veřejně přístupné části databáze STAG provozované Jihočeskou univerzitou v Českých Budějovicích na jejich internetových stránkách, a to se zachováním mého autorského práva k odevzdanému textu této kvalifikační práce.

Souhlasím dále s tím, aby toutéž elektronickou cestou byly v souladu s uvedeným ustanovením zákona č. 111/1998 Sb. zveřejněny posudky školitele a oponentů práce i záznam o průběhu a výsledku obhajoby kvalifikační práce. Rovněž souhlasím s porovnáním textu mé kvalifikační práce s databází kvalifikačních prací Theses.cz provozovanou Národním registrem vysokoškolských kvalifikačních prací a systémem na odhalování plagiátů.

České Budějovice, dne 30. 4. 2015

Aleš Pařil

Poděkování:

Chtěl bych touto formou poděkovat vedoucímu mé diplomové práce panu RNDr. et PhDr. Aleši Nováčkovi, Ph.D. za rady a cenné konzultace při tvorbě předkládaného díla.

Anotace:

PAŘIL, A. (2015): Regionální diferenciaci populačního vývoje v Plzeňském kraji: historickogeografická analýza. Diplomová práce. Jihočeská univerzita v Českých Budějovicích, Pedagogická fakulta, katedra geografie. 114 s.

Předkládaná diplomová práce analyzuje regionální diferenciaci populačního vývoje mikroregionů Plzeňského kraje. Analytická část je zaměřena především na období od poloviny 19. století až po zatím poslední sčítání obyvatel (2011). Kraj prošel během tohoto dlouhodobého vývoje z hlediska počtu obyvatel zásadními změnami, které byly důsledkem působení řady faktorů. Podstatou celé studie je tedy verifikovat hlavní determinanty, které diferenciaci mikroregionů způsobily. Součástí práce je také charakteristika kraje, tedy výčet jeho přírodních a sociogeografických možností, včetně uvedení hlavních historických událostí ve vývoji kraje. Pro prvotní zařazení kraje v rámci Česka je provedena stručná komparace s ostatními kraji, taktéž zaměřená na období 161 let. Po tomto úvodníku je analyzován samotný populační vývoj mikroregionů pomocí dílčích analýz, ty zkoumají 3 vybrané faktory, u kterých lze předpokládat velký vliv na populační změny v kraji. Na základě vývoje a stavu počtu obyvatel jsou mikroregiony klasifikovány v systému jádro – periferie. V rámci výsledné syntézy jsou mikroregion členěny do vývojově různých kategorií, které měly rozdílnou dynamiku vývoje. Závěr shrnuje výsledky práce a jeho součástí je také ověření platnosti vstupních hypotéz.

Klíčová slova:

obyvatelstvo, populační vývoj, Plzeňský kraj, mikroregionální diferenciaci, jádro, periferie

Abstract:

PAŘIL, A. (2015): Regional differentiation of the population development in Pilsen region: historical-geographical analysis. Master thesis. University of South Bohemia in České Budějovice, Faculty of Education, Department of Geography. 114 p.

This master thesis analyses the regional differentiation of population development of micro-regions of Pilsen region. The analytical part focuses on the period from the mid-19th century to the most recent census (2011). During this long-term development, in terms of population, the region undergone major changes which were the result of variety of. The essence of the study is to verify the key determinants which caused the differentiation in selected micro-regions. The work also provides a characteristic of the region, including a list of its natural and socio-geographic specifics, including the major historical events in the development of the region. There is a brief comparison with other regions for initial classification within the Czech Republic, which is also focused on the period of 161 years. This initial part is followed by the analyses of an actual population development realised by sub-analyses of the micro-regions. These sub-analyses examine the three selected factors which are likely to have a big impact on the population changes in the region. Based on the development and the status of the population, the core and periphery micro-regions in the regional system are classified. Within the final synthesis the micro-regions are divided into categories which defer from each other in dynamics of development. The conclusion summarizes results of the work and a validation of the input hypotheses is its part.

Keywords:

population, population development, Pilsen region, micro-regions differentiation, core, periphery

Obsah

1.	Úvod	2
2.	Teoretické přístupy a diskuse s literaturou	6
3.	Metodika	10
4.	Podmínky a determinanty populačního vývoje Plzeňského kraje	18
4.1	Přírodní podmínky a determinanty populačního vývoje	18
4.2	Sociálněgeografické podmínky a determinanty populačního vývoje.....	21
4.3	Vybrané aspekty historického vývoje kraje.....	24
5.	Populační vývoj kraje v kontextu Česka	30
6.	Analýza regionální diferenciacce populačního vývoje v Plzeňském kraji	36
6.1	Předindustriální období	36
6.2	Industriální období.....	41
6.2.1	Analýza vlivu železnice na populační vývoj sídel.....	42
6.2.2	Analýza vlivu administrativní funkce na populační vývoj sídel	47
6.2.3	Analýza vlivu hierarchického postavení sídel na jejich populační vývoj	50
6.2.4	Dynamika vývoje sídelního systému	53
6.2.5	Mikroregionální diferenciacce populačního vývoje.....	59
6.3	Post-industriální období.....	73
7.	Syntéza poznatků	76
7.1	Kategorizace mikroregionů	78
7.2	Generalizace vývojových trendů	80
7.3	Hlavní determinanty vývoje počtu obyvatel v Plzeňském kraji	82
7.4	Predikce budoucího vývoje Plzeňského kraje	84
8.	Závěr	86
9.	Seznam použité literatury a zdrojů	90
9.1	Seznam odborné literatury	90
9.2	Seznam internetových zdrojů	93
10.	Seznam tabulek	96
11.	Seznam map	97
12.	Přílohy	98

1. Úvod

Plzeňský kraj je vzhledem k značné polaritě jednotlivých oblastí velmi specifickým regionem Česka. Regionální rozdíly kraje jsou důsledkem dlouhodobého působení řady faktorů. Ty ovlivňují vývoj jednotlivých oblastí kraje, ale i postavení kraje v rámci Česka, a to jak z pohledu hospodářského, tak i populačního. V obecné rovině je problematika regionální diferenciace velmi aktuálním geografickým tématem, kterému je věnována velká pozornost současných geografů. Právě odlišnosti v populačním vývoji mikroregionů Plzeňského kraje jsou také předmětem této studie. Ta analyzuje dlouhodobý vývoj počtu obyvatel jednotlivých regionů kraje mezi roky 1850 až 2011 v závislosti na hlavních determinantech, které ho dlouhodobě ovlivňovaly. Plzeňský kraj byl po celou dobu sledování regionem periferním, s rozsáhlými, hospodářsky i populačně nevýznamnými oblastmi. Postavení kraje se od 80. let minulého století mírně zlepšuje, důvodem je především oživení strojírenského průmyslu v krajském městě. Současný průmyslový rozvoj je v úzké spojitosti se zahraničními investicemi, které přicházejí hlavně z Německa. Perifernost kraje nejvýrazněji prohloubily události ve 40. a 50. letech 20. století. Západní Čechy byly po staletí osídlovány migračními vlnami z Německa, proto poválečné vysídlovací procesy negativně poznamenaly populaci kraje a hustota zalidnění některých mikroregionů je dodnes velmi nízká.

Plzeňský kraj má extrémně monocentrický typ sídelního systému s ekonomicky, ale i co do počtu obyvatel, dominantním centrem Plzní, která je dnes čtvrtým největším městem Česka. Plzeňsko je po celých 161 let sledování zcela jádrovým regionem kraje, s několikanásobně vyšší hustotou zalidnění než je krajský i republikový průměr. Pro zbytek regionu je charakteristické velké množství malých sídel, často venkovského typu a velmi málo velkých a středně velkých měst. V obcích do 2 tisíc obyvatel tak žije (k roku 2011) více než 30 % populace kraje, což představuje stejný podíl na obyvatelstvu jako samotná Plzeň.

Důvodem výběru tématu se stal autorův zájem o sociální a regionální geografii, resp. historii Česka. Specifika ve vývoji kraje: důsledky příhraniční polohy kraje ve 40. a 50. letech, ale i vývoj atypického sídelního systému jsou v rámci regionalizace kraje jedny z mnoha prvků, které určovaly rozdílný populační vývoj v jeho mikroregionech. Analýza vybraných faktorů na populační změny v mikroregionech Plzeňského kraje, s přihlédnutím k významným historickým událostem, tak představuje velmi zajímavé téma geografické práce.

Hlavním cílem předkládané studie je tak analyzovat populační vývoj v jednotlivých mikroregionech Plzeňského kraje od roku 1850 do roku 2011 a detekce hlavních determinantů, které tento vývoj ovlivnily. Mikroregionální diferenciace je provedena na

základě vývojových tendencí regionu v určitých etapách a podle jejich hustoty zalidnění v roce, kdy daná etapa končí. Význam mikroregionů se v rámci kraje postupně měnil a ty měly tak na konci jednotlivých etap periferní nebo jádrovou pozici. Analytická část zahrnuje také dílčí analýzy vybraného vzorku sídel, který je složen z těch populačně nejvýznamnějších, jež dosáhla v průběhu sledování (1850–2011) alespoň dvakrát hranice 3 tisíc obyvatel. Změna počtu obyvatel těchto sídel je zkoumána na základě několika vybraných faktorů, u nichž lze předpokládat výraznější vliv na vývoj hospodářství a tudíž i populace – *budování železniční sítě, administrativní funkce sídel a hierarchické postavení sídla*. Tato analýza by měla poodkrýt některé souvislosti, které jsou následně verifikovány na úrovni mikroregionů. Dalším cílem práce je srovnání populačního vývoje Plzeňského kraje s ostatními kraji Česka opět především během industriálního a post-industriálního období.

Ke splnění uvedených cílů práce jsou stanoveny některé výchozí hypotézy, o které se analýza opírá. Znalosti historického vývoje Česka, doplněné o prostudovanou literaturu vážící se k tématu populačního vývoje daly vzniknout těmto *vstupním hypotézám*:

- 1) Vzhledem k obecně platnému trendu koncentrace obyvatelstva do větších sídel v industriálním období (Hampl, Gardavský, Kühnl, 1987) a prohlubující se tak hierarchizaci sídelního systému lze předpokládat, že počet obyvatel vybraného vzorku populačně nejsilnějších obcí poroste v industriálním období (1850–1991) rychleji než ve zbylých sídlech kraje.
- 2) Marada (2006) a řada dalších autorů (Hlavačka, 1990) uvádí, že vlivem rozvoje železniční sítě, zvláště ve 2. polovině 19. století, došlo k rozvoji průmyslu a tím se koncentrovalo obyvatelstvo v oblastech napojených na železniční síť, především do míst jejích uzlů. To znamená, že růst počtu obyvatel během průmyslové revoluce úzce souvisel s rozvojem železniční dopravy, s jedním z hlavních determinantů populačního růstu. Na základě toho lze usuzovat, že v sídlech (vybraného vzorku obcí), které ležely na železniční síti, byl vyšší populační růst než v sídlech bez železniční stanice.
- 3) Rozvoj těžkého průmyslu v Plzeňském kraji během předválečného období dokládá nejzřetelněji strojírenský podnik Škodovka. Ta zažila v tomto období rychlý růst, jehož důvodem byla především zbrojařská výroba. Podle Půlpána (1993) vzrostl počet jejích zaměstnanců od roku 1900 do roku 1914 z 3 na 10 tisíc. Dá se tedy předpokládat, že rozvoj průmyslu, především pak strojírenského podniku Škoda, v předválečném období způsobil, že město Plzeň dosahovalo ze všech měst Plzeňského kraje mezi roky 1880–1910 největšího růstu počtu obyvatel.

4) Největší migrací na území českých zemí se stal poválečný odsun Němců, který proběhl v letech 1945–1947. Jak uvádí Kučera (1998) i von Arburg (2010), během tzv. divokého i následného organizovaného odsunu musely celé Československo opustit téměř 3 miliony Němců (odhady se nepatrně liší). Vzhledem k vysokému podílu německého obyvatelstva v pohraničních oblastech západních Čech lze očekávat, že při poválečném odsunu po druhé světové válce ztratily pohraniční mikroregiony Plzeňského kraje (Domažlice, Klatovy, Sušice, Tachov) minimálně třetinu populace. Tato skutečnost bude představovat zásadní diskontinuitu v dlouhodobém populačním vývoji depopulačních oblastí.

5) Podle Fialové (1998) se v Česku mezi lety 1950–1991 zdvojnásobil počet měst, která měla 10 tisíc a více obyvatel. Nejrychleji rostla okresní města, mnohem pomaleji velká města a nejméně malá sídla. Dá se tedy očekávat, že města s „novou“ administrativní funkcí (sídla okresů) – Domažlice, Klatovy, Rokycany, Tachov, ale stále i Plzeň, rostla během socialistické industrializace rychleji než sídla bez administrativní funkce.

6) Díky měnícím se trendům v sídelním systému po roce 1989, jakými jsou suburbanizace a deurbanizace, kterým se podrobněji věnuje např. Sýkora (2003), lze předpokládat, že mikroregion Plzeňsko byl během let 1991–2011 depopulační a zároveň oblasti jemu blízké (Blovice, Nýřany, Přeštice, Rokycany a Stod) populačně rostly.

Prvotně, před klíčovou částí práce – analýzou regionální diferenciací populačního vývoje, jsou předložena teoretická východiska, ze kterých je při analýze vycházeno. Zároveň je představena metodika průběhu práce, která podrobněji vysvětluje jednotlivé postupy analýzy a následné syntézy. Čtvrtá kapitola zasazuje kraj do obecného vývoje, kdy je kladen důraz především na ty fyzickogeografické a sociogeografické determinanty, které se významněji podílely na populačním vývoji. Součástí této kapitoly jsou také vybrané aspekty historického vývoje kraje, které stručně charakterizují historické události v kraji od počátku osídlování až po současnost. Pro obecné zařazení kraje v Česku skrze populační vývoj je Plzeňský kraj porovnán s ostatními kraji, srovnání probíhá především během industriálního a post-industriálního období. Po uvedených vstupních charakteristikách je provedena analýza mikroregionální diferenciací populačního vývoje kraje, která představuje klíčovou část celé práce. Tato analýza se dělí na 5 dílčích analýz, z nichž první čtyři se věnují regionální diferenciaci na úrovni vybraných 56 sídel a pátá porovnává vývoj územních jednotek vyššího řádu, tedy obcí s rozšířenou působností. Výsledkem analýzy na úrovni sídel, mikroregionů i kraje v rámci celého Česka je syntéza poznatků o vybraných faktorech, ovlivňujících vývoj populace mikroregionů kraje. Na závěr jsou shrnuty výsledky a celkový přínos práce, včetně potvrzení či vyvrácení vstupních hypotéz.

Předkládaná práce historickogeografického zaměření tedy není zcela komplexní studií vývoje kraje, pro svůj plánovaný rozsah se jádro studie orientuje hlavně na populační vývoj. Druhým důvodem nekomplexnosti je výběr reprezentativního vzorku sídel namísto všech obcí Plzeňského kraje. Práce by měla posloužit tedy spíše pouze pro přehlednost vývoje populace v kraji, který je od roku 1850 do roku 2011 postaven na oficiálním sčítání obyvatel.

2. Teoretické přístupy a diskuse s literaturou

Vstupním úkolem při psaní kvalitní odborné práce je nabytí bohaté teoretické základny, získané reflexí vybraných děl. Ta je vyústěním rozboru odborné literatury či dalších zdrojů a utvoření si vlastní představy o problematice daného téma. V tomto případě je provedena komparace především geografických a historických děl (kromě odborných publikací také atlasy, ročenky, databáze sčítání obyvatel). Zaměření práce je *multidisciplinárního charakteru*, proto je potřeba prostudování hlavních děl týkajících se vybraného tématu jednak z oborů obecné a regionální geografie, geografie sídel a sídelních systémů a v neposlední řadě také z historické geografie a demografie. Kromě publikací věnujících se přehledu zaměřených primárně na celé Česko je nutno se seznámit také s regionální literaturou, která je zaměřena na Plzeňský kraj a jeho oblasti.

Z autorů starších geografických děl zanechal významný odkaz pro studium regionálních rozdílů Christaller, který již v roce 1933 představil svůj koncept hierarchie regionů, tzv. *teorii centrálních míst*, ve které popsal závislost periferních okrajových oblastí na oblasti jádrové (centrální). V této době však ještě nebyly ustanoveny geografické pojmy jádro či periferie, jednalo se zatím spíše o vysvětlování charakteristických rysů odlišných regionů. Pro vymezení regionů měl největší význam rakouský profesor Friedmann, kterému sociální geografie vděčí jednak právě za ustanovení terminologie (mj. termíny jádro, periferie), ale také za zavedení modelu „*jádro – periferie*“. Podle Friedmanna (1966) tak existují 4 etapy vývoje hospodářského prostoru: 1. původní předindustriální společnost s lokálními ekonomikami, v níž jsou sídelní systémy složeny z malých rozptýlených jednotek a vykazují tak nízkou mobilitu; 2. počátek a růst kapitálu a průmyslu v jádrovém regionu, na úkor regionu periferního; 3. ekonomický růst celé země a rozvoj nových oblastí, důvodem dekoncentrace je nedostatek pracovních sil a rychle rostoucí populace v jádrových regionech; 4. prostorová integrace ekonomiky, jednotlivé oblasti se specializují na určitou činnost a vzniká tak dělba práce mezi regiony.

V českém prostředí se regionální diferenciaci věnuje práce autorů Hampla, Gardavského a Kühnla (1987). Ti rozdělují regiony Česka z pohledu populačního vývoje mezi roky 1869 a 1970 na *periferní* a *jádrové*. Přesto, že se publikace nezabývá konkrétně Plzeňským krajem, je pro tuto práci díky svým teoreticky hodnotícím postupům inspirativní. Jednou z periferních oblastí bylo autory vyhodnoceno široké území na jih od linie Břeclav – Jihlava – Příbram – Plzeň – Karlovy Vary (narušeno Povltavím od Českých Budějovic). Do této oblasti tak spadá i značná část Plzeňského kraje, vyjma jeho severovýchodního cípu. Plzeňský region jako celek je také dalšími autory považován za spíše periferní oblast

s velkým vlivem jeho krajského města. Sociolog Musil (ve spolupráci s Müllerem, 2008) ve své studii rozdělil oblast Plzeňského kraje na několik významově různých částí, z nichž Plzeňsko a část Rokycanska označil jako metropolitní území a zbytek kraje jako ostatní či periferní území s regionálními centry.

V nedávné minulosti se problematikou vymezení jednotlivých regionů a jejich vnitřní diferenciací zabývali sociální geografové z Přírodovědecké fakulty UK – např. již zmiňovaný Marada a kol. (2006), jehož studie řeší *železniční dopravu* jako faktor regionálního rozvoje. Spolu s ním také Havlíček, Chromý, Jančák (2005), kteří, ještě s dalšími autory, zaměřili svou práci na geografický *výzkum periferních oblastí*. Jakožto dílo zaměřené primárně na jeden region velice posloužila další studie Hampla (2003), ve které analyzoval oblast Karlovarského kraje a následně provedl kategorizaci jeho mikroregionů. Ta je provedena obdobně i ve výsledné syntéze této diplomové práce. Pro analyzování Plzeňského kraje na základě jednotlivých faktorů (železnice, administrativní členění, hierarchie sídel) je využita metodika ze studie Nováčka (2006), který sledoval vývoj populace v kraji Vysočina právě skrze tyto faktory.

Analýza populačního vývoje se neobejde ani bez *oficiální datové základny* údajů o počtu obyvatel. Jako zdroje těchto dat slouží především Retrospektivní lexikon obcí ČSSR 1850 až 1970 (1978), Historický lexikon obcí České republiky 1869–2005 (2006) a statistické ročenky v databázi Českého statistického úřadu. O geografii sídel, resp. sídelních systémů se zajímala (stále zajímá) celá řada českých autorů. Ze starších studií je to sbírka přednášek od Doberského (1953), která popisuje vývoj městského a venkovského osídlení. Mezi novější patří *Města České republiky v retrospektivě* (1966), kterou vydal ČSÚ, dále osmidílný sborník Kuči (1999–2011), jenž charakterizuje obce v Česku na základě jejich vývoje z pohledu populačního, hospodářského, ale i urbánního. Novými trendy v sídelních systémech a jejich důsledky se zabývá Sýkora (2003), který důkladně popisuje *projevy a důsledky suburbanizačních procesů*. Periodizace vývoje na *předindustriální, industriální a postindustriální období* (upravena pro organizaci společnosti na vhodnější označení statického, dynamického a organického období) byla převzata z práce Hampla (2005), ve které autor předkládá odlišný geografický vývoj společnosti v Česku ve zmíněných obdobích.

Populační vývoj byl determinován především vývojem hospodářství, dopravy, ale i administrativního členění. Z českých historických geografů se vývojem počtu obyvatel v industriálním období souvisejícím s vývojem *hospodářství* zabýval Purš (1960). Přesto, že jeho práce je starší více než půl století, poskytuje ucelený přehled o vlivu průmyslové revoluce na diferenciaci regionů českých zemí. Dalším autorem věnujícím se dějinám českého

hospodářství je například Půlpán (1993). Jakubec, Jindra a kol. (2006) vydali publikaci, ve které se k rozvoji průmyslu během industrializace vyjadřují takto: „sekundární sektor zažil od 19. století fenomenální rozvoj, který jej počtem zaměstnaných, výrobní výkonností a tvorbou národního jmění povýšil v nejdůležitější článek národního hospodářství“ (Jakubec, I., Jindra, Z. a kol. 2006, s. 155). *Vliv železnice* na růst počtu obyvatel sleduje práce Hlavačky (1990), z mladších je to zmiňovaná studie Marady (2006). Teoretický podklad pro hodnocení *administrativní funkce* na populační růst poskytuje především publikace J. Janáka, Z. Hledíkové a J. Dobeše (2005), která popisuje vývoj správy v českých zemích od raného feudalismu až po současnost.

Samostatnou kategorií teoretických východisek historické geografie je *historická demografie*. Uvedené studie jsou spíše přehledové koncepce populačního vývoje na úrovni celého státu, avšak s dílčími zmínkami k regionálním odlišnostem tohoto vývoje představují velmi cenný zdroj informací. Předně je nutno uvést dílo uznávané české demografky Fialové a kol. – *Dějiny obyvatelstva v českých zemích* (1996), kde se důkladně věnuje vývoji počtu obyvatel v období před oficiálními celoplošnými sčítáními. Fialová také pracuje s pojmem *demografická revoluce*, když odkazuje na francouzského demografa Landryho, který tak nazval ve 30. letech 20. století „přechod od extenzivní k intenzivní lidské produkci“ (Fialová L. a kol. 1996, s. 196). Dále pak starší dílo neméně významné Kárníkové (1965), které sleduje vývoj populace již téměř 100 let před prvním oficiálním sčítáním lidu a končí předválečným obdobím. Také *poválečným vysídlením* se zabývá mnoho zahraničních autorů, kromě zmiňovaného von Arburga (2010, 2011) je to i např. Hoffmann (2000). Z demografií zkoumající současný vývoj populace je to Pavlík (a kol., 2002), jež se zabývá vývojem počtu obyvatel až při posledním transformačním období, tj. od roku 1990. Nebo dvojice slovenských autorů Káčerové a Blehy (2007), kteří řeší v současnosti velmi aktuální stárnutí obyvatel spojené s tzv. *druhým demografickým přechodem*, tedy změnou v reprodukčním chování lidí. „Proces druhého demografického přechodu je nejčastěji vysvětlován jako důsledek změny hodnot, především nárůstu individualismu. Změněné hodnoty přinesly změnu demografického chování lidí, např. větší počet nesezdaných soužití, relativně větší počet dětí narozených mimo manželství či růst věku matek v době prvního porodu. Vliv se připisuje také masovému rozšíření antikoncepce. Dalším významným znakem druhého demografického přechodu je trvalé zlepšování naděje na dožití v důsledku zvyšování životní úrovně. Tento jev v kombinaci s poklesem porodnosti má za následek demografické stárnutí obyvatel“ (Toušek, Kunc, Vystoupil a kol. 2008, s. 85).

V *regionální literatuře* zatím publikace věnující se podrobněji populačnímu vývoji v kraji chybí. Jedná se spíše o střípky informací k populaci kraje v jednotlivých zdrojích. Podrobnější číselné údaje o obyvatelstvu obsahují statistické ročenky Plzeňského kraje, vydávané krajskou správou ČSÚ v Plzni. Z periodicky vydávaných děl je využít také Západočeský historický sborník, který vycházel jednou ročně mezi lety 1995 až 2003. Dalšími studii krajské správy ČSÚ jsou např. Populační vývoj obyvatelstva Západočeského kraje v letech 1980–1993 (1994) či Základní tendence demografického, sociálního a ekonomického vývoje Plzeňského kraje, vycházející každoročně od roku 2008. Dále pak také mapový soubor Postavení venkova v Plzeňském kraji 2008 (2009) a řada dalších. Důležité informace o historii kraje poskytuje i publikace Západočeský kraj v číslech: ekonomický rozvoj, výsledky sčítání lidu, domů a bytů, perspektiva vývoje do roku 1980 (1963) vydaná kolektivem autorů a Pelant (1988). Městu Plzni se věnují třídílné Dějiny Plzně (1965, 1967, 1981), které jsou dílem kolektivu více než 15 autorů. I přes uvedené prameny k historii Plzeňského kraje je populační vývoj v jeho mikroregionech zcela neprobádanou oblastí, proto je potřeba i vlastních předpokladů vytvořených na základě postavení mikroregionů v kraji, ale i postavení kraje v rámci Česka.

Uvedená literatura je pouze výběrem neužívanějších děl, tedy zásadního materiálu, na kterém je práce po teoretické stránce postavena. Podstatná část zdrojů zde nebyla pro jeho množství zmíněna, kompletní seznam použité literatury je sepsán v kapitole 9 (Seznam použité literatury a zdrojů). Vybrané studie jsou doplněny dalšími publikacemi, internetovými zdroji, ale také tabulkami či mapami vážící se k tématu práce.

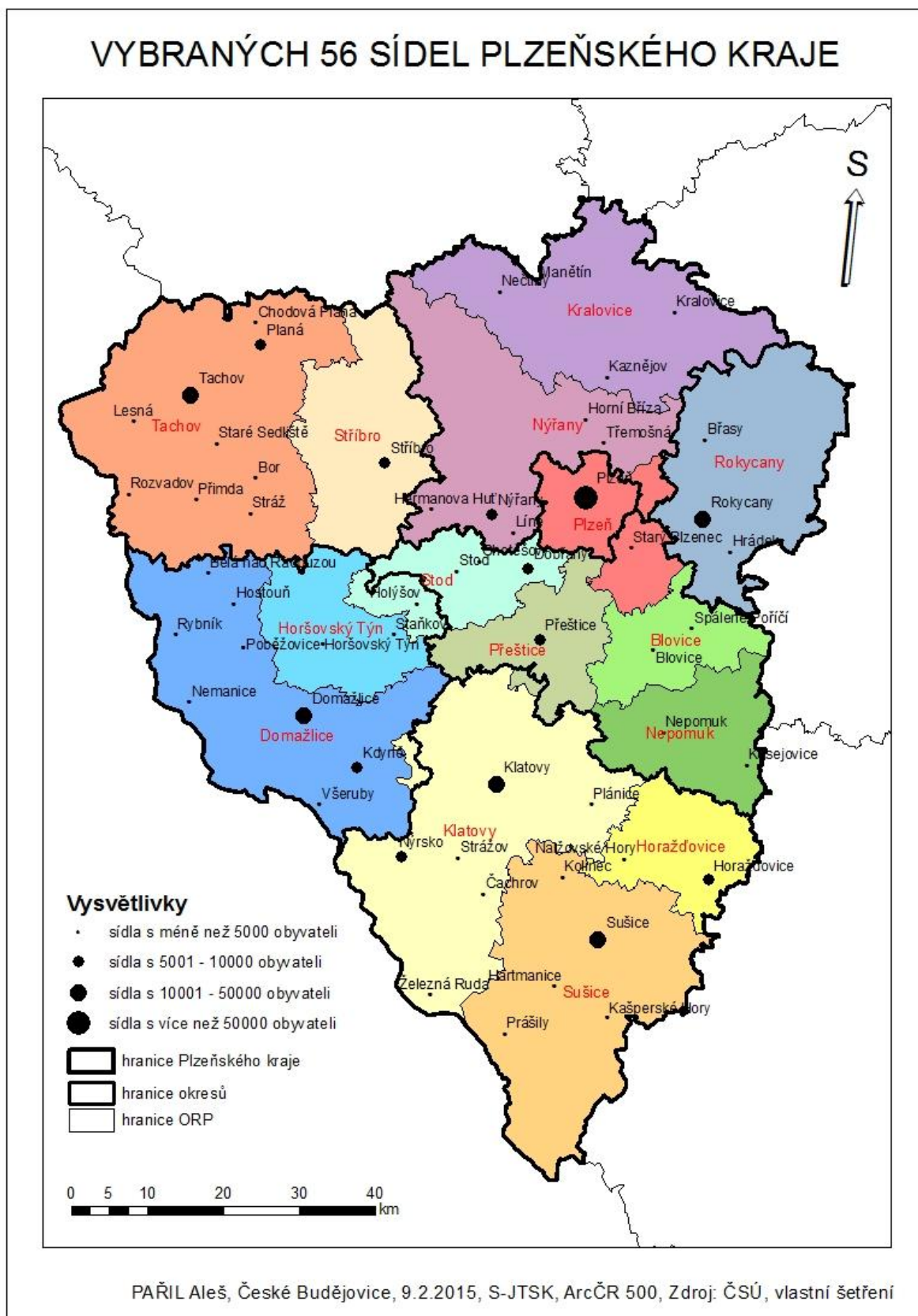
3. Metodika

Výzkum populačního vývoje je metodicky podmíněn zdrojem relevantních dat, proto je analýza mikroregionální diferenciace provedena mezi roky 1850–2011, kdy jsou k dispozici již oficiální údaje sčítání obyvatel. Od roku 1850 máme první přesné údaje o počtu obyvatel díky Retrospektivnímu lexikonu obcí ČSSR 1850–1970 (1978). Rok 2011 udává druhou mez vývoje a to pochopitelně proto, že v tomto roce proběhlo zatím poslední sčítání lidu. Základem celého statistického šetření byl Historický lexikon obcí České republiky 1869–2005 (2006). Údaje pro rok 2011 byly doplněny ze statistické ročenky Sčítání lidu, domů a bytů. Problémem čerpání dat z více zdrojů je částečně odlišné katastrální vymezení jednotlivých obcí, proto je potřeba sjednotit výměry katastrálních území ze všech zdrojů. Sjednocení dat je provedeno právě podle výše zmíněného Historického lexikonu obcí České republiky 1869–2005 (2006). Studie nejčastěji pracuje se *správními obvody obcí s rozšířenou působností* (SO ORP, mikroregiony), ale v některých částech práce je nutné podrobnější prozkoumání, a to na základě jednotlivých *sídel*. Vzhledem k velkému množství všech obcí Plzeňského kraje by nebylo možné v diplomové práci zkoumat každé sídlo, proto podmínkou pro sledování populačního vývoje sídla je, že „mělo alespoň dvakrát mezi lety 1850–2011 při sčítání lidu více než 3 tisíce obyvatel“. Tato podmínka je stanovena z důvodu výběru dlouhodobě populačně větších sídel. Je tak vygenerováno v 7 plzeňských okresech celkem 56 obcí (viz Příloha 10 a/b/c), které jsou předmětem dílčích analýz výzkumu populačního vývoje. Vybraný vzorek je možné považovat za reprezentativní, protože v roce 1850 představoval asi 39 % populace celého kraje, v roce 1900 to bylo téměř 50 %, v polovině 20. století 57 % a v roce 2001 už 68 %.

Pro lepší přehlednost a zjednodušení při interpretaci výsledků je analýza celého sledovaného období rozdělena na 3 hlavní fáze vývoje (Hampl 2005): *předindustriální*, *industriální* a *post-industriální*, které jsou charakteristické svými navzájem odlišnými vývojovými trendy. Vzhledem k zásadnímu progresu polarizace mikroregionů během industriálního období, je tato fáze rozdělena na několik dílčích etap po dvacetiletých a třicetiletých periodách, které od sebe oddělují období ve svých trendech vývoje výrazně se lišící:

a) *Předindustriální fáze*: od počátků osídlování až do roku 1850. Přesto, že se jedná o etapu velmi dlouhou, problémem tohoto období jsou nedostatečná a ne zcela věrohodná statistická data, tyto odhady uvádí například Fialová (1998). Ta se často opírají spíše o pouhé předpoklady na základě dochovaných informací.

Mapa 1: Vybraných 56 sídel Plzeňského kraje



b) *Industriální fáze*: od roku 1850 do roku 1991. Během těchto 141 let probíhá rozsáhlá polarizace jednotlivých oblastí, jak na úrovni krajů, tak i v jejich mikroregionech. Období je pro podrobnější analýzu rozděleno na dílčí etapy:

1. etapa – *roky 1850 až 1880*: Tato etapa je podmíněna prvním sčítáním obyvatel (1850), kdy máme v rukou první věrohodné statistiky, které jsou použitelné pro vědeckou práci. Během těchto 30 let lze předpokládat růst počtu obyvatel zcela jistě spjatý s šířící se průmyslovou revolucí, která s sebou přinášela nové industrializační prvky. Rozvoj industrializace podněcuje výstavbu prvních železničních tratí, které přitahují novou průmyslovou výrobu, tzn. koncentraci obyvatel v těchto oblastech.

2. etapa – *roky 1880 až 1910*: Probíhající populační nárůst ovlivněný vrcholící průmyslovou revolucí. Navíc počátkem 20. století dochází k velkému rozvoji hospodářství a tím i k rozsáhlé koncentraci obyvatel ve městech s průmyslovou výrobou. V Plzeňském kraji je v tomto období dobudována železniční síť, což znamená rozvoj dalších oblastí, kterým se doposud železnice vyhýbala.

3. etapa – *roky 1910 až 1930*: Pomalu končí kapitalistická industrializace. Během první světové války nejsou české země natolik zasaženy, také proto nenastávají velké populační ztráty. Naopak, druhá polovina 20. let (1925–1929) je spojena s velkou hospodářskou konjunkturou jako předzvěstí světové hospodářské krize. Dochází k růstu počtu obyvatel, v roce 1930 je v Plzeňském kraji dokonce nejvyšší počet obyvatel v celé jeho historii.

4. etapa – *roky 1930 až 1950*: Ve třicátých letech se postupně zpomaluje růst počtu obyvatel, ovšem důležitým zásahem pro Plzeňský kraj je období druhé světové války, tedy spíše poválečné vysídlení Němců z pohraničních území. V roce 1948 se k moci v Československu dostává komunistická strana a postupně zahajuje novou etapu hospodářství Česka označovanou jako socialistická industrializace.

5. etapa – *roky 1950 až 1970*: Tento úsek Československých dějin je vybrán záměrně, protože začíná rozsáhlý populační růst spojený se socialistickou industrializací. Probíhá restrukturalizace hospodářství, kdy dochází, především ve velkých městech, k výstavbě nových průmyslových továren, pro jejichž pracovní sílu jsou budována městská sídliště. Zároveň zůstávají bez podpory státu malé obce, které ztrácejí jakoukoliv přitažlivost pro mladé lidi. Tyto momenty jsou důvodem rostoucí koncentrace obyvatel do měst, tzn. zvyšující se urbanizace.

6. etapa – *roky 1970 až 1991*: V 70. letech probíhá výstavba nových panelových domů, hlavně v okresních městech a je kladen důraz na podporu mladých rodin. Tato opatření

znamenaají obecně značný růst počtu obyvatel, především v okresních sídlech. V 80. letech koncentrace obyvatel začíná slábnout, dochází k větší podpoře periferních oblastí, také se pomalu prosazují nové trendy v sídelním systému.

c) *Postindustriální fáze*: od roku 1991 do roku 2011: Tato fáze je započata změnou politickému režimu a nasměrováním státu k demokracii. Začíná se postupně snižovat natalita a mění se demografické chování společnosti, které se přibližuje západoevropskému režimu – menší počet dětí v rodině, děti se rodí v pozdějším věku matky, častější jsou bezdětné páry a narůstá počet tzv. singles. S touto změnou souvisí stále nižší přirozený přírůstek a stárnutí obyvatel.

Pro analýzu industriálního období jsou zvoleny tři vybrané determinanty populačního vývoje v kraji, u kterých lze předpokládat v určitém období výrazné ovlivnění rozdílného populačního růstu ve vybraných obcích kraje: vliv železnice, administrativní funkce a hierarchického postavení na populační vývoj sídel. Populační vývoj je sledován pomocí často používaného demografického indexu – *index změny (IZ)* počtu obyvatel sídla, který vykazuje buďto růst (v konečném roce celého období je IZ vyšší než 100) nebo pokles (nižší než 100) počtu obyvatel sídla. Samozřejmě platí, čím je číslo větší (menší) než 100, tím byl růst (pokles) vyšší. Výpočet se provede tak, že počet obyvatel sídla v konečném roce období je vydělen počtem obyvatel obce v počátečním roce období a tento podíl je vynásoben 100.

index změny počtu obyvatel sídla

$$IZ = \frac{K_o}{P_o} * 100$$

K_o = počet obyvatel sídla v konečném roce období

P_o = počet obyvatel sídla v počátečním roce období

Vybrané faktory, které jsou sledovány v dílčích analýzách (6.2.1 až 6.2.3), ovlivnily víceméně populační vývoj kraje. Tyto determinanty jsou zvoleny za účelem potvrzení či vyvrácení některých vstupních hypotéz. Za první determinant určující populační vývoj lze považovat *rozvoj železnice*. Napojení obce na železniční síť tehdy podnítilo její populační růst. Analýza vlivu železnice je provedena mezi roky 1850–1930, což je období, kdy byla zcela dotvořena železniční síť v kraji a mohl se již projevit její vliv (poslední traťové spojení v kraji bylo otevřeno v roce 1910). Vzorek 56 obcí je rozdělen do několika kategorií, od vícenásobného uzlu železniční sítě až po obce s absencí železniční stanice a následně je sledován populační vývoj jednotlivých kategorií během vybraných 80 let. Dalším faktorem

ovlivňující koncentraci obyvatel je administrativní postavení sídla. Vzhledem k často se měnícímu administrativnímu uspořádání jsou analyzovány obce ve 4 dílčích obdobích, tak jak nastávaly změny v tomto uspořádání: 1850 až 1869, 1869 až 1950, 1950 až 1961 a 1961 až 2001. Ve vybraných obdobích jsou zvoleny různé kategorie, které odpovídají administrativní hierarchii sídel dané doby. Je sledován opět populační růst jednotlivých kategorií během těchto 4 období. Jako poslední je analyzován vliv *hierarchického postavení sídel na jejich růst*, tedy jestli měla velikost sídla vliv na jeho další růst. Obce jsou opět kategorizovány, tentokrát do 5 velikostních skupin sídel a je zkoumán vývoj jejich podílu na počtu obyvatel kraje ve vybraných letech.

Mikroregionální diference kraje je provedena podle administrativních jednotek obcí III. stupně neboli *obcí s rozšířenou působností* (viz tabulka 1). Tyto územní jednotky jsou vhodným velikostním regionem jednak pro svůj funkční rozsah v rámci mikroregionu, pro jejich vhodný počet k výzkumu (15), zároveň pro svou relativně podobnou velikost.

Tabulka 1: Administrativní členění Plzeňského kraje

okresy	ORP
Domažlice	Domažlice, Horšovský Týn, Stod (část)
Klatovy	Horažďovice, Klatovy, Sušice
Plzeň-jih	Blovice, Nepomuk, Přeštice, Stod (část)
Plzeň-město	Plzeň
Plzeň-sever	Kralovice, Nýřany
Rokycany	Rokycany
Tachov	Stříbro, Tachov

Zdroj: ČSÚ, *Administrativní rozdělení okresů Plzeňského kraje k roku 2008*

U jednotlivých mikroregionů je ve vybraných obdobích sledován vývoj počtu obyvatel pomocí dalšího demografického ukazatele – *relativního indexu změny* počtu obyvatel sídla vztaženého k průměrnému počtu obyvatel kraje. Tento index porovnává, zda mikroregion během určitého období rostl populačně rychleji (v konečném roce celého období je vyšší než 100) nebo pomaleji (nižší než 100) než kraj celkově. Opět platí, čím je číslo větší (menší) než 100, tím byl růst (pokles) vůči kraji vyšší. Index se vypočítá tak, že počet obyvatel mikroregionu v konečném roce období je dělen počtem obyvatel mikroregionu v počátečním roce období, tento podíl je poté dělen podílem počtu obyvatel kraje v konečném roce období a počtem obyvatel kraje v počátečním roce období.

relativní index změny počtu obyvatel mikroreg. vztažený k průměrnému počtu obyvatel kraje

$$RIZ = \frac{Km/Pm}{Kk/Pk}$$

Km = počet obyvatel mikroregionu v konečném roce období

Pm = počet obyvatel mikroregionu v počátečním roce období

Kk = počet obyvatel Plzeňského kraje v konečném roce období

Pk = počet obyvatel Plzeňského kraje v počátečním roce období

Podle výsledného RIZ můžeme rozdělit tendence vývoje mikroregionů v daném období v porovnání s průměrem kraje na základě jednotlivých intervalů podle Nováček (2004, s. 19) takto:

- 1) výrazně vyšší růst/nížší pokles: hodnota vyšší než 1,050;
- 2) mírně vyšší růst/nížší pokles: v intervalu od 1,011 až do 1,050;
- 3) průměrný růst/pokles: v intervalu od 0,990 až do 1,010;
- 4) mírně nižší růst/vyšší pokles: v intervalu od 0,950 až do 0,989;
- 5) výrazně nižší růst/vyšší pokles: nižší než 0,950.

Kromě vývoje je posuzováno také postavení mikroregionu ke konečnému roku etapy, a to podle jeho *hustoty zalidnění*. Výpočet hustoty zalidnění je proveden obvyklým způsobem, tj. vydělením počtu obyvatel mikroregionu jeho rozlohou, obvykle udanou v kilometrech čtverečných. Výsledkem je tak počet obyvatel žijících na jednom kilometru čtverečném. Čím je výsledná hodnota zalidnění vyšší, tím je v mikroregionu vyšší koncentrace obyvatel.

hustota zalidnění mikroregionu

$$HZ = \frac{POm}{Rm}$$

POm = počet obyvatel mikroregionu v daném roce

Rm = rozloha mikroregionu

Na základě hustoty zalidnění se dají mikroregiony rozdělit podle svého postavení v daném v roce v rámci kraje takto (převzato z Nováček, 2004, s. 19):

- 1) jádrový mikroregion: odchylka od průměru kraje o více než +15,0 %;
- 2) spíše jádrový mikroregion: odchylka mezi +5,1 až +15,0 %;
- 3) neutrální mikroregion: odchylka mezi -5,0 až +5,0 %;
- 4) spíše periferní mikroregion: odchylka mezi -15,0 až -5,1 %;
- 5) periferní mikroregion: odchylka o více než -15,0 %.

Za účelem přehlednější obrazové orientace čtenáře je studie doplněna navíc vlastními mapami autora, ty jsou vytvářeny pomocí programu ArcGIS verze 9.1, který zároveň obsahuje využitě shapefilly. *Mapy* vývoje obyvatelstva a hustoty zalidnění jsou tedy taktéž důležitou součástí výstupů této práce.

Pro úplnost metodického vysvětlení analytické části je uvedena využívaná terminologie převzatá z Nováček (2004, s. 12):

„*Jádro* (centrum, metropolitní sídlo/region): místo koncentrace rozhodovací moci, inovačních sil, koncentrace populace, příp. ekonomických aktivit.

Jadernizace: vývoj směřující k jádrovému postavení; relativní „zlepšování“ postavení v systému.

Periferie: území nedostatečně integrované do systému, závislé na jádru a bez inovačního potenciálu, většinou se v našich podmínkách vyznačuje horšími ekonomickými (HDP na osobu, méně progresivní ekonomická struktura, menší počet podnikatelů, nižší objem hmotných investic) a sociálními ukazateli (menší vybavenost, vzdělanost...), příp. přírodními podmínkami (vyšší lesnatost a průměrná nadmořská výška) a venkovským charakterem řídké zalidněné oblasti.

Periferizace: vývoj směřující k perifernímu postavení – „zhoršování“ postavení v systému.“

V rámci syntézy je provedeno srovnání mikroregionů v Plzeňském kraji a srovnání krajů Česka pomocí tzv. *míry polarizace* (vycházející z hustoty zalidnění).

míra polarizace mikroregionů (krajů)

$$MP = \frac{HZ M_{min}}{HZ M_{max}} * 100$$

HZ M_{min} = hustota zalidnění nejméně zalidněného mikroregionu (kraje)

HZ M_{max} = hustota zalidnění nejvíce zalidněného mikroregionu (kraje)

Dále jsou mikroregiony kategorizovány podle typologizace na základě studie Hampla (2003), která je obdobou členění Kárníkové (1965). Jedná se o typologii charakteristickou pro Karlovarský kraj, avšak na základě relativní shodnosti krajů je možno její užití i v tomto případě. Proto jsou mikroregiony kategorizovány stejně jako u Hampla (2003), který rozdělil mikroregiony podle jejich podílu na populaci kraje a podle jejich hustoty zalidnění v daných letech na 4 vývojové typy:

1) *růstový typ*: je charakterizován dlouhodobým a relativně plynulým růstem počtu obyvatel,

- 2) *stabilizovaný typ*: jsou to mikroregiony, které si zachovávají svůj podíl na populaci, ale prohlubuje se jejich vnitřní polarizace = rozvoj středisek a úpadek zázemí,
- 3) *typ „nové“ periferie*: mikroregiony, které byly do 2. světové války relativně stabilizované, ale proběhlo zde slabé poválečné dosídlení a nastal jejich úpadek,
- 4) *typ „klasické“ periferie*: převážně venkovské, ekonomicky slabé a depopulační mikroregiony.

Rozdělení mikroregionů do jednotlivých kategorií vyžaduje vedle statistických údajů také zamyšlení se nad postavením mikroregionu v daném období v rámci kraje a sledování obdobných vývojových trendů mezi mikroregiony stejné skupiny. Výsledkem tak jsou 4 kategorie regionů, které jsou si vzájemně svým vývojem podobné, ale od ostatních kategorií se jím výrazně liší.

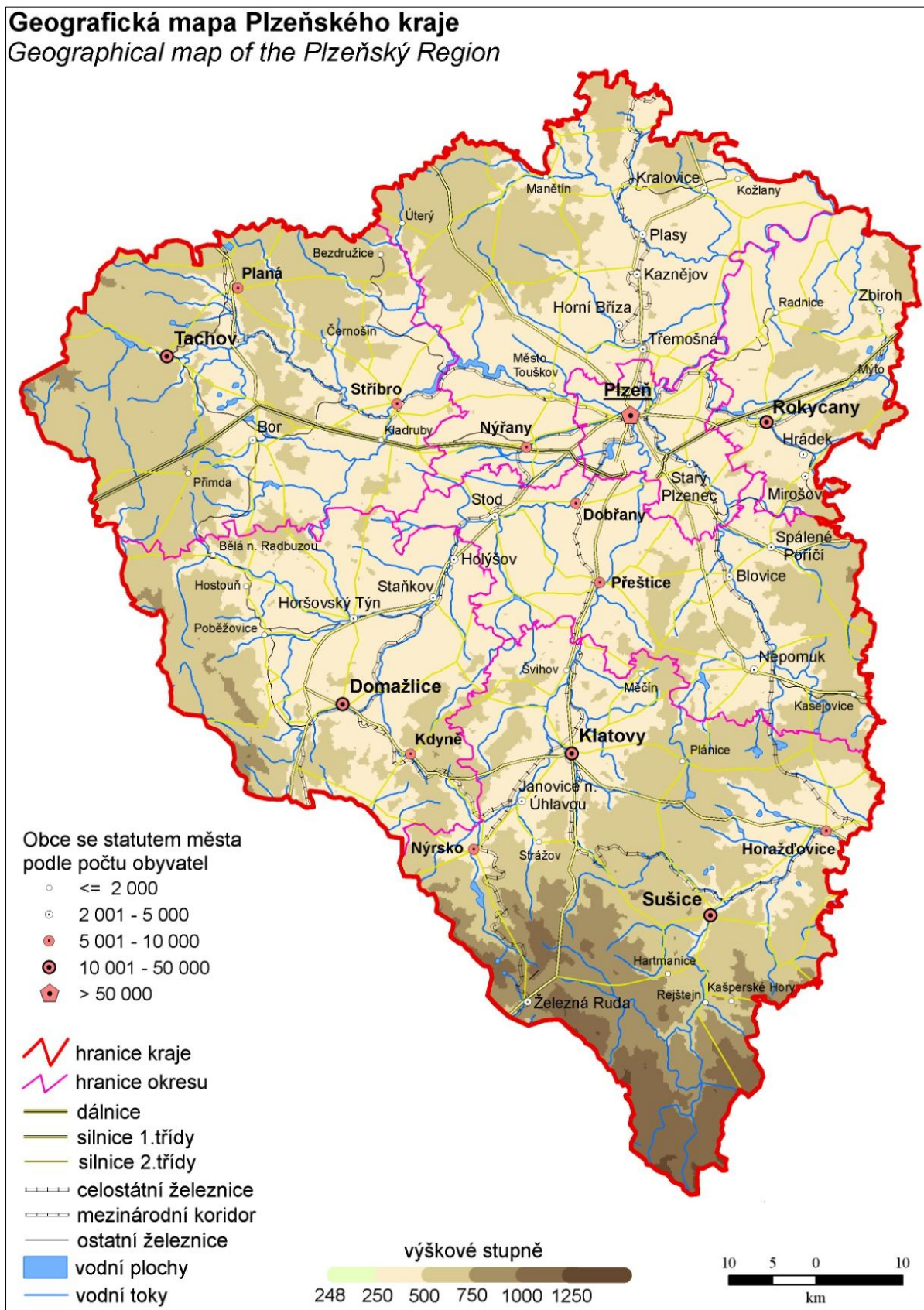
4. Podmínky a determinanty populačního vývoje Plzeňského kraje

Současný stav Plzeňského kraje je výsledkem dlouhodobého působení fyzickogeografických a sociálněgeografických faktorů, které v průběhu mnoha staletí rozdílnou dynamikou ovlivňovaly dnešní obraz kraje. Za primární příčinu nynějšího postavení kraje lze jednoznačně označit jeho polohu: na západě a na jihu kraje rozsáhlé horské oblasti s ne příliš příznivými podmínkami pro život, celkově vyšší nadmořská výška kraje a přeshraniční sousedství s Německem (tzn. silná německá imigrace), které se negativně projevilo hlavně po druhé světové válce. Vedle fyzickogeografických a sociálněgeografických determinantů hrál svou roli také historický vývoj, resp. historické události, které kraj taktéž citelně poznamenaly: husitské války, třicetiletá válka, druhá světová válka a další.

4.1 Přírodní podmínky a determinanty populačního vývoje

Fyzickogeografické podmínky představovaly z počátku určující determinanty pro osídlování a koncentraci obyvatel. Postupem času ovšem docházelo, díky modernější technice (nové způsoby překonávání nepříznivých přírodních podmínek), k ekonomické vyspělosti, růstu počtu obyvatel k doosídlování dalších oblastí. Právě v této době se začaly stávat rozhodujícími podmínky socioekonomické, které jsou v současnosti jednoznačně podmiňující (např. napojení na dopravní tepny, blízkost velkých měst a mnohé další). Dodnes je však patrná polarizace prostoru, která byla určena přírodními podmínkami – množství a charakter přírodních zdrojů, reliéf, vodní zdroje, úrodnost půdy, klima. Taktéž rozmístění průmyslu v prostoru během průmyslové revoluce ovlivňovaly přírodní zdroje využívané v jednotlivých odvětvích. To znamená, že těžební průmysl byl situován do míst s výskytem nerostných surovin, papírny využívající velké množství vody, byly obvykle budovány při vodních tocích, nebo potravinářský průmysl lokalizován v místech dostatku zpracovávaných surovin apod. Právě rozvoj průmyslu a jeho diferenciací v prostoru byly primárně spjaty s populačním vývojem.

Mapa 2: Mapa Plzeňského kraje



Zdroj: ČSÚ, mapa *Geografická mapa Plzeňského kraje*

Plzeňský kraj leží na jihozápadě České kotliny a je svou rozlohou 7 561 km² třetím největším z krajů Česka. Území kraje patří mezi geologicky starší oblasti naší republiky a má velmi rozmanité přírodní podmínky, které se spolupodílely na osidlování kraje. Region má poměrně hornatý charakter, jeho střední nadmořská výška dosahuje asi 523 m n. m. Na jihu vystupují horská pásma Šumavy, táhnoucí se z Jihočeského kraje, s nejvyšším vrcholem Plzeňského kraje – Velká Mokrůvka na Šumavě (1 370 m n. m.). Na západě kraje leží Český les, s průměrnou nadmořskou výškou 628 m n. m., a na východ od Rokycan se nachází Brdské pohoří. V těchto oblastech s vyšší nadmořskou výškou jsou horší podmínky pro zemědělství – chladnější klima, více srážek, méně úrodné půdy, což hrálo v počátcích osidlování významnou roli. Horské oblasti jsou tak dodnes poměrně řídko osídleny a je pro ně charakteristický venkovský sídelní systém s velkým podílem samot. Typickým příkladem takového sídelního systému je zmíněná oblast Šumavy. Území kraje tvoří také několik pahorkatin a vrchovin – Plzeňská pahorkatina, Podčeskoleská pahorkatina, Plaská pahorkatina a Švihovská vrchovina. V těchto oblastech jsou rozsáhlé pásy lesů, především jehličnatých. Zalesněnost celého kraje je se svými 39,7 % nad průměrem Česka (asi 34 %). Geologické centrum regionu představuje uhlonosná Plzeňská pánev, která se rozprostírá okolo krajského města v nadmořských výškách mezi 300 – 400 m n. m. Díky svým černouhelným ložiskům byla během industrializace silně populačně rostoucím regionem. Je to oblast s nejvyšší průměrnou teplotou kraje, přičemž celý kraj dosahuje průměrné teploty asi 8 až 9 °C. V okolí Plzně jsou také nejbohatší naleziště nerostných surovin celého regionu, jde především o ložiska kaolínu (např. Horní Bříza). Dalšími významnějšími oblastmi jsou Domažlicko, hlavně pro těžbu cihlářských hlín či vápence ve Velkých Hydčicích na Klatovsku.

Vodní zdroje, hlavně pak říční síť, znamenaly také z historického hlediska rozmístění obyvatelstva velmi rozhodující faktor. Území kraje je protkáno několika významnějšími toky – řeka Berounka s menším přítokem Úslavou v Plzni a Střelou na severu kraje. Krajské město je specifické tím, že leží na soutoku 4 řek – Mže, Radbuzy, Úhlavy a zmíněné Úslavy. Hustá říční síť v oblasti Plzeňské kotliny, navíc zdejší nejúrodnější půdy v kraji zaručovaly výhodnou polohu pro růst hospodářství. Řeky však zároveň představují každým rokem, především pro město Plzeň, hrozbu v podobě povodní. Na jihu kraje protéká řeka Otava s jejím pravostranným přítokem Vydrou. Osidlování povodí Otavy je z dávné historie podmíněno také výskytem zlatých zrn v řece, která se stala předmětem jejich rýžování. Pro regulaci vodního režimu byly vybudovány na území kraje některé vodní nádrže – Hracholusky na Mži, Nýrsko na Úhlavě a další.

V předchozích řádcích je uveden stručný nástin přírodních podmínek Plzeňského kraje. Do 18. století platilo, že se obyvatelstvo situovalo v nížinatějších oblastech při vodních tocích, především díky vhodnějším podmínkám pro zemědělství, příznivějšímu klimatu pro život, úrodnějším půdám, ale i menší lesnatosti. „Rozdíly v osídlení, dané zpočátku rozdílnými fyzickogeografickými podmínkami, se s rozvojem nezemědělských výrobních činností postupně měnily. Do 18. století obecně platilo, že hustota osídlení byla přímo úměrná vhodnosti krajiny pro zemědělství a byla tím vyšší, čím úrodnější a rozsáhlejší bylo obdělávané území. Výjimkou byla jen místa, kde se těžily vzácné nebo barevné kovy.“ (Fialová 1998, s. 143) S přicházející průmyslovou revolucí v první polovině 19. století začaly zřetelněji růst oblasti se zásobami nerostných surovin, např. Plzeňsko, kde se těžilo černé uhlí a řada dalších. Postupem času ztrácely fyzickogeografické podmínky svůj rozhodující vliv a hlavní roli přebíraly socioekonomické podmínky, které jsou dnes zcela určující.

4.2 Sociálněgeografické podmínky a determinanty populačního vývoje

Hlavními aspekty populačního vývoje z charakteristiky sociálněgeografické jsou především administrativní členění kraje, podíl zaměstnanosti v jednotlivých hospodářských sektorech, doprava, zdravotnictví, cestovní ruch, školství a další. Plzeňský kraj je z hlediska sociálněgeografického velmi zajímavým územím, které by se dalo zjednodušeně rozdělit na dvě základní oblasti – region Plzeňsko, který se vyznačuje svým průmyslovým charakterem a s ním související i vyšší hustotou zalidnění, oblast je doplněna i zemědělskou výrobou a jejím hlavním centrem je krajské město. Druhou oblastí je zbytek kraje, jehož perifernost úměrně narůstá se vzdáleností od Plzně. Tato část kraje je méně zalidněná a často se vyznačuje venkovským charakterem sídelního systému (vyjma městských sídel). Dlouhotrvající vliv má poloha kraje v blízkosti Německa, od prvních obchodních stezek spojujících právě Plzeň s Bavorskem či populaci ovlivňujících migračních vln se vztah s tímto sousedem neustále posiloval. Klady a zápory polohy kraje u německých hranic se v průběhu jeho vývoje měnily, přesto v současné době převládají vyloženě kladné faktory: přeshraniční spolupráce, obchodní kontakt či zahraniční investice.

K 31. 12. roku 2013 žije na území kraje 573 634 obyvatel, čímž je až na devátém místě co do počtu obyvatel. Vzhledem k jeho poměrně rozsáhlé rozloze je to se 75 obyvateli na km² jeden z nejméně zalidněných krajů (srovnatelný s Vysočinou, menší hustotu zalidnění má pouze Jihočeský kraj; průměr Česka asi 133 obyv./km²). Pokud se podíváme podrobněji na hustotu zalidnění kraje, zjistíme, že je značně nerovnoměrná. Oblast Plzeňska a dalších větších měst je hustě zalidněná (ve městě Plzeň žije asi 30 % obyvatel kraje), ale celkovou

hustotu zalidnění podstatně snižují periferní oblasti vyšších nadmořských výše – např. Tachovsko a Klatovsko, které se pohybují na hodnotě nižší než 50 obyv./km². Míra urbanizace Plzeňského kraje je okolo 67 %, což je v rámci Česka (74 %) podprůměrná hodnota. Kraj leží na západě republiky při hranicích s Německem. Sousedními kraji jsou Jihočeský, Středočeský, krátkou hranicí i Ústecký a na severu Karlovarský. Územním členěním bylo vymezeno 7 okresů – Domažlice, Klatovy, Plzeň-jih, Plzeň-město, Plzeň-sever, Rokycany a Tachov. Na mikroregionální úrovni obcí III. stupně se dělí kraj na 15 SO ORP (viz tabulka 1). Ještě podrobnějším dělením je nám 501 obcí, z nichž má 53 statut města. Dominantní centrum zastává krajské město, které je s počtem 168 034 obyvatel (2014) čtvrtým největším městem Česka. Plzeňský kraj má v rámci celé země poměrně atypickou strukturu velikostí obcí se silnou dominancí krajského města. To potvrzuje i aplikace pravidla Rank-Size Rule (pravidlo „pořadí-velikost“; tzv. Zipfovo pravidlo), protože druhé největší město kraje – Klatovy (22 367 obyvatel) nemá ani jednu sedminu počtu obyvatel krajského města. Stejně tak další město – Rokycany (14 002 obyvatel), které při svém počtu obyvatel nedosahuje dokonce ani jedné dvanáctiny Plzně. Významným demografickým ukazatelem je také věkové složení obyvatelstva. V roce 2012 byl průměrný věk obyvatel kraje 41,7 let, což je o málo vyšší číslo než republikový průměr 41,3 let. Nejmladší populaci kraje má okres Plzeň-sever a Tachov, naopak nejstarší populace je v okrese Plzeň-město, což je důsledek vyššího podílu postreprodukční složky obyvatel. Jednotlivé věkové skupiny se podílejí na věkové struktuře Plzeňského kraje takto: dětská složka (0–14 let) asi 14,6 %, reprodukční složka (15–64) 67,5 % a postreprodukční složka (65 a více) 17,9 %.

Důležitou sociálněgeografickou charakteristikou je také struktura hospodářských sektorů a jejich podíl na zaměstnanosti populace. Zde platí obecné pravidlo, že ve větších městech je velká zaměstnanost v terciérním sektoru, naopak v periferních oblastech kraje pracuje zvýšený podíl zaměstnaných v priméru. Kraj by se dal obecně charakterizovat jako průmyslově zemědělský region, který má velmi diferenciované zaměření jednotlivých oblastí kraje, s tím, že hlavním ekonomickým centrem je město Plzeň. V systému jádro – periferie je Plzeňský kraj velmi polarizovaný. Pokud bychom posuzovali diferenciaci kraje podle hustoty zalidnění, představuje Plzeň zcela dominantní jádro kraje (mikroregion Plzeň přes 700 obyv./km²), jeho blízké zázemí dosahuje již podstatně nižších hodnot (okolo 80 až 90 obyv./km²). Příhraniční horské oblasti patří mezi nejperifernější regiony Česka (s hustotou zalidnění okolo 30–50 obyv./km²). Kraj nemá žádné vyloženě úrodné nížinaté oblasti, nejintenzivnější zemědělská produkce probíhá v Plzeňské kotlině. Vzhledem ke klimatickým podmínkám se zde pěstují hlavně obiloviny, řepka olejka, kukuřice, v blízkosti měst zelenina

a ovoce. Živočišná produkce se nikterak nevymyká z produkce celorepublikové – jedná se zejména o chov skotu, prasat a ovcí. Lesnictví má svůj význam především v pohraničních horských oblastech, kde je vysoká zalesněnost. Oblast Plzeňska se stávala už od počátku industrializace průmyslovým regionem kraje, kde se prosazoval zvláště průmysl těžební a strojírenský. Dnes jsou nejvýznamnějšími odvětvími kraje strojírenství, potravinářství, průmysl keramický, energetický a hutnický. Průmyslové podniky jsou situovány nejvíce v krajském městě a v dalších větších městech. Typickým prvkem současného plzeňského průmyslu je silná účast zahraničního kapitálu, zejména německého a japonského (Panasonic AVC Networks Czech s.r.o.). Hlavními průmyslovými podniky kraje jsou tradiční strojírenský podnik Škoda, Plzeňský Prazdroj, Stock Plzeň a.s., Dioss Nýřany a.s., Okula Nýrsko a.s. a Lasselsberger ČR a.s., působící na poli keramického průmyslu a mnohé další. Pozitivní hospodářskou situaci a relativně dostačující nabídku pracovních míst potvrzuje nízká míra nezaměstnanosti v porovnání s ostatními kraji. Míra nezaměstnanosti je v současné době okolo 6,9 %, což je druhá nejnižší nezaměstnanost po hlavním městě Česka.

Koncentraci obyvatel také determinuje hustota a kvalita dopravní sítě. Ta je stejně jako sídelní systém orientovaná víceméně monocentricky s hlavním dopravním uzlem Plzní. Od poloviny 19. století do počátků 20. století byla vybudována současná železniční síť, která začala ztrácet na významu s rostoucí automobilizací. Nejdůležitější složkou dopravy je dnes tedy jednoznačně silniční doprava. Ta je zároveň velmi podmiňujícím faktorem rozvoje hospodářství jednotlivých regionů. Průmyslová výroba je v současnosti situována při hlavních dopravních tazích a u přípojek na mezinárodní dopravní koridory. Plzeňský kraj tvoří celkem 5 126 kilometrů silnic, z nichž dálnice zahrnují 109 km. Hlavní silniční tepnou je dálnice D5, propojující Prahu přes Plzeň s Bavorskem. Dalšími významnými trasami jsou E53 spojující Plzeň s Klatovy a vedoucí až do Mnichova. Dále trať E49, která spojuje Karlovy Vary, Plzeň a České Budějovice a vede až za rakouské hranice. Nejvýznamnějším silničním dopravním uzlem je krajské město a menšími pak bývalá okresní města, především Rokycany, které leží při D5, dále Klatovy a Domažlice. Železniční doprava má nyní podstatně menší význam, než tomu bylo dříve. Během průmyslové revoluce však hrála významnou roli v polarizaci prostoru (tomu je věnována samostatná podkapitola 6.2.1). Rozvoj železnice probíhal v českých zemích po celou druhou polovinu 19. století. Do přelomu 19. století a 20. století byl vystavěn základ dnešní železniční sítě kraje. Hlavní železniční tepnou protínající kraj je významná národní i mezinárodní trať 170, která propojuje Prahu s Chebem přes Plzeň, trať je 177 km dlouhá a byla otevřena v roce 1872. Nejstarší tratí kraje je trať 180 spojující Plzeň přes Domažlice s Bavorskem – s městem Furth im Wald (délka 68 km, otevřena v roce 1861).

Plzeňský a Ústecký kraj spojuje trať č. 160 vedoucí z Plzně do Žatce (délka 107 km) a kontakt s Českými Budějovicemi zajišťuje trať 190 otevřená v roce 1868. Celková délka železniční sítě kraje je 711 km. Letecká či vodní doprava je v podílu přepravených osob a nákladu v kraji zanedbatelná.

Mezi sociálněgeografické charakteristiky patří i zdravotní péče, vzdělávací systém a cestovní ruch. Zdravotnictví v kraji zajišťuje celkem 11 nemocnic, z nichž největší je Fakultní nemocnice Plzeň, která úzce spolupracuje s Lékařskou fakultou Univerzity Karlovy v Plzni. Plzeňská nemocnice patří také k největším zaměstnavatelům kraje. Primární systém vzdělávání tvoří přes 260 mateřských škol a asi 220 základních škol. Soustava škol je navíc doplněna o několik gymnázií, středních škol a odborných učilišť. Plzeň je také důležitou vysokoškolskou metropolí západních Čech. Vysokoškolské vzdělávání zde zajišťuje Západočeská univerzita, která provozuje 8 fakult a pobočka Univerzity Karlovy – Lékařská fakulta UK v Plzni. Univerzita zajišťuje zvyšování vzdělanosti a příliv mladých lidí do Plzně. V poslední době se významně rozvíjí také cestovní ruch. Turisté směřují v rámci kraje nejvíce do krajského města, to je bohaté především na kulturní památky, ale i na památky přírodní – Bolevecká rybníční soustava. Dále je hojně navštěvována například Plzeňská zoologická zahrada. Mezi kulturní památky kraje patří hrad Švihov, zámky Manětín a Kaceřov či zříceniny hradů Rabštejn nad Střelou, Libštejn a mnoho dalších historických památek.

4.3 Vybrané aspekty historického vývoje kraje

První známky lidského osídlení spadají až do starší doby kamenné. Z tohoto období pocházejí nejstarší nalezené archeologické nálezy, jednoduché kamenné nástroje. Prvotní destinací osídlení Plzeňského kraje byla nejspíše Plzeňská kotlina, jednalo se o skupinky lovců a sběračů plodin. Postupný růst osídlení nastal podle archeologů až po poslední době ledové, kdy se klima začalo výrazněji oteplovat, a tím se zlepšovaly podmínky pro život. V této době (asi před 10 tisíci let) se usazovali první osadníci podél vodních toků Berounky a Mže, kde měli dostatek přírodních zdrojů a potravy. Během neolitické revoluce se začalo postupně s pěstováním plodin a chovem hospodářských zvířat. V této době se hustěji zalidňovala hlavně úrodnější plzeňská pánev, jejíž součástí je i soutok 4 řek. S rozvojem osídlení docházelo k budování pravěkých sídlišť, jejichž pozůstatky jsou nám dnes známé. Důsledkem odlesňování půdy se rozšiřovala populace i do oblastí s vyšší nadmořskou výškou, osídlovány tak byly i výše položené, méně úrodné oblasti. Po celou dobu vývoje až do 8. století našeho letopočtu byla Plzeňská kotlina nejhustěji osídleným regionem celého kraje, těžila z relativně příznivých přírodních podmínek a ležela na trase z Čech do Bavorska.

Slovanské kmeny se dostávaly do západních Čech od počátku 8. století, kdy již byla velká část území obsazena kolonizačními vlnami. Během 8. století začala vznikat opevněná sídla s vyšší koncentrací obyvatel a střediskem správní moci – např. hradiště Bezemín. Za vlády Přemyslovců nastal hospodářský a populační růst českých zemí, proto docházelo k doosídlování zatím neobydlených oblastí západních Čech – Pošumaví. Hlavním obchodním uzlem byla centrální část kraje s hradištěm ve Staré Plzni (dnešní Starý Plzenec). V průběhu 13. století vznikala stejně jako v ostatních oblastech českých zemí nová města, ta byla centry řemeslné výroby a obchodu. Z nejvýznamnějších je možno uvést město Domažlice (nejstarší písemné zmínky se váží na konec 10. století; město bylo založeno roku 1231 a v 60. letech 13. století byly Domažlice povýšeny na královské město), hornické město Stříbro (založeno roku 1240), Klatovy (první písemná zmínka pochází z roku 1253; město bylo založeno asi v roce 1260), Sušice (nejstarší písemná zmínka – 1233; město bylo založeno 1273 jako město královské), Tachov (první písemná zmínka z roku 1126; roku 1275 bylo založeno královské město Tachov) a ve 14. století byly také Rokycany povýšeny na město (první zmínka 1110; v roce 1584 se staly městem královským). Dnešní Plzeň byla založena v roce 1295 Václavem II. jako Nová Plzeň. Od této doby se do ní pomalu začal přesouvat mocenský vliv ze Staré Plzně, proto už ve 14. století docházelo k prostorovému a populačnímu růstu nového střediska. Kromě zmíněných byla zakládána i ostatní města vázána především na obchod a těžbu nerostných surovin (stříbro, zlato, železná ruda). Velmi rozdílný charakter měla také národnostní struktura v oblastech Plzeňského kraje, pohraničí mělo díky dlouhodobě silné imigrační vlně německých osadníků velké procentuální zastoupení obyvatel německé národnosti.

Významným historickým milníkem byla husitská revoluce počátkem 15. století. Ta byla podporována v husitských městech – Rokycany, Domažlice, Klatovy nebo Sušice. Plzeň se postupně dostávala do kontaktu s husitskými městy a později se stala dokonce jedním z hlavních revolučních měst. V roce 1420 se přesunulo hlavní těžiště husitské revoluce do Tábora. Plzeň tak ztratila své prorevoluční postavení a opět se ve městě začalo šířit katolictví. Žižka se svojí družinou později podnikl několik vojenských výpadů do západních Čech, při nichž drancoval města a vypaloval katolické kláštery. Po dohodě mezi katolíky a husity (Basilejská kompaktáta, 1436) pokračoval růst katolické Plzně, která byla plně oddána králi. Obrovské hospodářské škody i velké ztráty na lidských životech v západních Čechách byly dokonány během švédského tažení na konci třicetileté války (vypáleny např. Hartmanice, které zůstaly po dlouhou dobu pusté, dále Kralovice či Strážov). Drancování, boje a smrtelné epidemie moru způsobily, že po válce zbyla v Plzni podle odhadů necelá polovina domů

i obyvatel. Od konce 17. století se začaly prosazovat úplné počátky průmyslové výroby, v Plzeňském kraji se rozvíjelo železářství (např. Rokycany, Spálené Poříčí) a textilnictví (Domažlice, Kdyně, Hostouň, Manětín). V podhorských oblastech Šumavy to byl sklářský (Železnorudsko) a dřevařský průmysl (Kašperské Hory, Tachov). V některých oblastech docházelo k rýžování zlata – např. Horažďovice na Otavě, Kasejovice, Kolinec. Důležité pro sídelní systém byly také reformy Josefa II., mj. zrušení nevolnictví v roce 1781, které umožňovaly pozvolnou migraci venkovského obyvatelstva do měst, tedy urbanizaci.

Za skutečný nástup průmyslové revoluce je považována polovina 19. století. S ní spojená industrializace vytvářela z oblasti Plzeňska nový průmyslový region. Do čela se dostávala nová průmyslová odvětví a některá tradiční se nadále rozvíjela. Určující roli měla železářská výroba, situovaná především v Plzni a Rokycanech. Ta byla doplněna intenzivní těžbou kamenného uhlí v plzeňské pánvi, Nýřanech a Stodu, ale i těžbou kaolinu v Horní Bříze či Třemošné a těžba živce, ve které dominovaly Poběžovice. Současně se rozvíjel potravinářský průmysl (hlavně pivovarnictví – Chodová Planá, Stod), textilní průmysl (svůj vliv si udržovala Kdyně, která měla v roce 1853 největší textilní manufakturu v Plzeňském kraji), dřevařský průmysl (výroba zápalek v Sušici) a sklářský průmysl – sklářské hutě ve Staňkově, Železné Rudě a Třemošné. Důležitým průmyslovým podnikem se ve druhé polovině 19. století stával strojírenský konglomerát Škodovy závody (založen 1866 Emilem Škodou), který si vysloužil věhlas v celém Rakouském císařství. V roce 1862 byla otevřena asi nejvýznamnější železniční trať pro Plzeňsko: Praha – Furth im Wald, na níž Plzeň ležela. Velmi potřebné spojení s mocenským centrem Vídní bylo dokončeno v roce 1870, když o dva roky dříve byla přivedena železnice z Plzně do Českých Budějovic. Hustá železniční síť Plzeňska umocňovala rozvoj průmyslu a těžby železné rudy či kamenného uhlí. Stále dynamičtěji rostoucím centrem celé oblasti se stávala Plzeň. Mezi roky 1850 a 1900 vzrostl počet obyvatel z asi 16 tisíc na 91 tisíc! V polovině 19. století tak zahrnovala Plzeň pouhých 3,15 % obyvatel kraje, na přelomu 19. a 20. století to bylo již 14 % celkové populace kraje. Zemědělská výroba se dostávala při expanzi průmyslu do pozadí, stále si zachovávala svůj význam v oblastech s venkovským sídelním systémem. Jednalo se o mikroregiony, které byly chudé na zásoby nerostných surovin a zároveň měly relativně vhodné podmínky pro zemědělskou produkci – Blovice, Přeštice, Kralovice, částečně i Nýřany. I zemědělství procházelo industrializací, především větší hospodářské statky uplatňovaly novější technologie produkce a zaváděly mechanizační prvky.

Velký zásah do hospodářského růstu Plzně znamenala 1. světová válka. I přes utrpení, které s sebou válka přinesla, velmi prosperovaly Škodovy závody, jejichž zbrojní program

zajišťoval zásobování zbraněmi rakouské armádě. „Plzeňská Škodovka zaměstnávala před začátkem války 10 tisíc zaměstnanců, roku 1917 to bylo již přes 30 tisíc dělníků nejrůznějších národností“ (Krausová 2008, s. 342). Nebyly to pouze Škodovy závody, které za války extrémně zvýšily svoji produkci a odbyt, výrobu rozšiřovaly i další strojírenské podniky, včetně tehdy rozsáhlých Rokycanských železáren. Po vzniku Československa nastalo období, kdy bylo obyvatelstvo nového státu plně očekávání a jeho hlavní představitelé začínali s budováním systému nově vzniklého státu. Plzeň, tehdy již významné průmyslové i dopravní centrum Československa, stahovala další obyvatelstvo a neustále rostla. Největším zaměstnavatelem zůstávaly Škodovy závody s asi 25 tisíci zaměstnanci k roku 1929, navíc k sobě připojovaly další strojírenské podniky a tak vznikal obrovský koncern strojírenského průmyslu v celých západních Čechách. V druhé polovině 20. let 20. století probíhala rozsáhlá hospodářská konjunktura, která způsobila v kraji rozvoj strojírenského, potravinářského a textilního průmyslu. Zlepšovala se životní úroveň obyvatelstva a hospodářský růst dával pomalu zapomenout na válečná léta. Další zlom nastal v roce 1929 (1930) propuknutím světové hospodářské krize vyvolané v USA (podrobněji např. Lacina 1984). Během prvních 3 let krize došlo k extrémnímu nárůstu nezaměstnanosti, která byla způsobena omezením výroby či totálním krachem některých podniků. Hospodářská krize se vážně dotkla i Škodových závodů. Přesto tyto události postihly nejvýznamněji zemědělství a lehký průmysl (textilní průmysl, sklářství, výroba keramiky), který v rámci průmyslové výroby dominoval v převážně německém pohraničí, proto se právě zde projevíly důsledky krize nejhlouběji. Jak uvádí Hammerschmidt (2013, s. 50): „textilní průmysl byl do r. 1945 z 80 % veden Němci a vedle zemědělství byl nejdůležitějším zdrojem příjmů Sudetoněmců“. Zbídačené vyhladovělé obyvatelstvo vyvolávalo stále častěji konflikty a bylo přístupnější různým formám radikalizace, což mělo v případě německého obyvatelstva v pohraničních oblastech fatální důsledky.

Osud se naplnil však až v září roku 1938, kdy se Československo muselo vzdát svých pohraničních území ve prospěch sílicího Německa. „Celkově tak bylo z českých zemí přímo do nacistického Německa začleněné území o rozloze téměř 30 000 km² s 3 860 000 obyvateli (podle sčítání z roku 1930), což představovalo 38 % jejich dřívější rozlohy s 36 % obyvatelstva“ (von Arburg 2010, s. 34). Velkou část ztraceného území tvořily západní Čechy, tzn. i Plzeňský kraj: celé Tachovsko, okolí Stříbra, okolí Horšovského Týna, západní část Domažlicka, západní část Plzeňska a Železnorudsko. Jednotnost kraje tak byla roztržena (viz Příloha 13). Odstoupení pohraničí bylo pouze dočasným řešením, v březnu 1939 se stalo součástí Německé říše celé Československo, to když vznikl Protektorát Čechy a Morava.

Okamžitě se začaly přebudovávat strojírenské podniky na výrobu zbrojního vybavení, důležitým cílem okupantů v Plzni byl proto výrobní kolos Škodovka. Restrukturalizace průmyslové výroby a její podřízení se zbrojnímu průmyslu, rasově orientované čistky a mnoho dalších vlivů velmi narušilo hospodářskou i populační strukturu kraje. Zhoršení situace nastalo paradoxně po roce 1943, kdy se spojenecká vojska vzchopila a začala zatlačovat agresivní Německo. Bombardovací manévry spojenců znamenaly rozsáhlé ztráty na lidských životech a nevyčísitelné materiální škody. Některé obce byly z velké části útoky spojenců prakticky zdevastovány – Tachov (poškozeno bylo asi 250 domů), Dobřany, Přimda, Bor a další. Po osvobození celého státu vyvstala otázka německého obyvatelstva na československém území. Začaly první odsuny německého obyvatelstva za pomoci americké armády, které byly mnohdy doprovázeny hyenismem pomstychtivých československých obyvatel. Podle odhadů von Arburga (2010) opustily české země do roku 1951 necelé 3 miliony osob považovaných za Němce. Zároveň probíhala reemigrace obyvatel z nucených prací v Německu, také se vrátili mj. i volyňští Češi. Navráťivší se obyvatelé byli soustředěni především do vysídlených pohraničních oblastí. Rozpoutal se také boj proti československým fašistům, kolaborantům a vlastizrádcům, jehož propagandy využila komunistická strana pro posílení svých pozic na poli národní politiky.

Vyvrcholením snah komunistické strany byl únor roku 1948, kdy strana stanula v čele Československé republiky. V kraji, stejně jako v celém Československu byla zahájena od počátku 50. let rozsáhlá industrializace. Padesátá a šedesátá léta jsou tak obdobím, kdy se obyvatelstvo postupně koncentrovalo především ve velkých městech, ve kterých se také nejvíce rozvíjela odvětví těžkého průmyslu. Jako ubytovací zařízení pro rostoucí masy dělníků sloužila nově budovaná sídliště. V Plzni tak vzniklo nejstarší plzeňské sídliště Slovany, které je symbolem socialistické industrializace dodnes. Od konce 50. a hlavně v 60. letech docházelo v Československu k částečnému ochabnutí režimu, toto nejuvolněnější období, od prosince 1967 a do srpna 1968, se nazývá „pražské jaro“. Sovětský svaz okamžitě reagoval, v noci na 21. srpna vstoupily na území Československa jednotky Varšavské smlouvy a od tohoto dne začalo období normalizace, tzn. upevňování politické moci v rukou komunistické strany, pronásledování odpůrců režimu, přísnější cenzura či rušení „podezřelých“ sdružení a organizací. Za normalizačních snah pokračovala industrializace Plzeňského kraje, která byla podstatně nivelizována. Tudiž populačně rostla kromě Plzně také další okresní města a střediskové obce. V rámci nové industrializace došlo ještě k většímu progresu stávajících nebo nových průmyslových odvětví – strojírenství, kterému neustále vévodila Škodovka, potravinářský průmysl (pivovarnictví a výroba lihovin) či papírny

(Plzeňské Západočeské papírny). Rozvíjel se i Rokycanský okres, který táhly kupředu vyhlášené železářny – tradiční průmyslový producent kraje. Méně významným odvětvím byla keramická výroba (Chlumčany, Západočeské keramické závody), výroba nábytkových dílů (Stod) či sklářský průmysl (Hěřmanova Hut'). Také zemědělství, uskutečňováno jednotlivými JZD, procházelo industrializací a mělo směřovat k co nejintenzivnější výrobě. Vedle zásahů státu do hospodářství, snažil se socialistický režim podporovat také přirozený přírůstek obyvatel, a to prvky pronatalitní politiky – zvýhodněné bydlení pro mladé rodiny, vyšší mateřské dávky apod.

Po převratu v roce 1989 byl v Československu opětovně nastolen demokratický režim. Zároveň docházelo k transformaci hospodářství s centrálně řízenou ekonomikou na ekonomiku tržní. Hospodářský systém, dříve zaměřený na kvantitativní produkci, se přeměňuje na systém s produkcí kvalitativní. Roste podíl terciárního hospodářského sektoru, je zahájena tzv. vědecko-technická revoluce, to znamená, že se rozvíjejí nová moderní odvětví – hi-tech technologie, význam získává věda a výzkum. Na tyto změny nejrychleji zareagovala Plzeň, která se stala moderním městem s širokým spektrem oborů služeb. Důsledky socialistické industrializace jsou však i přes nový rozvoj města stále vidět, především při pohledu na tzv. brownfieldy (chátrající průmyslové objekty, kde byla výroba již ukončena) bývalé průmyslové produkce, jako např. bývalá Plzeňská mlékárna. Po roce 1990 bylo Česko nasměřováno na stranu vyspělých států západní Evropy. Otevření železné opony na západ znamená konkrétně pro Plzeňský kraj nové možnosti v ekonomické, ale i kulturní spolupráci s bohatým Bavorskem. V souvislosti se změnou socioekonomické sféry se mění také struktura sídelního systému. Zvyšuje se trend suburbanizace, neboli počet vystěhovaných lidí z měst do jejich zázemí nebo na venkov za lepším životním prostředím. K trendu klesající urbanizace přispěl především rozvoj automobilizace a celkové zlepšování dopravní dostupnosti, zvyšování počtu pracovních pozic, které je možno vykonávat doma, lepší mezilidské vztahy na venkově než ve městě a řada dalších. Ze západní vyspělé Evropy jsme postupně začaly přebírat změny v demografickém chování – nižší sňatečnost, menší počet dětí, narození dětí v pozdějším věku rodičky a další. Méně narozených dětí vede k neustále menšímu přirozenému přírůstku. V současnosti se tak Česko začíná, stejně jako většina států západní Evropy, potýkat s problémem stárnutí obyvatel, které představuje pro zemi velkou hrozbu, protože vyvolává velmi závažné ekonomické problémy v oblasti sociálního zabezpečení.

5. Populační vývoj kraje v kontextu Česka

Periferní postavení kraje v rámci celého Česka je výsledkem jeho dlouhodobého hospodářského a populačního vývoje. Populační diferenciací krajů byla započata už při prvním osídlování území Česka, ale výrazně se prohloubila až během industrializace. Počátky industriálního období jsou již podchyceny prvními věrohodnými daty o počtu obyvatel. Analýza populačních změn před polovinou 19. století je tedy spíše odhadem založeným na odborných historickogeografických a kartografických dílech a doplněným vlastními předpoklady na základě získaných informací o kraji. Jako nejvhodnější (a nejdostupnější) parametr srovnání stavu populace Plzeňského kraje s ostatními v určitém roce (data sčítání obyvatel) byla zvolena hustota zalidnění. Populační vývoj v jednotlivých obdobích je sledován podle indexu změny počtu obyvatel kraje (blíže v Metodika).

První osídlování kraje probíhalo v oblastech s lepšími fyzickogeografickými podmínkami, tzn. v regionech nižších nadmořských výšek s dostatkem vodních zdrojů. Cílovými osídlovacími oblastmi byla tedy primárně povodí řek s údolními nivami vhodnými pro zemědělství. „Okolo roku 1000 nelze v Plzeňském kraji zatím vzhledem k jeho nadmořské výšce a přítomnosti horských oblastí předpokládat hustší a souvislejší osídlení, mohlo se jednat o maximálně 5 obyv./km²“ (Fialová 1998, s. 45). Výraznější změny proběhly až v období vrcholného a pozdního středověku, tedy do konce 15. století. Obyvatelstvo se šířilo už i mimo jádrové regiony a docházelo tak k osídlování zatím pustých oblastí, obvykle oblastí s vyšší nadmořskou výškou. Dá se předpokládat, že Plzeňský kraj byl, sice velmi pomalu ale přesto, osídlován jednak ze severovýchodu, z Polabí a především ze západu, v rámci vnější migrace z Německa. Ve 13. a 14. století začalo rozsáhlejší zakládání měst, která ve svém zázemí koncentrovala obyvatelstvo. Města byla často napojena na obchodní stezky, které rozvíjely obchod a přiváděly do napojených oblastí další obyvatele. V okolí nalezišť nerostných surovin vznikala hornická koncentrační jádra, příkladem je město Stříbro, kde se zřejmě již od 12. století těžila stříbrná ruda. Podle Zdeňka Boháče (Fialová 1998, s. 54) byla na přelomu 14. a 15. století hustota zalidnění Plzeňského kraje v rámci Česka nadprůměrná. Ta se mohla pohybovat podle neoptimističtějších odhadů okolo 40 až 45 obyv./km².

Depopulační vlivy, jako epidemie, hladomor, husitské války, způsobily značnou ztrátu obyvatel, a tak se k počátku 17. století snížilo zalidnění kraje asi na hodnotu 25 až 30 obyv./km². Další velkou demografickou ránu znamenala třicetiletá válka (1618–1648), která zasáhla české země velmi drtivě. Situování bojů ve středu země (v pohraničí podstatně méně) a v jádrových oblastech zapříčinilo částečné vyrovnání dosavadních rozdílů mezi

regiony. Po válečných ztrátách docházelo od poloviny 17. století k další imigraci, v rámci kraje především německého obyvatelstva do horských oblastí Šumavy a Českého lesa. V důsledku uklidnění situace se znovu zvyšovala porodnost a zároveň se snižovala úmrtnost, což byly podmínky vhodné pro opětovný populační růst. Plzeňský kraj však začínal svým přírůstkem již výrazněji ztrácet a počátkem 18. století se řadil po boku Vysočiny, Jihočeského a Středočeského kraje mezi nejméně zalidněné oblasti Česka s asi 15 až 25 obyv./km². (Atlas československých dějin 1965, mapa Hustota obyvatelstva počátkem XVII. století) V západních Čechách, v oblasti Šumavy a Českého lesa se rozvíjelo sklářství. V místech nalezišť nerostných surovin se také otevíraly nové hutě a rostl podíl jejich těžby. V polovině 18. století byl započat trend hustěji zalidněného severu oproti jihu Čech, který vydržel dodnes. „Charakteristickým rysem ekonomického, sociálního i populačního vývoje bylo rozštěpení českých zemí na odlišné textilní oblasti na severu a spíše zemědělské kraje ve středě a na jihu“ (Kárníková 1965, s. 63).

Ve druhé polovině 18. století pokračovala v českých zemích imigrace jak vnější, tak vnitřní. Neustále probíhal populační růst, který byl od 80. let 18. století až do počátku 20. století velmi vysoký, proto mluvíme o zahájení tzv. demografické revoluce. „Během posledních 20 let 18. století se pohyboval přirozený přírůstek v českých zemích na 11 %!“ (Fialová 1998, s. 141). Nejnižší přírůstek byl v periferních krajích, které se nezapojily do rozvoje průmyslové výroby a zároveň neměly dostatečně vhodné podmínky pro intenzivní zemědělství, mezi ně patřil i Plzeňský kraj. Sklářská výroba v řídce osídlených oblastech Šumavy a Českého lesa, ani lokální průmyslová střediska (např. textilní výroba v Kdyni) nebo naleziště železné rudy či kamenného uhlí nedokázaly Plzeňský kraj vyjmout z periferní pozice. V průběhu první poloviny 19. století začal do průmyslového rozvoje intenzivněji vstupovat nový kapitál, který podporoval vnitřní trh. Prosazovala se moderní odvětví textilního průmyslu (vlnářství, bavlnářství), rostl význam hutnictví (Vítkovice, Mostecko) a strojírenského průmyslu (mj. i Plzeňsko). Vlivem klesající úmrtnosti (výrazně i kojenecké) a růstu porodnosti se neustále zvyšoval přirozený přírůstek. Ten ve 20. letech 19. století dosahoval průměrně hodnoty 13 %. Za těchto podmínek vstupovaly české země v polovině 19. století do podstatně dynamičtější etapy vývoje, tedy do fáze průmyslové revoluce.

Nové technické vynálezy, zavádění modernějších technických prvků do výrobních procesů, budování železniční a silniční sítě, intenzivnější zemědělská produkce, vyšší podíl kapitálu v průmyslu, ale i zemědělství, to byly projevy průmyslové revoluce. Vedle těchto socioekonomických změn došlo v industriálním období také k výrazným populačním změnám, které měly až na období mezi roky 1930 a 1950 růstový charakter. Počet obyvatel

Česka se od roku 1850 do roku 1991 zvýšil z 6,6 milionů až na 10,3 milionů. Extrémní populační nárůst v důsledku demografické revoluce lze pozorovat zejm. do 1. světové války (v roce 1910 asi 10,1 milionů obyvatel), přičemž si musíme uvědomit, že velká část obyvatelstva ještě navíc emigrovala (do zámoří, Vídně a Německa).

Vzhledem k již dostupným věrohodným statistikám o počtu obyvatel, přechodu od přibližných odhadů ke skutečným pramenům, je již snazší sledovat kromě hustoty zalidnění také index změny počtu obyvatel, který jasněji charakterizuje vývoj v jednotlivých obdobích.

Tabulka 2: Index změny počtu obyvatel v krajích Česka 1850–2011

kraj	IZ 1850–1880	IZ 1880–1910	IZ 1910–1930	IZ 1930–1950	IZ 1950–1970	IZ 1970–1991	IZ 1991–2011
hl. m. Praha	340,0	191,0	142,4	111,3	107,9	106,4	102,3
Jihočeský	117,1	104,3	95,5	76,6	104,8	107,9	102,1
Jihomoravský	122,4	128,4	111,7	93,5	110,9	105,5	101,9
Karlovarský	130,0	133,5	105,1	48,6	122,1	101,3	100,4
Královéhradecký	120,9	110,3	96,1	81,2	101,7	102,3	100,2
Liberecký	116,1	117,2	97,8	66,7	102,4	111,4	103,2
Moravskoslezský	135,3	144,0	112,2	87,4	134,5	109,6	96,2
Olomoucký	115,8	114,0	104,9	81,0	108,9	105,2	98,7
Pardubický	112,5	108,3	98,9	82,3	109,0	104,1	101,5
Plzeňský	116,7	114,2	102,8	74,5	104,2	101,4	102,2
Středočeský	124,4	113,3	102,6	88,6	104,1	98,5	115,0
Ústecký	143,2	145,8	105,6	65,9	108,4	103,5	100,4
Vysočina	107,4	102,7	97,3	86,8	107,5	105,6	99,6
Zlínský	111,5	118,2	108,3	109,6	115,1	108,4	98,7
ČESKO	124,6	122,5	105,9	83,3	110,3	105,0	102,0

Zdroj: *Retrospektivní lexikon obcí ČSSR 1850–1970 (1978)*, *Historický lexikon obcí České republiky 1869–2005 (2006)*; vlastní šetření

Během prvních 60 let industriálního období populačně rostly všechny kraje Česka. V roce 1910 tak žilo v Česku již přes 10 milionů a hustota zalidnění byla asi 128 obyv./km². Plzeňský kraj vykazoval podprůměrné přírůstky v porovnání s ostatními kraji, což bylo způsobené vyšší emigrací do Vídně a nových německých průmyslových regionů – např. Porýní (Kárníková 1965, s. 213) a hospodářskou zaostalostí, zároveň vyrovnávané enormním růstem Plzně (počet obyvatel Plzně vzrostl od roku 1850 do roku 1910 téměř 7 krát, z 16 280 na 112 008). Plzeňský kraj ročně rostl průměrně o 0,55 % a k roku 1910 bylo jeho zalidnění okolo 91,3 obyv./km², i přesto byl třetím nejřidčeji osídleným krajem, po velice řídké zalidněném Jihočeském kraji (47,5 obyv./km²!) a Vysočině (79 obyv./km²).

Počátky 20. století výrazně poznamenala první světová válka. Válka i přes všechny negace: snížení průměrného přírůstku obyvatel, devastace hospodářství, ekonomické

vyčerpání, znamenala vítězství pro československý národ – vznik samostatného Československého státu (28. října 1918). Ztráta Vídně, tehdy hlavního centra bývalé monarchie, posílila význam Prahy, která díky novým imigračním vlnám dynamicky rostla. Navíc byly ztraceny i tradiční exportní oblasti v monarchii, proto musel československý průmysl hledat (často velmi neúspěšně) nová odbytíště, kde se navíc stále intenzivněji prosazovaly modernější a levnější evropské (v bývalých exportních zemích hlavně německé) výrobky. Po překonání poválečných let nastala ve druhé polovině 20. let konjunktura. Československé hospodářství dosáhlo předválečných let a postupně je i překonalo, což se odrazilo mj. i v populačním růstu. Plzeňský kraj však měl stále podprůměrný přírůstek, od roku 1910 do 1930 vzrostl počet obyvatel o 2,8 % (průměr Česka 5,9 %).

Události 30. a 40. let byly vyvrcholením dlouhotrvajícího soužití českého a německého obyvatelstva na našem území. Koncem dvacátých let (oficiálně 25. října 1929, do Československa se dostala později) propukla světová hospodářská krize, která probíhala po celou první polovinu let třicátých. Nejhlouběji zasáhla, kromě zemědělství, lehký průmysl, který byl silně zastoupen v pohraničních oblastech (často převážně německých). Východisko z krize nabízela v Německu sílící nacistická strana v čele s Adolfem Hitlerem, která podporovala postupné narušování Československa německým obyvatelstvem. Vyvrcholením těchto snah bylo odtržení pohraničních území obývaných značným podílem Němců a jejich připojení k Německé říši (stvrzeno Mnichovskou dohodou 30. září 1938). K Německu byl připojen celý Karlovarský kraj, velká část Ústeckého, Libereckého a Moravskoslezského kraje a menší příhraniční části Královéhradeckého, Pardubického, Olomouckého, Jihomoravského, Jihočeského a Plzeňského. „Československo přišlo přibližně o 37 % území a 36 % obyvatelstva“ (Fialová 1998, s. 330). Tato ztráta představovala velké demografické a národnostní změny v zabraných oblastech. Jak uvádí Hoffmann (2000, s. 899) „V Českém Krumlově bylo dříve 2220 Čechů a dnes (1939) je jich tam sotva 35, a to jsou většinou schwarzenberští úředníci.“ Demograficky byly však ještě daleko více zásadní poválečné vysídlovací procesy. Během tzv. „divokých“ i organizovaných odsunů bylo pouze z pohraničí vysídleno přibližně 2,2 milionů německého obyvatelstva (podrobněji von Arburg (2010), s. 61). Z nucených prací v německé říši a z koncentračních táborů se naopak část obyvatel vrátila, proto bylo v Československu k roku 1950 evidováno okolo 8,9 milionů obyvatel (hustota zalidnění klesla na 113 obyv./km²). Plzeňský kraj zaznamenal poměrně vysoký úbytek, asi čtvrtinu obyvatel (v absolutních číslech to představovalo okolo 180 tisíc obyvatel). Největších ztrát dosáhl Karlovarský kraj (přes 51 % obyvatel!), který byl před válkou krajem s největším podílem Němců.

Po populačně ztrátových letech nastalo za socialistického režimu (roky sčítání vymezeno mezi lety 1950–1991) období populačního růstu Česka (tehdy součást Československa). Dynamický hospodářský rozvoj 50. a 60. let zapříčinil růst počtu obyvatel a jeho pokračující koncentraci do hlavních průmyslových oblastí. Zlepšující se ekonomická situace byla důvodem vyšší porodnosti, zároveň se snižovala úmrtnost a počet obyvatel v samotném Česku se tak během prvních 20 let zvýšil asi o desetinu, tedy na 9,8 milionů. Průměrná hustota zalidnění byla v roce 1970 okolo 125 obyv./km². Negativním vlivem pro demografický vývoj byla emigrace vyvolána politickou situací. Nesouhlas s komunistickým režimem vyvolal v 1. polovině 50. let emigrační vlnu jako okamžitou reakci na změnu režimu a druhou po roce 1968, kvůli tzv. normalizaci. Plzeňský kraj vykazoval opět podprůměrný růst (asi 4,2 % proti 10,3 % v celém Česku). Méně dynamicky rostla taktéž Praha, která od roku 1960 ztrácela své postavení na úkor okresních sídel, zavedených novým administrativním členěním. V 70. a 80. letech pokračovaly nivelizační tendence krajů Česka. K roku 1991 překročil počet obyvatel Česka opět desetimilionovou hranici a hustota zalidnění byla podobná té dnešní (131 obyv./km²). Územní samospráva okresů, zavádění průmyslu i do středních a menších měst, budování sídlišť způsobily podobný růst periferních jako jádrových krajů. Plzeňský kraj po celé období socialistické industrializace populačně rostl, přesto jeho nárůst byl za celých 40 let asi 30 tisíc (tento údaj svědčí o depopulaci některých oblastí kraje, protože samotné město Plzeň za tuto dobu vzrostlo asi o 50 tisíc obyvatel), což ho neposunulo příliš vpřed a tak si udržoval periferní postavení v diferenciaci krajů Česka. Jeho hustota zalidnění 73,8 obyv./km² byla k roku 1991 hluboko pod republikovým průměrem, který se pohyboval okolo 131 obyv./km².

V roce 1989 došlo v Československu ke změně politického režimu. Svobodný postkomunistický stát se tak ocitl mezi vyspělou západní a výrazně zaostalejší východní Evropou. Okamžitě byl započat proces transformace hospodářství na kapitalistický systém, překonávání reliktní minulého režimu však pokračuje dodnes. Československé hospodářství bylo z dob socialistické éry zcela zdeformováno – zaostalá a neefektivní výroba, mizivý podíl soukromého sektoru, narušená strukturalizace hospodářských sektorů, ztracené kontakty s „vyspělým světem“, oblasti s těžce poškozeným životním prostředím a řada dalších. Částečně úspěšné snahy přiblížit se vyspělým evropským státům a navázání spolupráce s nimi nás dnes řadí společně se Slovinskem mezi nejvyspělejší postkomunistické státy (ukazatel HDP na obyvatele v roce 2011: Slovinsko 27 tisíc, Česko 26 tisíc USD/obyvatele).

Přechod ke kapitalistickému systému vyvolal mnohé negativní vlivy, mezi ty nejdůležitější patřil především nižší populační růst Česka zapříčiněný hlavně prohlubováním

změn v demografickém chování žen, dalším je nárůst nezaměstnanosti, která dnes představuje v některých regionech velkým problémem. Po otevření hranic došlo také k růstu zahraniční migrace, která se stala opět legální. „Vzhledem k většímu počtu přistěhovaných než vystěhovaných se Česko postupně měnilo v imigrační zemi“ (Populační vývoj České republiky 1990–2002, s. 69). Vlny cizinců přicházely především do Prahy nebo dalších krajských měst, nejsilnější skupinou imigrantů byla levná pracovní síla (především od konce 90. let z Ukrajiny a Vietnamu). Intenzivně probíhala také vnitřní migrace, kdy se začaly projevovat (v západní Evropě a v USA již dávno fungující) fenomény tzv. suburbanizace a později i deurbanizace. Zjednodušeně řečeno stěhování obyvatel do širšího zázemí měst (suburbanizace) či dokonce do měst menších nebo na venkov (deurbanizace), avšak ne příliš vzdálených od velkých měst. Důvodům těchto změn se podrobněji věnuje mnoho českých sociálních geografů (kromě Hampla např. i Sýkora nebo Ouředníček). Všechny uvedené faktory i další nejmenované tak méně či více ovlivnily populační vývoj a současné rozmístění obyvatel.

Sčítání obyvatel z let 1991 a 2011 naznačuje přírůstek Česka okolo 200 tisíc obyvatel. Z krajů nejvíce rostl Středočeský kraj (15 %), způsobený hlavně suburbanizací v okolí hlavního města. Zajímavé je, že Praha populačně poklesla pouze během prvních 10 let (hlavní důvody: nižší přirozený přírůstek, suburbanizace a deurbanizace), ale od roku 2001 do roku 2011 zaznamenala opět nárůst. Důvodem opětovného růstu je zřejmě obnovení urbanizačních tendencí, které jsou vyvolané novými faktory ztraktivnění měst pro mladé lidi: revitalizace městských čtvrtí, vymezování klidných zón města, boj s kriminalitou a další. Vedle těchto cílených faktorů jsou to i klesající ceny bytů a nemovitostí vlivem jejich přesycení. Velmi zajímavý je vývoj v Plzeňském kraji, který byl mezi roky 1991 a 2001 po Praze druhým nejvíce ztrátovým krajem v relativních číslech (1,4 % – necelých 8 tisíc obyvatel), přestože podobně periferní Jihočeský kraj zaznamenal během tohoto období růst. Vysvětlením je asi pravděpodobně ztráta obyvatel samotné Plzně, která vykazovala pokles o více než 7 tisíc, či emigrace z celého kraje do blízkého Bavorska, především za lepšími pracovními možnostmi. V roce 2011 přesáhl počet obyvatel Česka 10,5 milionu a hustota zalidnění se vyšplhala na 133,2 obyv./km². Roční neoficiální výsledky zatím prokazují pokračující populační růst, k 1. lednu 2014 bylo podle Českého statistického úřadu v Česku asi o 8 tisíc obyvatel více než při zatím posledním sčítání a současné tendence v tomto duchu pokračují.

6. Analýza regionální diferenciacie populačního vývoje v Plzeňském kraji

Specifický populační vývoj probíhal jak na meziregionální úrovni, tak na úrovni mikroregionální. Záměrem analýzy mikroregionální diferenciacie je proniknout hlouběji do dlouhodobého vývoje postavení jednotlivých oblastí kraje. Právě rozdíly (a jejich determinanty) ve vývoji obyvatelstva v mikroregionech Plzeňského kraje jsou předmětem zájmu této kapitoly. Jako vhodné a reprezentativní mikroregiony byly vybrány administrativní jednotky obce s rozšířenou působností (ORP), tedy regiony, které umožňují základní komparaci a zároveň v současnosti představují samostatné funkční celky. Výběr těchto územních jednotek je vhodný také vzhledem k jejich počtu (15). Pro dílčí analýzy industriálního období byl navíc vybrán reprezentativní vzorek 56 obcí kraje (blíže v Metodika). Počet vybraných obcí je dostatečně silným vzorkem populace kraje, protože se jedná o hlavní střediska kraje. 56 vybraných obcí představovalo po celé industriální období významný podíl obyvatel celého kraje: 1850–39,2 %; 1900–59,2 %; 1950–57,0 %; 1991–68,3 %; 2011–66,8 %. Výsledkem celkové analýzy regionální diferenciacie je, na základě prozkoumání a pochopení hlavních determinantů vývoje, zdůvodnění vývoje polarizace jednotlivých mikroregionů a vyhodnocení faktorů, které tuto polarizaci ovlivnily.

6.1 Předindustriální období

Industrializace v českých zemích začala přibližně polovinou 19. století, proto od počátků prvního osídlování území až do roku 1850 mluvíme o období předindustriálním. Je to období, pro které ještě neexistují oficiální sčítání obyvatelstva, avšak pro závěr této etapy vývoje jsou již poměrně přesné odhady počtu obyvatel, hlavních koncentračních zón obyvatelstva a jeho národnostního složení. Před zahájením průmyslové revoluce byly pro koncentraci obyvatel po dlouhou dobu zcela určující přírodní podmínky pro život a zemědělskou produkci. Obecně lze říci, že primárními determinanty osídlení byly dobré fyzickogeografické podmínky, jako jsou nižší nadmořská výška (viz Příloha 2), přítomnost vodního toku, mírné klima, úrodné půdy, později i zdroje nerostných surovin (železná ruda, kaolin, uhlí). Po celou dobu vývoje hrála hlavní roli v rámci Plzeňského kraje Plzeňská kotlina, ve které bylo situováno hlavní centrum kraje již od 14. století – město Plzeň (před ní Starý Plzenec). Oblast Plzeňska postupně koncentrovala největší část populace, čemuž napomohly jednak dobré přírodní podmínky a zároveň dostatek nerostných surovin, které sehrály především v industriálním období významnou roli. Imigrační potenciál Plzeňska byl

navíc umocněn nepříznivými podmínkami v podhorských a horských oblastech Šumavy a Českého lesa na západě kraje.

Nejstarší dochované známky osídlení pocházejí až ze středního paleolitu (250 000–40 000 před n. l.). Přesto o souvislejší osídlení v regionu můžeme mluvit přibližně od 12. století, kdy v českých zemích vládl rod Přemyslovců. V této době začínala probíhat středověká kolonizace, která s sebou přinášela na naše území značnou část obyvatel (i německé národnosti). Nově příchozí osídlovali zatím pusté nebo řídko osídlené oblasti, které byly již více vzdáleny od hlavního jádra západních Čech, ležely ve vyšších nadmořských výškách a byly z velké části zalesněny – Sušicko, Domažlicko, Tachovsko, Nýřany, Kralovice, Horažďovice a Nepomuk. Tyto mikroregiony mohly dosahovat svou hustotou zalidnění v polovině 11. století do 5 obyv./km². Nej hustěji osídlenými mikroregiony, nepočítaje centrum kraje, byly nejspíše ty, které ležely blízko něj, nebo byly na důležitých obchodních stezkách (hlavně na trase z Prahy do Bavorska). Kromě nich také mikroregiony s nižší nadmořskou výškou. Podle tohoto předpokladu by to byla území Rokycanska, Stodsko, Přešticka a díky těžbě stříbra také okolí Stříbra. V těchto hustěji zalidněných oblastech mohlo žít 16–25 obyv./km² (Fialová 1998, s. 45), což představovalo vyšší hodnotu, než byl průměr českých zemí.

Prvním ucelenějším sídelním systémem byla tzv. hradská správa, která začala vznikat v průběhu 10. století a vydržela přibližně do 13. století. Soustava hradišť s centry, mj. i ve Starém Plzenci a Práchni, měla zajišťovat správu na přemyslovském panství. Ve 12. a hlavně ve 13. století vznikala nový sídelní systém, který byl již v mnohém podobný tomu dnešnímu. Během 13. století byla založena všechna dnešní velká města kraje – Domažlice (založeny 1231), Klatovy (1260), Sušice (1273), Tachov (1275) a Rokycany (konec 13. století; není znám přesný rok). Do oblasti západních Čech přicházela stále značná část německého obyvatelstva. Docházelo k odlesňování dalších území a vznikala nová zemědělská půda. Důsledkem toho se postupně zvyšovalo zalidnění i mimo Plzeňsko. Přesto na konci 14. století měly mikroregiony Plzeňského kraje asi jednu z nejvyšších polarizací v hustotě zalidnění v celých českých zemích. Hodnoty zalidnění se pohybovaly od několika obyvatel na kilometr čtverečný v pohraničí až k 60 obyv./km² v oblasti Plzeňska. Diferenciace dnešních mikroregionů kraje vypadala podle Zdeňka Boháče na konci 14. století takto (Fialová 1998, s. 54):

a) Nejvyšší hustoty zalidnění dosahovalo Plzeňsko a Stodsko. V těchto jádrových mikroregionech se mohla hustota při optimistických odhadech pohybovat už přes 50 obyv./km².

b) Nadprůměrných hodnot kraje dosahovaly mikroregiony Rokycany, Nýřany a Stříbro, kde se hustota zalidnění pohybovala mezi 40 a 45 obyv./km².

c) Na průměrných hodnotách (od 15 do 40 obyv./km²) se udržovala převážná část kraje – Kralovice, Horšovský Týn, Blovice, Přeštice, Nepomuk, Horažďovice a Klatovy. Klatovsko je zvláštním případem, její pohraniční část byla zalidněna velmi řídko, avšak oblast kolem města Klatovy hustotu zalidnění celého regionu podstatně zvyšovala, proto je řazeno do této kategorie.

d) Nejnižší hustotu zalidnění, do 15 obyv./km², měly pohraniční mikroregiony, které byly neustále značně zalesněné s roztráštěným sídelním systémem. Těmi jsou Sušice, Domažlice, Tachov.

Pro nedostatek statistických dat vztahujících se k období raného novověku byl zanalyzován populační vývoj tohoto období na základě map sledujících hospodářské poměry českých zemí, na jejichž základě byly poté provedeny vlastní závěry. Od 16. století se rozvíjely oblasti s nalezišti nerostných surovin. V místech výskytu těchto surovin obvykle docházelo i k jejich zpracování, a to s sebou koncentrovalo větší část populace. V hospodářském vzestupu byly oblasti s těžbou nebo rýžováním zlata na zlatonosných řekách – Horažďovice, Hartmanice, Kašperské Hory, Nepomuk a oblasti s výskytem železné rudy – Rokycany, Spálené Poříčí nebo Železná Ruda. Dále se rozvíjely oblasti s těžbou stříbrné rudy, např. město Stříbro, či Strážov. Významná místa propojovaly důležité obchodní stezky – jednou z nich byla i tzv. zlatá stezka spojující Kašperské Hory s německým Pasovem nebo stará obchodní stezka mezi Prahou, Plzní a Bavorskem. Počet obyvatel rostl také v zemědělských oblastech – lnářskými regiony západních Čech byly Klatovsko a Sušicko. Město Sušice se navíc nacházelo na významné obchodní stezce, bylo tedy také střediskem obchodu. V zemědělských oblastech, kde se pěstoval chmel, se prosazovala výroba piva. V této době se tedy postupně zvyšoval hospodářský význam dalších oblastí, ovšem pohraniční území (již kromě Sušicka) zůstávalo neustále značně pozadu. Hlavním hospodářským odvětvím pohraničních oblastí bylo stále dřevařství a výroba skla (Tachovsko, Domažlicko), která byla však územně velmi roztráštěná a nedokázala konkurovat produkci v severních Čechách. Západní Čechy byly místem švédských vojenských tažení za třicetileté války. Ta znamenala rozsáhlý zásah do populačního růstu v první polovině 17. století a velké ztráty na životech, hlavně v centrální části kraje. Během bojů bylo několik obcí silně poškozeno nebo dokonce vypáleno (např. Poříčí; od toho dnešní název Spálené Poříčí). Nelze však přesně odhadnout počet obyvatel českých zemí v této době, a proto se odhady jednotlivých autorů velmi liší. Nejčastěji se odhady pohybují mezi 1,2 až 1,7 milionů obyvatel na našem území.

Vnitřní diferenciaci populačního vývoje kraje si kvůli rovnoměrnému narušení celého území západních Čech udržovala po celé 17. století poměrně shodný trend jako byl na počátku 15. století s tím, že velká rána byla zasažena městu Plzni. Podle Kuči (2002) bylo v roce 1568 v Plzni celkem 459 domů a o necelých sto let později (1654) to bylo pouhých 239 domů. Vlivem války a jejích důsledků, hospodářského vzestupu ostatních oblastí či vyčerpáním zásob nerostných surovin docházelo na konci 17. a v první polovině 18. století k významné regionální diferenciaci hospodářství kraje. Podle dostupných zdrojů byla na počátku 18. století průměrná hustota převážné části dnešního Plzeňského kraje mezi 20 až 25 obyv./km² (Atlas československých dějin, 1965, mapa Hustota obyvatelstva počátkem XVIII. století). Mikroregiony Sušice a Horažďovice patřily do tehdejšího Prácheňského kraje, který celkově vykazoval nižší hodnoty – a to do 20 obyv./km². Vzhledem k tomu, že údaje jsou v průměru za celý Prácheňský kraj, nelze předpokládat, že by se tyto dva mikroregiony od zbytku dnešního Plzeňského kraje výrazně lišily.

Díky rozvoji manufakturní výroby se období přibližně od poloviny 18. století do poloviny 19. století označuje jako fáze „protoindustrializace“, tj. období před první fází průmyslové revoluce, kdy vznikaly již první manufaktury. Ta souvisela s hospodářským rozvojem, úpadkem těžby (popř. rýžování) zlata a stříbra a prosazováním se nových hospodářských odvětví. Jádrovými regiony kraje byly stále Plzeňsko, které překonalo drtivý zásah třicetileté války a Rokycansko. V obou regionech probíhala intenzivní těžba (zpracování) železné rudy a barevných kovů v manufakturách. Manufakturní výroba silně podmiňovala koncentraci obyvatel v této oblasti. V pohraničí se nadále rozvíjelo sklářství, a to především v nejzápadnějším pásu Domažlicka a na jihozápadě, v Klatovsku a Sušicku. Významnými odvětvími byly také výroba papíru, její hlavní oblastí bylo Domažlicko a méně Klatovsko a Sušicko, textilní manufaktury v okolí Kdyně a výroba piva, která byla produkována městskými pivovary, jako např. v Plzni, Sušici či Domažlicích. Intenzivní zemědělská výroba se v druhé polovině 18. století udržela pouze v oblasti Kralovic, kde se ve větší míře pěstovalo obilí a vinná réva. Důležitým determinantem hospodářského rozvoje se také stávala síť cest, která propojovala hlavní města kraje, ale vždy v napojení na Plzeň. Hlavní cesta vedla z Plzně přes Rokycany do Prahy, přičemž výhodná poloha Rokycan měla na rozvoj města značný vliv. Dalšími trasami byly cesty z Plzně přes Stříbro do Chebu nebo do Bavorska. Z Plzně přes Klatovy do Českých Budějovic nebo opět do Bavorska. V neposlední řadě napojení Stodu a Horšovského Týnu na Plzeň či přes Blovice a Nepomuk napojení Plzně na Písek. (Atlas československých dějin, 1965, mapa Hospodářské poměry

v letech 1780/1790) Rozvoj hospodářství a dopravního spojení začal výrazně měnit regionální diferenciaci většiny mikroregionů.

Období protoindustrializace je již podchyceno relativně věrohodnými prameny statistických dat o počtu obyvatel vztahujícími se k tehdejší 3 krajům (Plzeňský, Klatovský, část Prácheňského) na území dnešního Plzeňského kraje. Podle dostupných dat (Kárníková 1965; Atlas československých dějin 1965) by se mohly v Plzeňském kraji od poloviny 18. století do poloviny 19. století rozlišit dvě rozdílné části vývoje zalidnění.

a) Větší populační nárůst zaznamenal tehdejší Klatovský kraj – Domažlicko, Klatovsko, Nepomucko, kde mezi lety 1763 a 1847 vzrostlo zalidnění více než dvojnásobně: v roce 1763 vykazovala tato oblast hustotu zalidnění asi 31 až 40 obyv./km² a v roce 1847 se hustota zalidnění této oblasti pohybovala okolo 75 až 90 obyv./km². Hlavní příčinou tohoto populačního nárůstu byl především rozvoj hospodářství: sklářství, potravinářství – cukrovary, lihovary, pivovary; rozvoj obchodu a napojení na důležité dopravní trasy. Domažlicko a Klatovsko byly navíc významnými zemědělskými oblastmi se zaměřením na pěstování chmele.

b) Menší nárůst vykazoval zbytek kraje, tedy jeho severnější a nejjižnější část. Sever kraje podléhá zkreslení díky své velké rozloze, protože populačně silné mikroregiony Plzeň (v roce 1850 byla jeho hustota zalidnění 94,5 obyv./km²; nejvyšší v Plzeňském kraji) a Rokycany patřily do oblasti přírůstkově nižší a vykazovaly v rámci celého regionu nižší hustoty zalidnění. Přesto, že právě tyto dva mikroregiony patřily mezi nejhustěji zalidněné. Severnější část (zbylé ORP) měla průměrnou hustotu zalidnění v roce 1763 okolo 21 až 30 obyv./km² a o necelých sto let později okolo 51 až 70 obyv./km². Nižší hodnoty nárůstu byly způsobené řídko zalidněnými nerozvinutými mikroregiony – Nýřany, Kralovice. Mezi mikroregiony s nižším nárůstem zalidnění patřilo i Horažďovicko a Sušicko (ty byly součástí Prácheňského kraje), které si udržovaly přibližně stejnou hodnotu jako sever kraje.

K roku 1850 byla tedy diferenciaci mikroregionů podle hustoty zalidnění velmi rozdílná. Hodnoty zalidnění dosahovaly od 45 do 95 obyv./km². Plzeňský kraj tedy vstupoval do průmyslové revoluce takto: Plzeňsko stále drželo vévodící roli v hustotě zalidnění; Rokycansko využívalo blízkosti hlavního centra kraje, zásob nerostných surovin a dobrého dopravního spojení s Prahou. Velký populační nárůst zaznamenalo Domažlicko a na vysoké hodnotě se udržovalo Klatovsko, které bylo taženo vpřed hlavně bohatým a vyspělým městem Klatovy. Naopak nejnižší hodnoty vykazovaly mikroregiony Nýřany, Kralovice, Stod a Stříbro, což byly oblasti, které trpěly slabou hospodářskou základnou, navíc se Nýřanům a Kralovicím zatím vyhýbaly významnější dopravní stezky.

Absence oficiálních dat k předindustriální fázi neumožňuje přesné srovnání populačního vývoje jednotlivých obcí. To bylo provedeno hlavně podle mapových zdrojů – Atlasu československých dějin (1965) a odhadům o počtu obyvatel v osmidílném svazku Města a městečka v Čechách, na Moravě a ve Slezsku (Kuča 1999–2011). Dominantním centrem regionu je od 18. století až dodnes město Plzeň, kterému momentálně náleží čtvrté místo ve velikostním pořadí měst Česka. Dnešní Plzeň byla založena roku 1295 českým králem Václavem II. se statutem královského města, od té doby začalo přebírat roli nejdůležitějšího sídla celých západních Čech. Postupně se stávala střediskem obchodu a řemeslné výroby. Ve středověku velmi ovlivnila další rozvoj města důležitá obchodní stezka z Prahy do Bavorska. Město těžilo především z blízkých zásob nerostných surovin a z výhodné fyzikogeografické polohy na soutoku vodních toků. Ve 14. století mělo sídlo (i s předměstím) podle odhadů asi 2 700 obyvatel. Populační růst byl narušen obdobím husitských válek, kdy se Plzeň nejdříve stala jedním z prohusitských měst, později se však obrátila na stranu katolíků. Poškozena byla také během třicetileté války, když se během necelých 100 let (1568–1654) zmenšil počet domů téměř o polovinu. Počátkem 18. století dosahoval počet obyvatel 2 500 až 3 000, čímž se řadilo až za Domažlice (asi 3 500 obyvatel). Město poměrně dynamicky rostlo, přesto však nemohlo stále populačně konkurovat nejvýznamnějším městům českých zemí. Hospodářský význam Plzně se zvyšoval od druhé poloviny 18. století, kdy město expandovalo především díky dolování a zpracování železné rudy, rozvoji potravinářství, hlavně pivovarnictví, ale neustále především jako uzel na obchodní stezce z Prahy do Německa. Přestože v roce 1850 měla Plzeň podle sčítání lidu již 16 280 obyvatel, byl její podíl na populaci celého kraje (téměř 519 000 obyvatel) zatím zanedbatelný. Dalšími významnými městy byla královská města Domažlice (to bylo ještě na počátku 18. století nejlidnatějším městem), Klatovy, Tachov, Rokycany, Stříbro, Sušice. Ve všech těchto městech bylo ve středověku koncentrováno obyvatelstvo a svůj význam si udržela až do dnešní doby. Pouze Stříbro, tehdy vyloženě hornické město, které profitovalo z těžby stříbra, začínalo později upadat. Populační růst měst probíhal vcelku vyváženě, města byla vždy centrem větších regionů, v nichž se koncentrovalo kromě obyvatel také řemeslnictví a zemědělská výroba. Šestice největších měst společně s Plzní tvořilo v roce 1850 pouze okolo 10 % celkové populace kraje.

6.2 Industriální období

V polovině 19. století nastupuje velmi progresivní vývoj československého hospodářství, tedy industrializace, která je vymezena přibližně 140 lety (1850–1991). Je to

období od počátku prosazování se průmyslové revoluce, která s sebou přinesla velmi významné technické inovace, až po konec socialistické industrializace při pádu komunistické strany během sametové revoluce. Pro Plzeňský kraj, stejně jako pro zbytek českých zemí, byl v druhé polovině 19. století typický prudký rozvoj hlavních průmyslových oblastí, zároveň však docházelo ke stagnaci oblastí nepříliš významných. Nástup industrializace znamenal zavádění nových technických vynálezů (asi nejvýznamnějším byl parní stroj, který jako první vynalezl už v druhé polovině 18. století James Watt, ale až po řadě inovací a zdokonalení se začal v průmyslu prosazovat), které hnaly průmyslovou revoluci kupředu. Industrializace úzce souvisela s rozvojem modernizace, která byla charakteristická koncentrací obyvatel do hlavních průmyslových center. Upadala tradiční průmyslová odvětví, která nezachytila nástup průmyslové revoluce. Pro stále rostoucí počet obyvatel často již nezbývala pracovní místa, také proto začaly nové vlny emigrace, směřující již kromě Vídně, nově také do Severní Ameriky. „V roce 1854 byl evidován počet emigrantů z českých zemí mimo monarchii asi na 6 500 (v předchozích letech několik set). Emigrace rostla především v zemědělských krajích – dvě třetiny vystěhovalých byly z Budějovického, Plzeňského a Pardubického kraje“ (Kárníková 1965, s. 133). I přes rostoucí emigraci do zámoří stále žilo nejvíce českých obyvatel v Dolním a Horním Rakousku: v roce 1857 žilo podle Kárníkové (1965) mimo české země asi 290 tisíc Čechů, z nichž asi 160 tisíc v Rakousku, což představovalo asi 55% podíl ze všech emigrantů, v roce 1880 bylo za hranicemi již 680 tisíc, z toho asi 550 tisíc v Rakousku (82 %).

Důsledkem předindustriálního vývoje mikroregionů byla významná diferenciací jednotlivých oblastí kraje. Jako jediný, nejrozvinutějším oblastem českých zemí konkurenceschopný byl region Plzeňska a jeho okolí (v návaznosti na průmyslovou oblast Rokycan). Ostatní mikroregiony zůstávaly víceméně zaostalými (především horské a podhorské oblasti). Plzeňský kraj tak vstoupil do průmyslové revoluce jako spíše periferní oblast s jádrovým regionem Plzeňskem a na druhém pólu hospodářského významu stály zaostalé, řídké osídlené oblasti v podhůří Šumavy a Českého lesa.

6.2.1 Analýza vlivu železnice na populační vývoj sídel

Nástup železnice znamenal v období industrializace velmi důležitý prvek rozvoje průmyslových oblastí. Šíření železnice započalo v západní Evropě již na počátku 19. století, ale na území českých zemí datujeme první parostrojní železnici až roku 1839. Od této doby začalo rozsáhlé budování železniční sítě po celém Československu. V Plzeňském kraji je nejstarší železniční trať spoj mezi Plzní a Furthem im Wald (Bavorsko), jehož provoz byl

zahájen v roce 1861. V dnešní době pro kraj nejvýznamnější spojení představuje trať z Prahy přes Beroun do Plzně, která byla otevřena o rok později (1862) a v roce 1872 byla železnice protažena až do Chebu. Tato trať má dnes celostátní i mezinárodní význam, protože se jedná o spojení Česka se západní Evropou. Během 70. a 80. let 19. století byly zprovozněny hlavní dopravní tahy celého Plzeňského kraje. Rok 1868 byl důležitý pro kontakt Plzeňského a Jihočeského kraje, protože byla železniční trať č. 190 propojena obě střediska krajů. V roce 1873 bylo Plzeňsko napojeno také na Ústecký kraj, konkrétně na město Žatec. A v roce 1877 byla dovedena trať z Plzně, přes Klatovy a Nýrsko až do Železné Rudy (v období socialistického režimu byla díky uzavření hranic poslední zastávkou Železná Ruda-město), která je dodnes velmi důležitá pro spojení krajského města se Šumavou. Všechny významné spoje byly vedeny přes krajské město, proto Plzeň byla a je nejvýznamnějším železničním centrem celých západních Čech a jedním z důležitých uzlů celého Česka (především pro své propojení s Německem). Kromě těchto hlavních tahů byly budovány v 80. a 90. letech 19. století a v prvních letech 20. století také některé spíše regionálně významné tratě:

1888: Horažďovice předměstí – Klatovy – Kdyně – Domažlice (velmi významná trať v jižní části kraje, propojující trať z Plzně do Furthu im Wald a trať z Plzně do Českých Budějovic),

1895: Tachov – Planá u Mariánských Lázní (roku 1910 byla trať protažena z Tachova přes Bor do Domažlic; od roku 1910 se jedná o významný spoj propojující západ kraje).

Ale i některé pouze lokálně významné tratě:

1863: Chrást – Stupno (trať byla rozšířena 1893 do Radnice),

1883: Rokycany – Mirošov – Nezvěstice (trať fungovala od roku 1869 mezi Rokycany a Mirošovem jako vlečka),

1899: Mladotice – Kralovice – Rakovník,

1899: Nepomuk – Blatná,

1900: Staňkov – Poběžovice,

1901: Pňovany – Bezdružice,

1903: Svojsín – Bor,

1905: Nýřany – Heřmanova Huť (od roku 1890 do roku 1905 fungovala jako vlečka).

Vzhledem k předpokladu rozvoje železniční sítě jako nejvlivnějšího faktoru počáteční (kapitalistické) fáze průmyslové revoluce, se nabízí sledování jejího vlivu na vývoj počtu obyvatel pro období od roku 1850, tedy sčítání před první železniční tratí v Plzeňském kraji, do roku 1930, kdy byla již více než 20 let rozvinutá celá železniční síť kraje a zároveň to byl rok, kdy přibližně skončila kapitalistická fáze průmyslové revoluce.

Mezi lety 1850 a 1930 nebyla na železniční síť napojena téměř třetina obcí (17), z nichž velká část leží v horských oblastech při hranicích s Německem. Zbýlých 39 obcí bylo podrobena sledování vlivu železničního spojení na populační vývoj pomocí následujícího rozdělení (metodickou inspirací byla studie Auerhana, 1934): obce s konečnou stanicí místní dráhy (jejich počet = 1), obce s průjezdovou stanicí (27), uzly 3 traťových úseků (9), a vícenásobné uzly (2)¹.

Tabulka 3: Vývoj počtu obyvatel v letech 1850–1930 v 56 sídlech Plzeňského kraje podle jejich postavení v rámci železniční sítě

kategorie	počet sídel	počet obyvatel v roce 1850	počet obyvatel v roce 1930	index růstu počtu obyv. 1850–1930 (1850=100)	% průměru růstu 56 sídel	průměrný roční růst (%)
I. vícenásobný uzel	2	23 906	143 694	601,1	321,4	+6,26
I.a Domažlice		7 626	9 406	123,3	65,9	+0,29
I.b Plzeň		16 280	134 288	824,9	441,1	+9,06
II. uzel 3 trať. úseků	9	37 067	62 151	167,7	89,7	+0,85
III. průjezd. stanice	27	83 048	116 689	140,5	75,1	+0,51
IV. konečná stanice	1	688	2 638	383,4	205,0	+3,54
V. bez žel. zastávky	17	58 148	54 164	93,1	49,8	-0,09
celkem	56	202 857	379 336	187,0	100,0	+1,09
PLZEŇSKÝ KRAJ						
celkem		517 969	709 660	137,0	73,3	+0,46

Zdroj: *Retrospektivní lexikon obcí ČSSR 1850–1970 (1978)*, *Historický lexikon obcí České republiky 1869–2005 (2006)*; vlastní šetření

Výsledná tabulka 3 prokazuje výrazný vliv železničního napojení na růst počtu obyvatel daného sídla. V rámci jednotlivých kategorií napojených na železnici však již nevykazovaly některé kategorie hodnoty, které se daly očekávat. Nejvyššího růstu jednoznačně dosahovala kategorie “vícenásobný uzel“, ale při podrobnějším rozebrání je zcela patrné, že extrémní růst vykazovalo pouze krajské město (s ročním přírůstkem 9 % obyvatel), kdežto Domažlice měly nižší hodnoty nárůstu i než průměr kategorie “průjezdová stanice“. Také druhá kategorie (uzel 3 traťových úseků) dosáhla poměrně vysokých růstových

¹ *Sídla bez železniční zastávky*: Čachrov, Hartmanice, Kašperské Hory, Lesná, Líně, Manětín, Nalžovské Hory, Nečtiny, Nemanice, Plánice, Prášíly, Přimda, Rozvadov, Rybník, Spálené Poříčí, Strážov a Všeruby.

S. s konečnou stanicí: Heřmanova Huť (datum otevření železniční stanice 1905).

S. s průjezdovou stanicí: Bělá nad Radbúzou (1910), Blovice (1868), Břasy (1893), Dobřany (1876), Holýšov (1861), Horní Bříza (1873), Horšovský Týn (1900), Hostouň (1910), Hrádek (1883), Chodová Planá (1872), Chotěšov (1861), Kasejovice (1899), Kaznějov (1873), Kdyně (1888), Kolinec (1888), Kralovice (1899), Nýrsko (1876), Přeštice (1876), Staré Sedliště (1910), Starý Plzenec (1868), Stod (1861), Stráž (1910), Stříbro (1872), Sušice (1888), Tachov (1895), Třemošná (1873), Železná Ruda (1877).

S. s uzlem 3 traťových úseků: Bor (1903), Horažďovice (1868), Klatovy (1876), Nepomuk (1868), Nýřany (1861), Planá (1872), Poběžovice (1900), Rokycany (1862), Staňkov (1861).

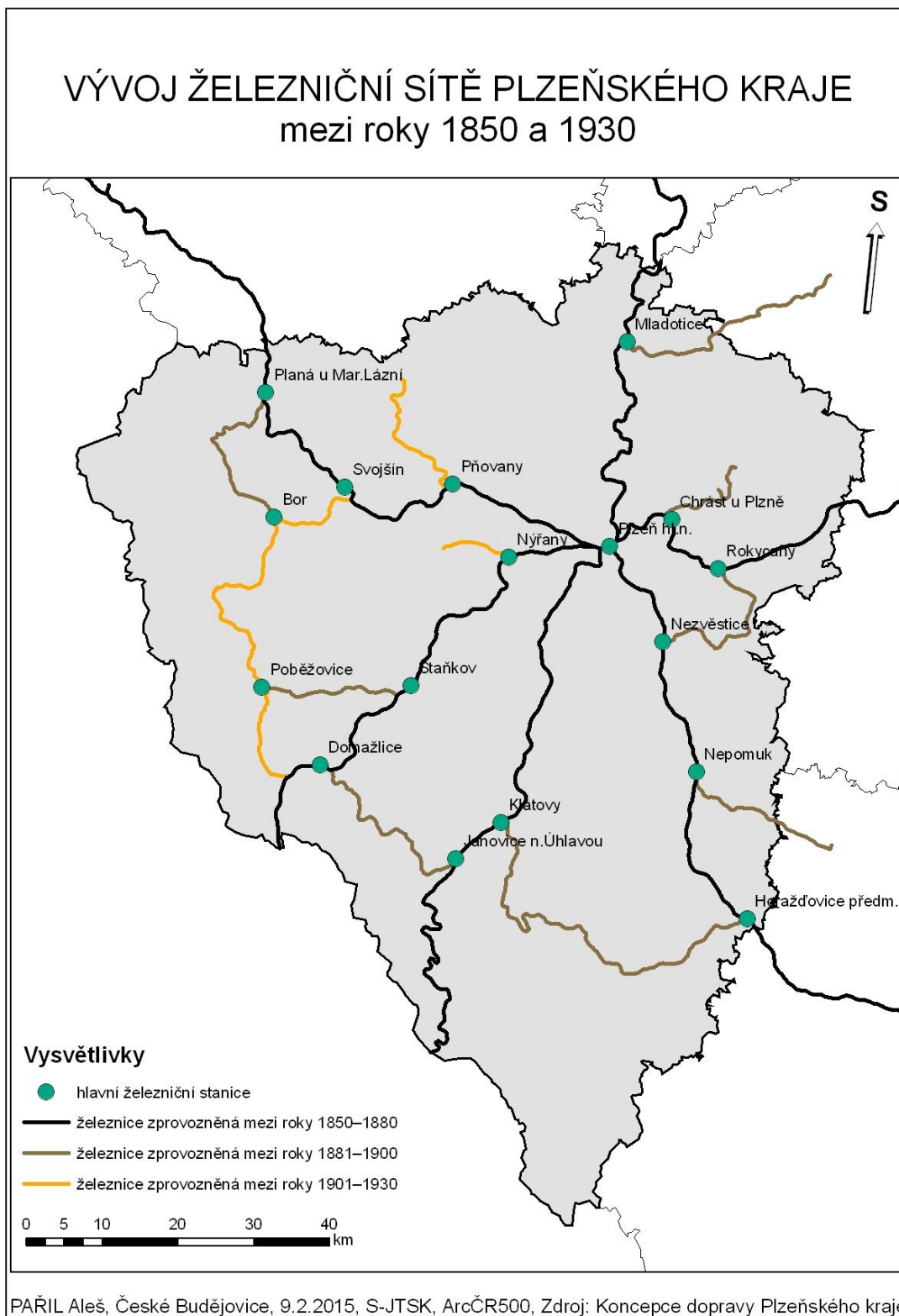
S. vícenásobných uzlů: Domažlice (1861), Plzeň (1861).

hodnot. Téměř dvojnásobný nárůst počtu obyvatel mezi sledovanými sčítáními zaznamenaly, kromě krajských měst Klatovy a Rokycany, Nýřany, jejichž počet obyvatel se zvýšil více než desetkrát (ze 710 obyvatel v roce 1850 na 7600 v roce 1930). Důvodem populačního boomu byla především těžba černého uhlí, která se během druhé poloviny 19. století velmi rozšířila a postupně se zde vytvářely hornické kolonie. V roce 1880 pracovalo ve zdejších až 40 dolech přes 9 000 horníků. Bez železničního napojení by však těžba v takové míře jistě nemohla probíhat. O něco nižší nárůst měla největší skupina sídel (27), která je označena jako "průjezdové stanice". Přesto je jejich nárůst nezanedbatelný, konkrétně se jejich počet obyvatel zvýšil až o 40 procent. Většina sídel této kategorie rostla, pouze 5 (Hostouň, Kasejovice, Kolinec, Staré Sedliště, Stráž) přišlo mezi roky 1850 a 1930 o část populace. Specifickým případem je obec Heřmanova Huť, která je jedinou obcí s konečnou stanicí, tudíž se dal očekávat menší nárůst počtu obyvatel než u předchozích kategorií, přesto stoupl v obci mezi uvedenými roky počet obyvatel z asi 700 na více než 2 500. Avšak u Heřmanovy Hutě nebyl vliv železnice příliš významný. To lze soudit z toho, že mezi roky 1850 a 1869 vzrostl počet obyvatel na více než 3 000 (v roce 1880 dokonce na 4 100, od té doby klesal), přitom na železnici byla obec napojena až v roce 1890. Velký boom populačního růstu zcela jistě znamenalo otevření železářské hutě v první polovině 50. let 19. století, která zaměstnávala velký počet dělníků z celého okolí. Poslední skupinou sídel byla ta, které se za 80 let napojení na železniční síť nedočkala (17). Tato skupina prošla jako jediná kategorie celkově populační ztrátou. V roce 1930 žilo dohromady v těchto obcích téměř o 7 % méně než v roce 1850. Obecně můžeme říci, že rozvoj železniční sítě měl na růst počtu obyvatel v Plzeňském kraji zcela jistě pozitivní vliv. Hlavní úlohu sehrálo železniční napojení především v krajském městě. Plzeň během 80 let extrémně populačně narostla a stala se skutečným velkoměstem celého státu. Takto velkého nárůstu se dočkaly i některé další obce – zmiňovaná Heřmanova Huť, dále pak např. Líně, které vůbec na železnici napojeny nebyly, nebo Třemošná a další. Příčina nárůstu obce Líně tkví hlavně v rozvoji těžby kamenného uhlí, nebo rozvoji sklářství a bohatým nalezištěm kaolinu v okolí Třemošné. Navíc všechny tyto obce leží v blízkosti krajského města, proto se dá předpokládat i vliv Plzně, která zřejmě koncentrovala obyvatelstvo i v širším zázemí. Některé obce naopak prošly značným depopulačním procesem jako např. Hartmanice, kde se díky absenci železnice nerozvinul ve větší míře průmysl.

Železnice byla tedy jedním z determinantů populačního vývoje v jednotlivých obcích. Sídla napojená na železniční síť dosáhla menších či větších přírůstků obyvatel (u všech kategorií vždy větší než průměr kraje), zatímco skupina sídel bez železniční zastávky

vykazovala mezi roky 1850 a 1930 mírně depopulační tendence. Po kapitalistické fázi průmyslové revoluce začal význam železnice slábnout. Ta byla postupně nahrazována dopravou silniční. Důvodem byla rostoucí automobilizace související s rozvojem a zkvalitňováním silniční sítě.

Mapa 3: Vývoj železniční sítě Plzeňského kraje mezi roky 1850 a 1930



6.2.2 Analýza vlivu administrativní funkce na populační vývoj sídel

Administrativní členění Česka prodělalo od roku 1850 několik výrazných změn, které ovlivnily vývoj populačního růstu a koncentraci obyvatel v jednotlivých oblastech kraje, respektive sídlech. Centralizace správy do významnějších sídel kraje znamenala jeho rozvoj. Sídlo hospodářsky rostlo a stávalo se populačně imigračním centrem kraje. Právě vliv správní významnosti jednotlivých sídel na růst počtu obyvatel od roku 1850 do roku 2011 je předmětem této analýzy. Centra daných územněsprávních jednotek rostla během svého vývoje jednak přirozenou měrou, ale také díky vystěhovalectví z méně významných periferních obcí. Pro vznik současných mikroregionů (2003), které byly vytvořeny především na základě jejich vnitřní provázanosti, byly velmi důležité tzv. politické okresy², vzniklé císařským nařízením z roku 1850.

V polovině 19. století byly české země rozděleny na 10 krajů. Jedním z nich byl i kraj Plzeňský s krajským městem Plzní (krajským sídlem od roku 1751). Kraj měl však jiné hranice: jeho součástí nebylo Tachovsko (patřilo do kraje Chebského) a část Rokycanska (ta připadla kraji Pražskému). Naopak k Plzeňskému kraji patřila značná část dnešního Jihočeského kraje: oblast okolí Blatné, Písecko, Strakonicko, Vodňansko, Prachaticko a dnešní mikroregion Vimperk (přehledněji v Janák 1989, s. 518–519). V roce 1855 došlo k další reformě krajského členění českých zemí, a to k navýšení počtu krajů z 10 na 20³. Plzeňský kraj byl rozdělen na 2 menší: na Plzeňský (na severu stále bez Tachovska, navíc ve prospěch Píseckého přišel o Sušicko, Horažďovicko a část Nepomucka) a nový Písecký kraj (přehledněji v Janák 1989, s. 520–521). V 60. letech 19. století došlo ke zrušení krajů a administrativní správa byla uskutečňována okresními sídly. Kraje byly opět zavedeny až k 1. lednu 1949, kdy v Česku vzniklo 13 krajů. Jedním z nich byl opět Plzeňský kraj, který se již mnohem výrazněji podobal tomu dnešnímu: nezahrnoval severní část Tachovska (oblast okolo Plané patřila ke Karlovarskému kraji) a jižní část Sušicka (součást kraje Českobudějovického), zároveň do něj patřila i západní část Příbramska a dnešní mikroregion Blatná (Atlas československých dějin, 1965, mapa Správní členění Československa k 1. únoru 1949). Podle Hampla byly administrativní jednotky z roku 1949 nejlepší sociálněgeografické regiony jak na úrovni krajů, tak na úrovni okresů. Takto vymezené kraje vydržely pouze do roku 1960, přesto byly v roce 2000, s mírnými změnami (z Pražského kraje vznikl Středočeský k. a hl. m. Praha; některé kraje mají jiné názvy), opětovně obnoveny. V roce

² Politických okresů bylo v roce 1850 v Česku celkem 111: z toho 79 v Čechách, 25 na Moravě a ve Slezsku. Na území dnešního Plzeňského kraje leželo 11 politických okresů: Domažlice, Horšovský Týn, Klatovy, Kralovice, Planá, Plzeň, Přeštice, Rokycany, Stříbro, Sušice, Tachov.

³ Z toho v Čechách 13 krajů: Českobudějovický, Mladoboleslavský, Chrudimský, Čáslavský, Chebský, Jičínský, Hradecký, Litoměřický, Plzeňský, Písecký, Pražský, Žatecký a Tábořský.

1960 byly stávající kraje nahrazeny většími územními jednotkami. Vznikl tak kraj Západočeský (krajským sídlem Plzeň, rozloha 10 875 km²), který tvořil přibližně ze tří čtvrtin kraj Plzeňský (7 561 km²) a zbývající čtvrtinu kraj Karlovarský (3 314 km²).

Několika změnami prošly i nižší správní jednotky – okresy. V roce 1850 vznikly politické (celkem 111) a soudní okresy (na základě Josefovské výměry z 80. let 18. století). Ty se v roce 1855 sloučily do tzv. smíšených okresů, v Plzeňském kraji jich působilo 16⁴ a k nim navíc dva ryze politické okresy – Plzeň a Klatovy (podrobněji v Západočeský historický sborník 1, 1995, s. 15–37). K roku 1868 byla zřízena okresní hejtmanská (celkem 126)⁵, tyto jednotky převzaly rozhodující správní moc. V roce 1949 byl podle zákona změněn počet (178) a názvy okresů. Na území Plzeňského kraje tehdy vznikly okresy (14): Blatná, Blovice, Domažlice, Horažďovice, Horšovský Týn, Klatovy, Plasy, Plzeň, Přeštice, Rokycany, Stod, Stříbro, Sušice, Tachov. Ty tvoří přibližný základ dnešních obcí s rozšířenou působností. Pro vývoj okresů byl zlomový rok 1960, kdy bylo dnešní Česko rozčleněno na 75 okresů (v roce 1996 přibyl okres Jeseník). Plzeňský kraj (tehdy jako součást Západočeského kraje) byl rozdělen na 7 rozdílně velkých okresů (vyjma specifického okresu Plzeň-město, byl rozdělen mezi největším okresem Klatovy a nejmenším okresem Rokycany téměř 1 400 km²) s okresními úřady v Domažlicích, Klatovech, Plzni (sídlo okresu Plzeň-jih, Plzeň-město a Plzeň-sever), Rokycanech a Tachově. Tento stav vydržel až do roku 2003, kdy byly okresy zrušeny a vznikly menší správní jednotky – obce s rozšířenou působností (ORP, celkem 205). Rozdělení okresů na jednotlivé ORP bylo již uvedeno v tabulce 1.

Vzhledem k jednotlivým správním reformám, které v určitých obdobích posilovaly růst významných sídel (vybraných 56 sídel kraje) v období industrializace, zároveň s přihlédnutím na intervaly pravidelných sčítání lidu, došlo k hlavní periodizaci 4 období: 1850–1869, 1869–1950, 1950–1961, 1961–2001. Pro následující tabulky byla vytvořena hierarchizace jednotlivých sídel podle jejich administrativního postavení: I. krajské sídlo (Plzeň), II. sídla okresů v letech 1960–2002, III. sídla politických okresů, IV. sídla smíšených okresů (pro období 1869–1950 pouze soudních okresů), V. sídla bez uvedené administrativní funkce⁶.

⁴ Smíšené okresy 1855–1868: Blovice, Dobřany, Domažlice, Horšovský Týn, Hostouň, Kdyně, Kralovice, Manětín, Nepomuk, Nýrsko, Plánice, Poběžovice, Přeštice, Rokycany, Stod, Stříbro.

⁵ V roce 1900 bylo již 133 hejtmanská, území dnešního Plzeňského kraje bylo rozděleno mezi 11 okresů: Domažlice, Horšovský Týn, Klatovy, Kralovice, Planou, Plzeň, Přeštice, Rokycany, Stříbro, Sušice, Tachov a částečně i tehdejší okres Blatná a Strakonice.

⁶ Bělá nad Radbúzou, Bor, Břasy, Čachrov, Heřmanova Huť, Holýšov, Horní Bříza, Hrádek, Chodová Planá, Chotěšov, Kasejovice, Kaznějov, Kolinec, Lesná, Líně, Nalžovské Hory, Nečtiny, Nemanice, Nýřany, Prášily, Rozvadov, Rybník, Spálené Poříčí, Staňkov, Staré Sedliště, Starý Plzenec, Stráž, Strážov, Třemošná, Všeruby a Železná Ruda.

Tabulka 4/a–d: Vývoj počtu obyvatel v 56 sídlech Plzeňského kraje v závislosti na jejich administrativním postavení

Část 4/a – období 1850 (1855)–1869 (1868)

kategorie	počet sídel	počet obyv. 1850	počet obyv. 1869	index růstu 1850–1868 (1850=100)	podíl prům. tempa růstu (%)	prům. roční růst (%)
I. krajské sídlo	1	16 280	31 436	193,1	168,1	+4,90
IV. sídla smíšených okresů* (bez Plzně)	17	71 624	72 323	101,0	87,9	+0,05
V. s. bez admin. funkce	38	114 953	129 259	112,5	97,9	+0,66
celkem	56	202 857	233 018	114,9	100,0	+0,78
PLZEŇ. KRAJ celkem		517 969	557 878	107,7	93,7	+0,40

*Pozn.: společně s nimi i ryze politický okres Klatovy.

Část 4/b – období 1869 (1868)–1950 (1948)

kategorie	počet sídel	počet obyv. 1869	počet obyv. 1950	index růstu 1869–1950 (1869=100)	podíl prům. tempa růstu (%)	prům. roční růst (%)
I. Plzeň (kr. město do 1918)	1	31 436	127 447	405,4	313,8	+3,77
III. sídla politických okresů (bez Plzně)	10	57 978	68 791	118,7	91,9	+0,23
IV. sídla pouze soudních okresů	13	42 431	34 062	80,3	62,2	-0,24
V. s. bez admin. funkce	32	101 173	70 643	69,8	54,0	-0,37
celkem	56	233 018	300 943	129,2	100,0	+0,36
PLZEŇ. KRAJ celkem		557 878	528 354	94,7	73,3	-0,07

Část 4/c – období 1950 (1949)–1961 (1960)

kategorie	počet sídel	počet obyv. 1950	počet obyv. 1961	index růstu 1950–1961 (1950=100)	podíl prům. tempa růstu (%)	prům. roční růst (%)
I. krajské sídlo	1	127 447	140 106	109,9	103,3	+0,90
III. sídla politických okresů (bez Plzně)	11	73 748	78 869	106,9	100,5	+0,63
V. s. bez admin. funkce	44	99 748	101 316	101,6	95,5	+0,15
celkem	56	300 943	320 291	106,4	100,0	+0,58
PLZEŇ. KRAJ celkem		528 354	549 905	104,1	97,8	+0,37

Část 4/d – období 1961 (1960)–2001 (2002)

kategorie	počet sídel	počet obyv. 1961	počet obyv. 2001	index růstu 1950–1961 (1961=100)	podíl prům. tempa růstu (%)	prům. roční růst (%)
II. sídla okresů 1960–2002	5	182 663	227 200	124,4	106,3	+0,61
V. s. bez admin. funkce	51	137 628	147 372	107,1	91,5	+0,18
celkem	56	320 291	374 572	117,0	100,0	+0,43
PLZEŇ. KRAJ celkem		549 905	550 668	100,1	85,6	+0,003

Zdroj: Retrospektivní lexikon obcí ČSSR 1850–1970 (1978), Historický lexikon obcí České republiky 1869–2005 (2006); vlastní šetření

Dílčí tabulky dokazují, že největšího růstu dosahovalo administrativně nejvýznamnější sídlo – krajské město, které velmi rostlo ve všech 4 sledovaných etapách. I přes neustálé přibývání počtu obyvatel města Plzně se tento přírůstek od roku 1850 do roku 1960 výrazně snižoval. Vliv administrativního postavení na růst počtu obyvatel je patrný i ve srovnání kategorií politických a soudních okresů. Tento vliv je zřetelný v části 4/b tabulky 4. Vybraných 56 sídel zaznamenalo během 81 let nárůst počtu obyvatel kvůli velkým populačním ztrátám po druhé světové válce o „pouhých“ 30 % (celý Plzeňský kraj přišel za toto období dokonce o více než 5 % obyvatel), na čemž se podílely i politické okresy, soudní okresy naopak zaznamenaly úbytek obyvatel. Sídla bez administrativní funkce vykazovaly dlouhodobě (kromě období mezi roky 1850 a 1869) nejnižší přírůstek a v letech 1869–1950 dokonce úbytek obyvatel. Některé výsledky nejsou zcela odpovídající předpokládaným výstupům (sídla bez administrativní funkce měly v letech 1850–1869 vyšší přírůstek obyvatel než tzv. smíšené okresy společně s Klatovy), přesto lze obecně říci, že významnější administrativní funkce sídla znamenala vyšší tempo růstu počtu obyvatel, tedy že v hierarchii územní správy se odlišná sídla vyznačovala nestejným přírůstkem (úbytkem) počtu obyvatel.

6.2.3 Analýza vlivu hierarchického postavení sídel na jejich populační vývoj

Vývoj sídelního systému od 14. do poloviny 19. století prošel kvantitativním i kvalitativním vývojem, přesto s počátky industrializace nastupovala daleko progresivnější změna. Rozsáhlá industrializace vytvářela v průmyslových a hospodářsky nejsilnějších oblastech koncentrační jádra obyvatelstva (hlavně dělníků) a tím významně podporovala růst tamních sídel. Potvrzení či vyvrácení uvedeného předpokladu i v Plzeňském kraji je smyslem této dílčí analýzy.

Sledování populačního růstu sídel si vyžádalo kategorizaci jednotlivých sídel na základě jejich velikostního pořadí v daném roce sčítání. I když je industriální období

vymezeno rokem 1989 (1991), zohledňuje analýza vývoj i v post-industriálním období, aby bylo zřetelněji vidět srovnání. K tomuto účelu posloužila jako inspirace práce Hampla, Gardavského a Kühnla (1987), kde jsou jednotlivé kategorie (4) ve vybraných sčítáních členěny takto: 1., 2.–4., 5.–12., 13.–34. Poslední velikostní kategorie (35.–56.) byla zvolena navíc ke kategorizaci zmíněných autorů, a to hlavně pro bezpečné podchycení růstu všech vybraných 56 sídel.

Tabulka 5: Vývoj počtu obyvatel v jednotlivých velikostních kategoriích v Plzeňském kraji

velikostní kategorie (pořadí sídel)	relativní velikosti (1. největší sídlo = index 100)							
	1850	1880	1910	1930	1950	1970	1991	2011
1.	100	100	100	100	100	100	100	100
2.–4.	148	60	32	27	28	27	29	30
5.–12.	259	95	48	43	34	33	35	37
13.–34.	506	190	82	70	53	46	42	47
35.–56.	233	109	52	44	22	16	13	14

Zdroj: Retrospektivní lexikon obcí ČSSR 1850–1970 (1978), Historický lexikon obcí České republiky 1869–2005 (2006), SLDB 2011; vlastní šetření

Vypočítané indexy relativní velikosti dokládají silně monocentrický sídelní systém s extrémně koncentračním jádrem Plzně. Význam Plzně rostl až do roku 1970, kdy město dosahovalo nejpříznivějších hodnot oproti ostatním velikostním kategoriím, od tohoto roku začal nepatrně klesat. Zároveň se však nepotvrdil předpoklad vyššího nárůstu obyvatel v sídle s větším počtem obyvatel. Pro přehlednější orientaci je uvedena tabulka 6, ze které je již vypuštěno město Plzeň. Z tabulky 6 je patrné, že kategorie 5.–12. a 13.–34. největšího sídla vykazovala podstatně větší nárůst než kategorie 2.–4. největšího sídla. Tyto výsledky jsou jasným argumentem toho, že v Plzeňském kraji chybí střední a větší sídla (přehledněji také v tabulce 7), naopak silně je zastoupena kategorie menších sídel. Důvodem je velký počet menších obcí v pohraniční oblasti a absence větších sídel. Kromě toho mělo vliv také silně monocentrické jádro kraje, které stahovalo populaci z celého regionu a bránilo tím tak dynamičtějšímu růstu ostatních sídel. Počet obyvatel v kategorii nejmenších sídel vybraného vzorku dosahoval v roce 1930 ještě téměř 1,5 krát více obyvatel než kategorie 2.–4. největšího sídla. Velký podíl vysídlených Němců po válce a industrializace okresních sídel ve spojení s vysídlováním venkova způsobily, že počet obyvatel poslední kategorie byl v roce 2011 již pouze na poloviční hodnotě kategorie 2.–4. největšího sídla.

Tabulka 6: Vývoj počtu obyvatel v jednotlivých velikostních kategoriích v Plzeňském kraji (bez největšího města)

velikostní kategorie (pořadí sídel)	relativní velikosti (2.–4. největší sídlo = index 100)							
	1850	1880	1910	1930	1950	1970	1991	2011
2.–4.	100	100	100	100	100	100	100	100
5.–12.	174	157	148	158	121	125	120	125
13.–34.	341	315	256	257	192	170	145	159
35.–56.	157	181	161	235	77	61	46	47

Zdroj: *Retrospektivní lexikon obcí ČSSR 1850–1970 (1978)*, *Historický lexikon obcí České republiky 1869–2005 (2006)*, *SLDB 2011; vlastní šetření*

Proměnu koncentrace obyvatel vlivem sídelní hierarchie lze interpretovat i pomocí tzv. vývojového indexu velikostní strukturalizace sídel, který byl taktéž převzat z práce Gardavského, Hampla a Kühnla (1987). Tento index pracuje s 5 velikostními kategoriemi a to tak, že počet sídel vybraného vzorku v kategorii „nad 50 000 obyvatel“ je vynásoben 5x, počet sídel kategorie „20 000–9 999 obyvatel“ je vynásoben 4x, v kategorii „10 000–19 999 obyvatel“ 3x, v kategorii „5 000–9 999 obyvatel“ 2x a počet sídel v kategorii „2 000–4 999 obyvatel“ se již nenásobí. Index se na závěr spočítá tak, že se součet těchto hodnot vydělí celkovým počtem sídel nad 2 000 z celkových 56 obcí. Vypočtené indexy velikostní strukturalizace sídel Plzeňského kraje uvádí tabulka 7.

Tabulka 7: Vývoj indexu velikostní strukturalizace sídel Plzeňského kraje – proměnlivý soubor

rok	počet sídel ve velikostní kategorii					celkem sídel nad 2 000 obyvatel	index velikostní strukturalizace
	nad 50 000	20–49 999	10–19 999	5–9 999	2–4 999		
1850	0	0	2	9	34	45	1,29
1880	0	1	1	12	36	50	1,34
1910	1	0	1	13	37	52	1,37
1930	1	0	1	16	34	52	1,42
1950	1	0	1	6	27	35	1,34
1970	1	0	2	7	23	33	1,46
1991	1	1	4	7	18	31	1,71
2011	1	1	4	8	17	31	1,74

Zdroj: *Retrospektivní lexikon obcí ČSSR 1850–1970 (1978)*, *Historický lexikon obcí České republiky 1869–2005 (2006)*, *SLDB 2011; vlastní šetření*

Podle výsledných hodnot indexu je zřejmé, že i přes nedostatečný počet větších měst (např. v kategorii „20 000–49 999 obyvatel“ od roku 1900 do roku do roku 1970 nebylo žádné a v kategorii „10 000–19 999 obyvatel“ maximálně 2 sídla) koncentrace obyvatel zaznamenala během 20. století nárůst (vyjma roku 1950, kdy se projevíly důsledky

poválečného vysídlení německého obyvatelstva). Nejdynamičtější koncentrace obyvatel do obcí s více než 2 tisíci obyvatel (ve vybraném vzorku) proběhla v druhé fázi socialistické industrializace, tedy od roku 1970 do roku 1991 (o index 0,25). Tento nárůst zcela jistě souvisí s hospodářským a populačním růstem měst za socialistické industrializace. Růst po roce 1991 velmi zpomalil, mj. díky novým dekoncentračním trendům v sídelním systému (proces suburbanizace a deurbanizace).

Hierarchie velikostního pořadí sídel opět jednoznačně dokládá, že díky svému postavení nejvíce rostla Plzeň, ostatní kategorie sídel vykazovaly neustále nižší přírůstek než krajské město. Největší rozdíl mezi kategoriemi byl mezi roky 1850 a 1880, kdy krajské sídlo oproti ostatním zaznamenalo obrovský přírůstek obyvatel.

6.2.4 Dynamika vývoje sídelního systému

Předchozí tři analýzy poodkryly vývoj sídelního systému a populace v Plzeňském kraji. Rozvoj železniční sítě se ukázal jako významný faktor populačního růstu. Vedle krajského města (které mělo zcela specifický enormní nárůst) se projevila administrativní funkce sídel jako zřejmý činitel růstu okresních sídel. Naopak velikost (velikostní pořadí) sídel zcela nepodmiňovala jejich růst. Přírůstek jednotlivých velikostních kategorií sídel neodpovídal jejich postavení. Výběr vzorku hlavních sídel potvrzuje i fakt, že v letech 1850 a 2011 se zvýšil počet obyvatel těchto 56 sídel o více než čtyři pětiny, zatímco ve zbývajících obcích Plzeňského kraje se snížil téměř o polovinu. Vezmeme-li v úvahu tyto závěry a opodstatníme-li je informacemi o vlastním vývoji sídel, je stratifikace vybraného vzorku sídel v letech 1850 až 2011 následující:

a) Zcela nejvyšší nárůst za sledované období zaznamenala Horní Bříza, která vzrostla mezi lety 1850 a 2011 16krát. Zásadní vliv na tento nárůst mělo objevení kaolinu a rozvoj keramického průmyslu koncem 19. století. Dalším velmi dynamicky rostoucím sídlem byla Plzeň, která vzrostla za stejné období více než desetkrát. Její velký rozvoj započal již v první fázi průmyslové revoluce, když se mezi lety 1850 a 1869 zvýšil dvakrát počet jejích obyvatel, na téměř 32 tisíc. Poté velký růst pokračoval, zbrzdila ho až válečná a poválečná léta. Tato populační krize byla opět překonána socialistickou industrializací, která zajistila městu opětovný populační růst. Dalšími sídly s největším růstem byly obce, které vykazovaly v roce 1850 počet obyvatel do 1 000, jednalo se tedy o velmi malá sídla. Mezi tyto obce patřil Kaznějov (11x), Nýřany (10x), Líně (8,5x) a Třemošná (6,5x). Progresivní rozvoj za socialistické industrializace zaznamenal také Holýšov (6,5x), kde začala po válce výroba automobilových a později autobusových náhradních dílů. Další obcí, která zažila znatelný

rozmach v druhé polovině 20. století, byl Hrádek (4x) významný především železářským průmyslem. Všechny uvedené, kromě obce Líně, byly do roku 1905 napojeny na železnici. Zajímavostí jistě zůstává, že žádné z těchto nejvíce rostoucích sídel (kromě Plzně) nebylo v letech 1960 až 2002 okresním městem, přesto natolik rostla.

b) Nadprůměrný přírůstek obyvatel vykazovalo mezi roky 1850 a 2011 12 obcí, mezi nimiž byla sídla okresů v druhé polovině 20. století – Rokycany (3,5x), Tachov (2,5x), Klatovy a Sušice (obě 2x), Domažlice (1,5x). Další čtyři sídla jsou středisky dnešních mikroregionů – Nepomuk, Přeštice, Stod (všechna 2x) a Stříbro (1,5x). Menšími obcemi, které patřily do této kategorie, byly Starý Plzenec (2,5x), který zaznamenal pozvolný nárůst obyvatel spojený především s jeho blízkostí od krajského města, dále Heřmanova Huť (2,5x) a Dobřany (2x). Celá skupina sídel byla během druhé poloviny 19. století součástí železniční sítě Plzeňského kraje.

c) Stagnující či nepatrně růstové byly další obce s rozšířenou působností – Blovice, Horažďovice a Kralovice. Dále také sídla, jejichž populační vývoj byl výrazně narušen poválečnými depopulačními procesy, ze kterých se pomalu vzpamatovávaly. Některé dokonce od poloviny 20. století vykazovaly pouze neustálý úbytek obyvatel. Jednalo se o obce Chotěšov, Nýrsko, Planou a Staňkov. Všechny obce byly taktéž napojeny na železnici.

d) Obce s poklesem počtu obyvatel mezi roky 1850 a 2011 měly společný prvek svého demografického vývoje a tím byla velká depopulační ztráta ve druhé polovině 40. let 20. století. Mezi nimi byla i poslední obec s rozšířenou působností Horšovský Týn. Těmi většími sídly byl Bor a Kdyně, kde od sčítání obyvatel z roku 1950 nastal opětovný populační růst. Menšími obcemi (mezi 1 000 a 2 500 obyvatel) v této kategorii byly Břasy, Hostouň, Chodová Planá, Kašperské Hory, Plánice, Poběžovice, Přimda, Spálené Poříčí, Strážov a Železná Ruda. Z těchto menších obcí se celá polovina nedočkala napojení na železniční síť – Kašperské Hory, Plánice, Přimda, Spálené Poříčí a Strážov.

e) Největší pokles počtu obyvatel (mezi roky 1850 a 2011 více než 3x) měly ty dnes nejmenší sídla (obvykle do 1 500 obyvatel). Z 16 sem patřících obcí získalo pouze 5 z nich železniční zastávku: Bělá nad Radbúzou do roku 1930 rostla, poté utrpěla ztrátu asi dvou třetin obyvatel. Trochu jiný vývoj vykazovaly Kasejovice, Kolinec (po druhé světové válce ztráta čtvrtiny obyvatel), Staré Sedliště (ztráta dvou třetin obyvatel) a Stráž (ztráta poloviny obyvatel), které i přes železniční spojení ztrácely od počátku sledovaného období (Kasejovice od roku 1880) obyvatelstvo, přičemž velkou ránu pro jejich populační vývoj znamenalo poválečné vysídlení. Další obce, které zůstaly bez železničního spojení, zaznamenaly dříve či později v důsledku této absence postupný úpadek, který byl podtržen poválečným vysídlením německého

obyvatelstva – Čachrov (ztráta 2/3 obyv.), Hartmanice (ztráta více než poloviny obyv.), Manětín (ztráta 1/2 obyv.), Nalžovské Hory, Nečtiny (ztráta více než poloviny obyv.), Rozvadov (ztráta 2/3 obyv.) a Všeruby (ztráta více než poloviny obyv.). Poslední čtyři obce vykazovaly kvůli poválečnému vysídlení mezi roky 1930 a 1950 extrémně vysoké ztráty: Lesná (ztráta přes 75 % obyv.), Nemanice (90 % obyv.), Prášily 90 % obyv.) a Rybník (přes 95 % obyv.). Všechny tyto 4 obce byly před válkou obce s německou většinou.

Tabulka 8: Index vývoje počtu obyvatel v šesti největších městech Plzeňského kraje (index 100 vyjadřuje počet obyvatel v roce 1850)

město	1850	1880	1910	1930	1950	1970	1991	2011
Plzeň	100	300	688	825	783	943	1068	1030
Klatovy	100	140	186	182	171	190	230	225
Rokycany	100	133	173	204	225	307	360	340
Tachov	100	106	149	156	92	161	244	242
Sušice	100	138	159	156	148	170	203	203
Domažlice	100	102	112	123	118	119	151	145
PLZEŇSKÝ KRAJ	100	117	133	137	102	106	108	110

Zdroj: *Retrospektivní lexikon obcí ČSSR 1850–1970 (1978)*, *Historický lexikon obcí České republiky 1869–2005 (2006)*, *SLDB 2011; vlastní šetření*

Vybraná sídla v průběhu industriálního období představovala značnou část populace jím nadřazeného mikroregionu, ale také v rámci celého kraje, když se při každém sčítání podílely neustále vyšší mírou na počtu obyvatel celkové populace kraje. V roce 1850 disponovalo 56 obcí 39% podílem obyvatel kraje, v roce 1880 to bylo 45 %, k roku 1910 51 %, v předválečném sčítání (1930) asi 54 %, v roce 1950 57 %, k roku 1970 již 62 % a v roce 1991 již více než dvě třetiny (přes 68 %). V roce 1991 se proces koncentrace obyvatel do těchto sídel zastavil, protože v roce 2001 představuje vybraná množina obcí již menší procentuální podíl a v roce 2011 ještě menší, necelých 67 %. Z uvedených výpočtů je patrné, že nejvyšší koncentraci obyvatel v těchto sídlech znamenala druhá fáze socialistické industrializace. Většina z nich byla městem a do dnešní doby si z nich tento statut udržely více než dvě třetiny⁷. V současné době dosahuje pouze 6 měst (sídla okresů v letech 1960 – 2002 a navíc město Sušice) více než 10 000 obyvatel, přesto v nich žije přes 40 % obyvatel celého kraje, ale to především zásluhou Plzně. Vzhledem k takto vysokému podílu na obyvatelstvu byl vývoj obyvatel těchto měst podroben samostatné analýze.

⁷ V roce 2014 nedisponovaly statutem města tato sídla: Břasy, Čachrov, Heřmanova Huť, Chodová Planá, Chotěšov, Kasejovice, Kolinec, Lesná, Líně, Nalžovské Hory, Nečtiny, Nemanice, Prášily, Rozvadov, Rybník, Staré Sedliště, Stráž a Všeruby.

Tabulka 9: Srovnání vývoje a hierarchizace šesti největších měst Plzeňského kraje

město	relativizovaná podílová velikost (Plzeň = 100)							
	1850	1880	1910	1930	1950	1970	1991	2011
Plzeň	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0
Klatovy	61,7	28,8	16,6	13,6	13,5	12,4	13,3	13,5
Rokycany	25,2	11,1	6,3	6,2	7,2	8,2	8,5	8,4
Tachov	32,3	11,4	7,0	4,1	3,8	5,5	7,4	7,6
Sušice	34,2	15,7	7,9	6,5	6,5	6,2	6,5	6,8
Domažlice	46,8	15,9	7,6	7,0	7,1	5,9	6,6	6,5

Zdroj: *Retrospektivní lexikon obcí ČSSR 1850–1970 (1978)*, *Historický lexikon obcí České republiky 1869–2005 (2006)*, *SLDB 2011*; vlastní šetření

Předchozí dvě tabulky sledující vývoj šesti největších měst opět dokazují enormní populační růst Plzně během industriálního období oproti ostatním městům Plzeňského kraje. V rámci velikostní hierarchie měst se na druhém místě po celou dobu držely Klatovy, které však od přelomu 19. a 20. století již nikdy nedosáhly ani jedné pětiny počtu obyvatel Plzně. Domažlice, které byly v roce 1850 třetím největším městem kraje, se propadly až na dnešní šesté místo. Domažlice společně s Rokycany, Tachovem a Sušicí jsou od počátku 20. století až dodnes populačně více než desetkrát menší než krajské město. Tachov kvůli své příhraniční poloze a vysokému podílu německého obyvatelstva zaznamenal ze všech měst nejvyšší podíl úbytku obyvatel mezi roky 1930 a 1950. Vypočtená data prokazují od roku 1970 vyšší nárůst obyvatel v Klatovech, Rokycanech, Tachově a Sušici než je tomu u Plzně, což je způsobeno opožděnou industrializací těchto měst oproti Plzni a současnými změnami v systému osídlení. Pro pochopení a podrobnější charakteristiku vybraných měst je následně stručně popsán jejich vývoj mezi roky 1850 a 2011:

a) *Plzeň*: v průběhu celých 161 let je největším městem Plzeňského kraje. Od roku 1850 si získávalo svoji dominantní roli v podílu populace kraje. V průběhu industriálního období neustále rostlo, pouze mezi roky 1930 a 1950 nastal pokles populace, který byl však v roce 1970 opět překonán a město nadále rostlo až do roku 1991. Během dalších 10 let došlo opětovně k mírnému poklesu, který je dnes již trochu zmírněn. Tento vývoj za posledních 20 let je způsoben především změnami v systému osídlení, kdy město ztrácí obyvatelstvo na úkor jeho zázemí nebo venkova. Surovinové bohatství, výhodná poloha (jak v rámci, kdy je Plzeň jakési „srdce“ kraje, tak i v rámci celého Česka) a napojení na železnici (první železnice přivedena 1861, významné propojení s Prahou o rok později a pak několik dalších tratí během celé druhé poloviny 19. století) to byly hlavní faktory nebývalého růstu Plzně od poloviny

19. století. Průmyslová revoluce zapříčinila rozvoj potravinářství (pivovary, lihovar, cukrovar), strojírenství (Škodovy závody), stavebnictví a hutnictví. Populační růst byl podpořen také nejvyšším postavením Plzně v administrativním členění (oficiálně vyjma let 1960–2002). Krom průmyslu zde byla situována také řada terciérních odvětví – obchod, peněžní služby, školství a další. Další populační nárůst proběhl za socialistické industrializace, kdy ve městě stále prosperovalo pivovarnictví, strojírenství (Škoda), dřevozpracující a papírenský průmysl (Západočeské papírny). Navíc se prosadil energetický průmysl (Západočeské energetické závody) a ostatní odvětví potravinářského průmyslu (masný průmysl, mlékárenství a pekárenství). Tento populační vývoj vynesl Plzeň na druhé místo v Čechách a na čtvrté místo v Česku v celkovém počtu obyvatel.

b) *Klatovy*: po celou dobu industriálního období byly druhým největším městem kraje a centrem západočeského Pošumaví. I přes toto postavení jsou však vůči Plzni neporovnatelně menším sídlem. V předindustriální fázi zde byla započata textilní manufakturní výroba (přádelnictví, plátenictví a koželužství), která si udržovala svou tradici až do 80. let minulého století. Velký význam pro rozvoj města mělo jeho krajské postavení od poloviny 18. do poloviny 19. století. Od počátků 19. století byla důležitá také výstavba císařských silnic a napojení na železnici v roce 1876, konkrétně na trať vedoucí z Plzně do Nýrska. V průběhu 19. století se rozvíjela další průmyslová odvětví – strojírenský (pobočka závodu Škoda), potravinářský a dřevařský průmysl. Uvedená odvětví byla vedle textilnictví (Kozak, Šumavan) hlavními i v období socialistické industrializace, k nimž ještě přibyl energetický a stavebnický průmysl. Klatovy rostly po celou dobu velmi rovnoměrně, bez větších výkyvů a to i mezi rokem 1930 a 1950, kdy poklesl jejich počet pouze o tisíc obyvatel, což v porovnání s ostatními vybranými městy není výrazná ztráta. Nejvyšší počet obyvatel města připadá na rok 1991, kdy hodnota překročila třiadvacetitisícovou hranici.

c) *Rokycany*: v roce 1850 nejmenší z vybraných měst, které se během 141 let díky rozvoji průmyslu a koncentraci obyvatel vyhouplo až na třetí pozici ve velikostní hierarchii sídel. Po pádu socialistického režimu měly Rokycany asi 3,5krát více obyvatel oproti roku 1850, toho kromě Plzně zdaleka nedosahovalo žádné z ostatních 5 měst. Již od 16. století se zde těžila železná ruda, na níž později navázal železářský průmysl. Pro růst města měla velký význam železniční trať z Prahy do Plzně, která byla uvedena do provozu v roce 1862. Od 60. let se začal výrazně rozvíjet hutnický, železářský, dřevařský a potravinářský průmysl. V blízkosti nádraží bylo otevřeno několik hutí (Bedřichova Huť, 1872) a několik železářských podniků (Hirschovy železářny, 1882), které přitáhly další pracovní sílu. Pro Rokycany měla také velký význam blízkost Plzně (15–20 km), která zřejmě neměla na Rokycany negativní

vliv „vysávání“ obyvatel ve svůj prospěch. Důležité bylo také železniční spojení s Prahou. V meziválečném období zde byl již relativně rozvinutý hutnický, železářský, strojírenský, potravinářský (Marila) a stavebnický průmysl. Všem známé jsou jízdní kola značky Favorit, jejichž výroba probíhala právě zde. Rokycany jako jedno z mála sídel vybraného vzorku (také Holýšov, Horní Bříza, Hrádek a Kaznějov) nezaznamenaly mezi roky 1930 a 1950 úbytek obyvatel. Poválečné ztráty se neprojevíly především kvůli imigraci několika set obyvatel ze Sudet při okupaci Německem. V roce 1939 tak Rokycany dosahovaly téměř 10 000 obyvatel. Za socialismu probíhal další rozvoj průmyslu (především strojírenského (pobočka Škodových závodů) a železářského (Kovohutě) spojený s výstavbou velkých sídlišť (v roce 1978 bylo dobudováno největší sídliště – Jižní Předměstí). Populační boom Rokycan za socialismu znamenal zvýšení počtu obyvatel od roku 1950 do roku 1991 o více než 60 %.

d) *Tachov*: město v severozápadním cípu Plzeňského kraje, vzdálené asi 15 km od německých hranic. Tachov byl po celou dobu svého vývoje městem s velkou německou menšinou, což se negativně projevilo i za německé okupace. Město bylo typickým příkladem opožděného rozvoje vlivem absence železničního spojení (železnice přivedena až v roce 1895). V roce 1890 byl počet obyvatel pouze o 400 větší než v roce 1850. Průmysl se zde prosazoval velmi pomalu, větší význam měl asi pouze perletářský (např. firma Jindřicha Adlera) a knoflíkářský průmysl (výroba a export dřevěných knoflíků a korálků), které byly však za první světové války téměř ukončeny. Podle Kuči (2008) se kolem roku 1906 podílelo na zpracování perleti až 2 tisíce osob z města a okolí. Svůj význam měla ještě také produkce tabákových výrobků. Velké demografické změny zaznamenalo město mezi roky 1930 a 1950, kdy za okupace bylo z Tachova vysídleno nejdříve české obyvatelstvo, to znamenalo, že se Tachov stal součástí Německa. Po válce bylo zase německé obyvatelstvo odsunuto. Tyto změny měly být redukovány umělým doosídlováním v druhé polovině 40. let, přesto se velikost populace města propadla v roce 1950 pod hodnotu z roku 1850. Od poloviny 20. století započal rychlejší růst města, k němuž přispěl i fakt, že se v roce 1960 stal Tachov místem okresní správy. Došlo k rozvoji kovodělného (Plastimat, 1867) a potravinářského průmyslu. Poblíž železnice byly také otevřeny uranové doly. Díky průmyslovému růstu města během socialistické industrializace se vyhoupl počet obyvatel z necelých 5 tisíc k roku 1950 na téměř 13 tisíc v roce 1991.

e) *Sušice*: páté největší město Plzeňského kraje, které jako jediné z vybraných měst nebylo od roku 1960 okresním sídlem. Za celé období Sušice prošla postupným populačním růstem, přerušeným pouze v poválečné době. Železnice do města byla přivedena také poměrně pozdě, až v roce 1888. Avšak v tomto případě se nezdá, že by na rozvoj města měla

větší vliv. Nejvýznamnějším podnikem byla výroba sirek (pozdější SOLO), založena v roce 1839. Do 60. let továrna zaznamenala velký rozkvět a exportovala nejen v rámci monarchie, ale i do celého světa. Kromě ní se rozvíjelo i koželužnictví (továrna Schwarzkopf), výroba papíru (pozdější PAP), dřevařství a později obuvnictví. Ve druhé polovině 20. století se prosazovala další průmyslová odvětví jako energetika, strojírenství a potravinářství, ale bez většího významu. Sušice se postupně stávala, a dnes také je, důležitým střediskem cestovního ruchu, především díky nedalekému národnímu parku Šumava.

f) *Domažlice*: historicky významné město, které nevyužilo svůj potenciál a proto je dnes nejmenším z měst bývalých okresů. Ani dobré železniční spojení (vedle Plzně jsou dalším vícenásobným uzlem) nenapomohlo většímu růstu sekundárního sektoru ve městě. Několik nevýznamných menších podniků vzniklo při železnici. Po připojení Československa k východnímu bloku navíc město ještě více strádalo, protože již nemohlo těžit z kontaktu s blízkým Bavorskem. Zřejmě také proto nastal mezi roky 1950 a 1961 vyšší úbytek obyvatel než v poválečných letech. Postupně se hlavně díky administrativní funkci okresního města přece jen Domažlice částečně rozvíjely, přesto z uvedených měst měly za zkoumaných 140 let nejmenší nárůst obyvatel, když vzrostl jejich počet za tuto dlouhou dobu o pouhou polovinu (ze 7 626 na 11 519 obyvatel).

6.2.5 Mikroregionální diferenciacie populačního vývoje

Průmyslová revoluce prosazující se v českých zemích přibližně od poloviny 19. století výrazně ovlivnila hospodářský a populační vývoj jednotlivých mikroregionů Plzeňského kraje. Podle předchozích zjištění pozitivně působilo na růst oblastí (sídel) jak dobré železniční spojení, tak zároveň vyšší postavení ve velikostní hierarchii sídel. Obyvatelstvo se po celé industriální období koncentrovalo v hlavních střediscích kraje (Plzeň a okresní města), ale i regionech. Odlišný vývoj mikroregionů kraje v předindustriálním období, dosáhl za protoindustrializace určitého stupně a období industriální mělo tyto jednotlivé odlišnosti prohloubit. Právě rozdílnost vývoje mikroregionů Plzeňského kraje sledovaná skrze dynamiku populačního růstu v jednotlivých etapách industriálního kraje je předmětem této kapitoly. Do analýzy populačního vývoje mikroregionů v industriálním období vstupujeme s výsledky předchozích analýz (na úrovni sídel), které jasně dokládají značně monocentrické sídlo Plzeň.

Dynamika vývoje počtu obyvatel je sledována jednak podle indexu změny počtu obyvatel (IZ) jednotlivých mikroregionů (viz Příloha 3), ale také podle relativního indexu změny mikroregionů vztaženého k celému kraji (RIZ). Stratifikace vývoje mikroregionů podle RIZ je vysvětlena v Metodika.

Tabulka 10: Srovnání vývoje mikroregionů Plzeňského kraje podle relativního indexu změny vztaženého ke kraji

mikroregion	RIZ (1850 – 1880)	RIZ (1880 – 1910)	RIZ (1910 – 1930)	RIZ (1930 – 1950)	RIZ (1950 – 1970)	RIZ (1970 – 1991)	RIZ (1991 – 2011)
Blovice	5	5	4	1	5	5	1
Domažlice	5	5	5	5	5	3	3
Horažďovice	4	5	5	1	5	5	5
Horšovský Týn	5	3	4	5	5	5	3
Klatovy	5	5	5	4	5	4	4
Kralovice	5	5	4	5	5	4	4
Nepomuk	4	5	5	1	5	5	4
Nýřany	1	1	1	3	3	4	1
Plzeň	1	1	1	1	1	1	4
Přeštice	4	4	3	1	4	5	1
Rokycany	2	5	4	1	3	5	3
Stod	4	1	1	1	4	5	1
Stříbro	5	5	4	5	2	3	4
Sušice	5	5	5	5	5	5	5
Tachov	5	5	5	5	1	1	2

*Pozn.: jednotlivé vývojové kategorie jsou pro lepší přehlednost označeny písmeny – výrazně vyšší růst/nížší pokles = 1, mírně vyšší růst/nížší pokles = 2, průměrný růst/pokles = 3, mírně nižší růst/vyšší pokles = 4, výrazně nižší růst/vyšší pokles = 5.

Zdroj: *Retrospektivní lexikon obcí ČSSR 1850–1970 (1978)*, *Historický lexikon obcí České republiky 1869–2005 (2006)*, *SLDB 2011; vlastní šetření*

Tabulka 11: Hierarchické postavení mikroregionů Plzeňského kraje z pohledu populačního vývoje

mikroregion	1850	1880	1910	1930	1950	1970	1991	2011
Blovice	3	3	5	5	4	5	5	5
Domažlice	1	2	3	4	5	5	5	5
Horažďovice	2	3	4	5	5	5	5	5
Horšovský Týn	4	5	5	5	5	5	5	5
Klatovy	2	3	4	4	4	5	5	5
Kralovice	5	5	5	5	5	5	5	5
Nepomuk	2	3	5	5	5	5	5	5
Nýřany	5	4	4	3	3	3	3	2
Plzeň	1	1	1	1	1	1	1	1
Přeštice	1	1	3	5	2	3	3	2
Rokycany	1	1	3	3	1	1	2	2
Stod	5	5	2	2	1	1	2	1
Stříbro	5	5	5	5	5	5	5	5
Sušice	3	4	5	5	5	5	5	5
Tachov	4	5	5	5	5	5	5	5

*Pozn.: jednotlivé kategorie postavení mikroregionů jsou pro lepší přehlednost označeny písmeny – jádrové = 1, spíše jádrové = 2, neutrální = 3, spíše periferní = 4, periferní = 5.

Zdroj: *Retrospektivní lexikon obcí ČSSR 1850–1970 (1978)*, *Historický lexikon obcí České republiky 1869–2005 (2006)*, *SLDB 2011; vlastní šetření*

Rozdílná dynamika populačního vývoje jednotlivých mikroregionů vyvolala určité změny postavení v systému jádro – periferie v kraji (viz tabulka 11). Kategorizace postavení mikroregionu ve vybraných letech byla provedena podle hustoty zalidnění vztahené k průměru kraje (viz Příloha 4). Na základě tohoto parametru bylo nastaveno 5 kategorií (viz Metodika).

Období 1850 až 1880 se vyznačovalo šířením průmyslové revoluce, ta s sebou přinášela také budování železniční sítě. Do roku 1880 byly vybudovány hlavní dopravní tahy spojující Plzeň s Prahou, Bavorskem, Chebem, Českými Budějovicemi a s Žatcem v Ústeckém kraji. Docházelo k nárůstu urbanizace, při níž se na úkor venkova rozvíjela hlavně nejprůmyslovější sídla. Postupně začala upadat některá stará odvětví výroby (textilní, sklářství, dřevařství) a naopak rostl význam strojírenského a potravinářského průmyslu. Hutnictví zažívalo mnohem progresivnější vývoj, a to především v oblastech s uhelnými ložisky. Důležité pro vývoj bylo i nové administrativní členění, kterým byl kraj rozdělen na politické a soudní okresy. To utvářelo nové vazby v rámci mikroregionů. Celý kraj zaznamenal populační nárůst o šestinu obyvatel. Kraj rostl i přesto, že od 50. let 19. století docházelo k rozsáhle emigraci obyvatel do Prahy, za hranice do Spojených států amerických a v rámci monarchie především do Vídně. Mikroregiony by se daly období 1850 až 1880 rozdělit podle svého populačního vývoje takto:

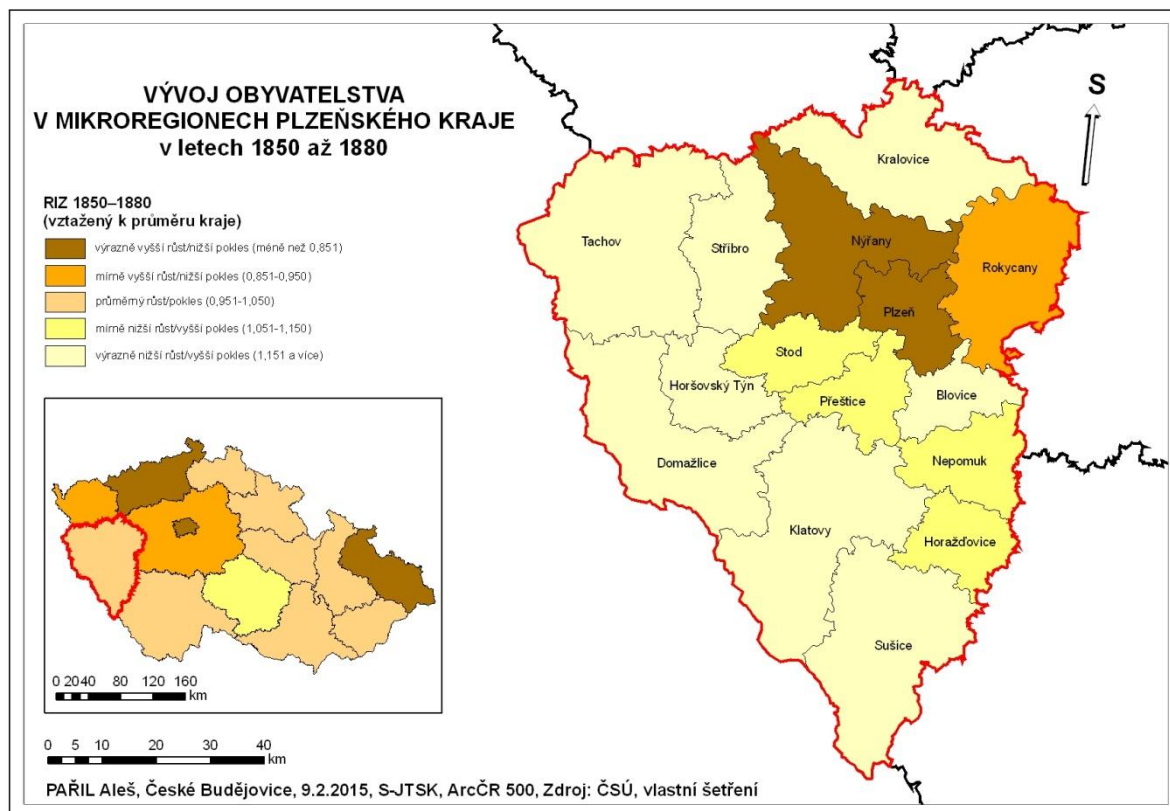
1 + 2) Nejvyšší nárůst obyvatel vykazovaly mikroregiony Nýřany a Plzeň. Plzeňsko dokonce dosahovalo více než dvojnásobného nárůstu, což byl skutečně velký populační boom. Největší podíl na tomto růstu mělo především město Plzeň, které v roce 1880 tvořilo více než čtyři pětiny veškeré populace mikroregionu. Rozvoj průmyslu a rostoucí těžba kamenného uhlí na Plzeňsku, vše navíc podpořené napojením na železnici, to byly hlavní faktory tohoto výrazného růstu. Pomalejší růst než u Plzeňska a Nýřanska probíhal v mikroregionu Rokycany, jehož počet obyvatel vzrostl o více než pětinu. Rokycany podobně jako Nýřany těžily ze své polohy v blízkosti Plzně a ze železničního spojení s Plzní a Prahou.

4) Ostatní mikroregiony zaznamenaly populační růst menší než průměr kraje (ten vzrostl o 16,7 %). Mezi ty ještě méně zaostávající patřily Horažďovice, Nepomuk, Přeštice a Stod, které vzrostly o více než 10 %. Tyto regiony byly poměrně brzy spojeny železnicí s Plzní, přesto zachytily nástup průmyslové revoluce pomaleji. Jistou roli hrála i jejich větší vzdálenost od centra kraje.

5) Podstatně pomalejším růstem obyvatel (Domažlice zaznamenaly dokonce úbytek) trpěly zbylé oblasti – Blovice, Domažlice, Horšovský Týn, Klatovy, Kralovice, Stříbro, Sušice, Tachov. Kromě Blovic a Kralovic (vykazovaly největší přírůstky v této kategorii) se slabá

dynamika růstu týkala celého západu kraje. Jednalo se o oblasti, kde probíhala modernizace průmyslu velmi pomalu a v horských oblastech si držela své postavení stará průmyslová odvětví (sklářství, dřevařství). Navíc Sušicko a Tachovsko zůstávalo stále bez železničního spojení.

Mapa 4: Vývoj obyvatelstva v mikroregionech Plzeňského kraje v letech 1850 až 1880



Mikroregiony byly na základě třicetiletého vývoje stratifikovány podle hustoty zalidnění k roku 1880 v porovnání s průměrem kraje (80 obyv./km²) takto:

- 1) Skutečné jádrové postavení si pro toto období udržely pouze mikroregiony Plzeň (226,1 obyv./km²), Rokycany (98,4 obyv./km²) a Přeštice (93,8 obyv./km²). Hustota zalidnění mikroregionu Plzeň za 30 let vzrostla asi o 140 % (počet obyvatel města Plzeň dokonce asi o 200 %).
- 2) Spíše jádrové regiony byly v Plzeňském kraji podle zvolené stratifikace pouze dva (v roce 1850 byly 4), a to mikroregiony Domažlice (91,7 obyv./km²) a Horažďovice (84,0 obyv./km²). Domažlicko se do této kategorie propadlo během 30 let z pozice silného jádra, když jako jediný mikroregion kraje vykazovalo depopulační vývoj v tomto období. Horažďovice si pozici spíše jádrového regionu zachovaly od roku 1850.
- 3) Velmi vzrostla skupina stagnujících regionů. Kvůli malému populačnímu růstu se stagnujícím regionem staly Klatovy a Nepomuk. V této kategorii se dlouhodobě udržovaly

ještě Blovice. Všechny jmenované dosahovaly hustoty zalidnění od 78 do 84 obyv./km², tedy přibližně průměru celého kraje.

4) Do kategorie označené jako semi-periferie spadaly dříve silně periferní mikroregiony Nýřany a Sušice (oba okolo 70 obyv./km²). Sušicko patřilo v roce 1850 naopak do kategorie regionů stagnujících. Nýřansko začalo postupně progresivněji růst, přičemž těžilo především z rozvoje hutnictví a své blízké polohy vůči Plzni. Sušicko význam ztrácelo a i přes rozvoj sirkařského průmyslu jeho hlavního centra dlouhodobě upadala. Dnes je tak nejřidčeji osídleným mikroregionem.

5) Posledních 5 mikroregionů (Horšovský Týn, Kralovice, Stod, Stříbro, Tachov) spadalo mezi silně periferní oblasti (méně než 66 obyv./km²). Horšovský Týn a Tachov se do této kategorie propadly ze spíše periferních mikroregionů. Zbylé tři si držely okrajové postavení dlouhodobě a kromě Stodu jsou periferními dodnes.

Předválečné období od roku 1880 do roku 1910 bylo důležité dokončenou výstavbou celé železniční sítě, tak jak ji známe dnes. Rozvoj těžby a průmyslu díky tomuto dopravnímu faktoru byl jedním z důvodů větší diferencovanosti přírůstku (úbytku) počtu obyvatel. Z jednoho depopulačního mikroregionu v předchozím období jich bylo už 6 (Blovice, Horažďovice, Kralovice, Nepomuk, Rokycany a Sušice), z nichž nejvíce ztrátové byly Blovice. Ztráty obyvatel byly způsobeny jak vnější tak i vnitřní migrací z chudších oblastí kraje do nově se rozvíjejících. Naopak Plzeňsko (především růstové průmyslové středisko Plzeň) si udržovalo enormní nárůst, a to více než dvojnásobný. Kromě Plzeňska významně vzrostl počet obyvatel mikroregionu Stod, způsobený především rozvojem regionu po napojení na železnici – těžba nerostných surovin (uhlí, kaolin), sklářský a stavební průmysl (Holýšov, Stod). Vyrovnaný populační růst celého kraje tak zvýšil hustotu zalidnění z 80 na 91,3 obyv./km², ta však zůstávala stále hluboko pod republikovým průměrem (asi 127,9 obyv./km²). Různý populační růst jednotlivých oblastí velmi pozměnil postavení mikroregionů Plzeňského kraje. Význam jednotlivých regionů byl velice ovlivněn dominancí Plzně, protože její neustálý růst odsouval ostatní (vyjma Stodu) do méně příznivých kategorií.

1) Jediným jádrovým regionem se do roku 1910 udrželo Plzeňsko, kde se opět hustota zalidnění více než zdvojnásobila a dosáhla tak hodnoty 476,8 obyv./km². Pokračující dynamický růst byl zapříčiněn průmyslovou expanzí Plzně (hlavně strojírenský a hutnický průmysl) a jejího blízkého zázemí.

2) Kategorie „spíše jádrový region“ zahrnovala také pouze jeden region – Stodsko. Velká dynamika růstu (populační nárůst o více než polovinu) vyhoupla hustotou zalidnění

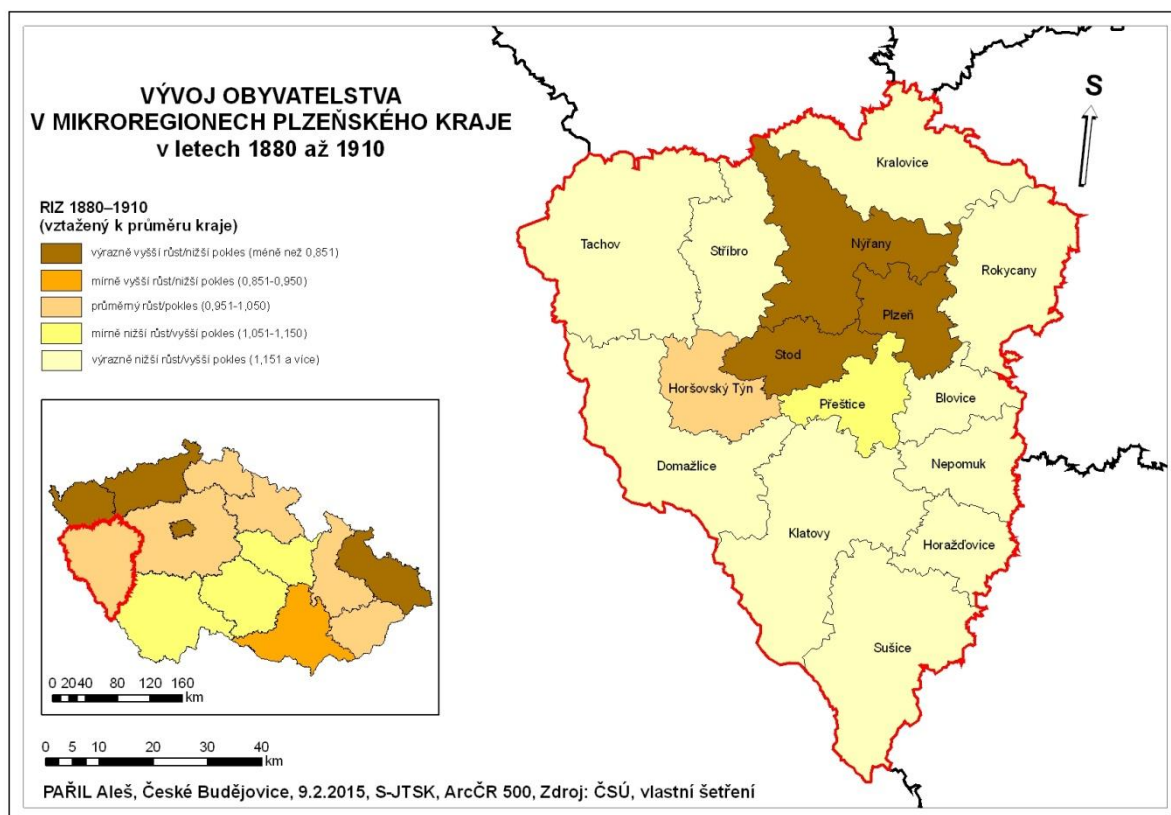
(97,5 obyvv./km²) tento rozlohou malý region za Plzeň. Populační boom byl podmíněn železnicí, zásobami nerostných surovin a jejich zpracováním.

3) Mezi neutrálními regiony se udržely pouze, dlouhodobě ne příliš rostoucí, Přeštice. Domažlice, které od roku 1850 populačně narostly o pouhých 300 obyvatel, se dostaly nyní také do kategorie regionů s podobnou hustotou zalidnění jako průměr kraje. A třetím regionem patřící do této skupiny byly Rokycany, které jejich velká populační ztráta od roku 1880 (6 %) přesunula z jádrové do neutrální pozice.

4) Skupina spíše periferních mikroregionů zahrnovala Horažďovice (78,9 obyvv./km²), Klatovy (85,1 obyvv./km²) a Nýřany (86,4 obyvv./km²). První dva regiony nedokázaly zachytit předválečný průmyslový rozvoj. Navíc nízká hustota zalidnění klatovského pohraničí a depopulační tendence Horažďovicka byly hlavními příčinami spíše periferního postavení těchto regionů. Nýřany i přes velkou dynamiku růstu zůstávaly (již naposled) v této kategorii.

5) Silně periferními regiony stále byly Horšovský Týn, Kralovice, Stříbro a Tachov. Dále Sušice, která ztratila pozici spíše periferního regionu a ještě dříve stagnující regiony Blovice a Nepomuk. I přesto, že Stříbro a Tachov populačně rostly, byla hustota zalidnění skupiny těchto 7 regionů (61,0 – 75,5 obyvv./km²) výrazně pod průměrem kraje.

Mapa 5: Vývoj obyvatelstva v mikroregionech Plzeňského kraje v letech 1880 až 1910



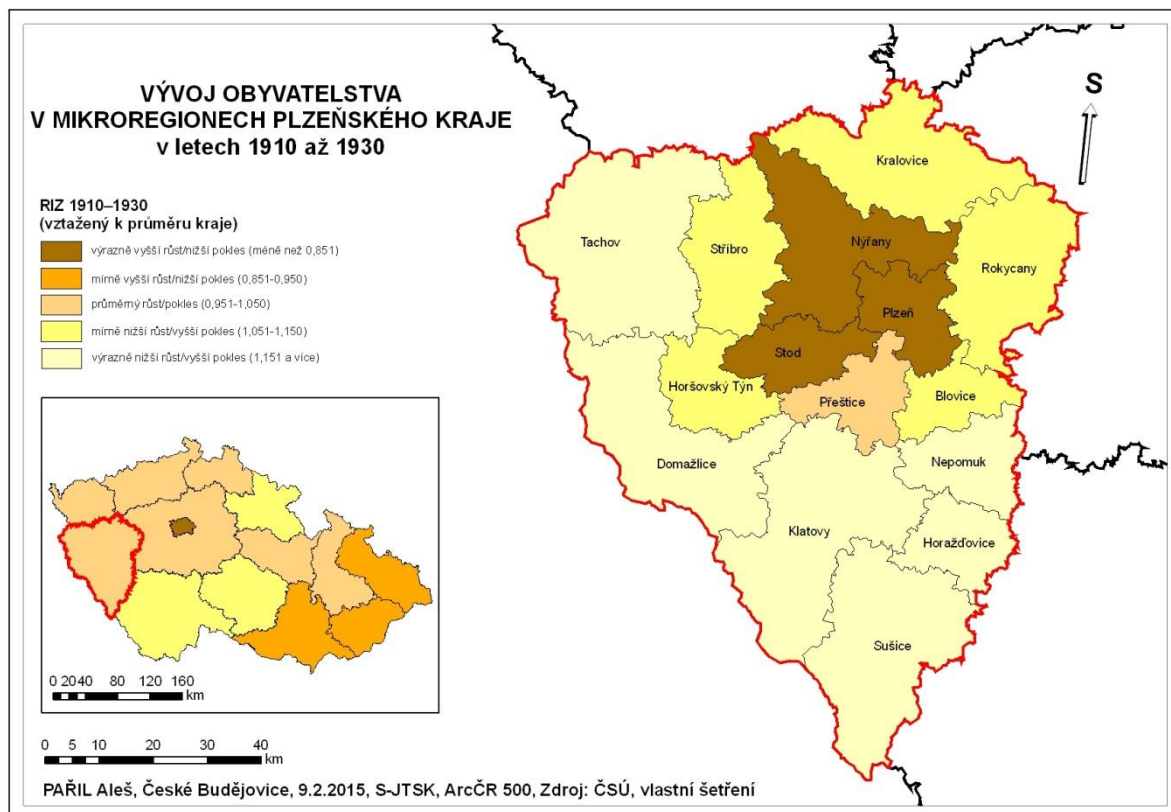
Během dvacetiletého období mezi roky 1910 a 1930 proběhlo mnoho významných událostí. V červenci 1914 začala první světová válka, jejímž výsledkem byl rozpad Rakousko-Uherska a vznik samostatného československého státu. Poválečný hospodářský úpadek vystřídalo v druhé polovině 20. let období konjunktury. Tento hospodářský vzestup byl však přerušena velkou hospodářskou krizí, která oficiálně začala v roce 1929, přesto její příznaky byly znatelné již dříve. I přes válečné ztráty a klesající přirozený přírůstek zaznamenalo Česko nárůst počtu obyvatel (taktéž Plzeňský kraj, asi o necelé 3 %). Populační růst v jednotlivých mikroregionech se začal postupně vyrovnávat, ani Plzeňsko už nerostlo takovým tempem jako doposud.

1) V tomto období velmi rostly mikroregiony Plzeň (o 20,8 %), Nýřany (o 17,3 %) a Stod (o 10,2 %). V porovnání s minulými roky rostly ovšem už podstatně menší dynamikou. Plzeňsko se stávalo strojírenským centrem celého Československa, Škodovy závody rozšiřovaly svoji výrobu (za války to byl největší podnik monarchie ve zbrojní výrobě), a proto sem přicházely další pracovní síly. Nýřany a Stod byly taktéž imigračními regiony kraje, populačně nejvíce rostly oblasti s těžbou uhlí, železné rudy, kaolinu a jejich zpracování (např. obec Horní Bříza vzrostla během tohoto období díky otevření nových kaolinových dolů téměř dvakrát), ale i oblasti s významnou sklářskou výrobou (Holýšov).

3 + 4) Jediným stagnujícím regionem v tomto období byly Přeštice. Většina regionů však mezi lety 1910 a 1930 víceméně ztrácela své postavení. I přes populační růst byly Blovice, Horšovský Týn a Stříbro v polarizaci oblastí kraje v pozici lehce upadajících regionů, rostly méně než celý kraj (nárůst o 2,8 %). V případě Horšovského Týna se neprokázal pozitivní vliv železničního napojení (od roku 1900), které zřejmě nepodnítilo jeho rozvoj. Dalšími byly Kralovice a Rokycany.

5) Depopulačními mikroregiony byly Domažlice, Horažďovice, Klatovy, Nepomuk, Sušice, Tachov. Ani jeden z nich nezaznamenal progresivnější průmyslový rozvoj (pouze některá města jako např. Sušice, která však „trpěla“ díky zaostalé jižní polovině mikroregionu). Geograficky by se jednalo o nejzápadnější oblast kraje a k ní, od roku 1910 až dodnes pouze populačně ztrátové, Horažďovicko a Nepomucko.

Mapa 6: Vývoj obyvatelstva v mikroregionech Plzeňského kraje v letech 1910 až 1930



Menší populační růst a stále nejdynamičtěji rostoucí Plzeň, Nýřany a Stod uvrhly do skupiny periferních oblastí (Domažlice mezi spíše periferní) další regiony. Počet obyvatel kraje vzrostl během 20 let z 690 tisíc asi na 710 tisíc (nejvíce obyvatel v celé historii kraje) a průměrná hustota zalidnění kraje byla k roku 1930 okolo 93,9 obyv./km². Tato hodnota nebyla doposud překonána. Dnes je hluboko pod touto hranicí, k 31. 12. 2013 byla podle ČSÚ hustota zalidnění kraje asi 75,9 obyv./km². Rozdílný populační vývoj mikroregionů znamenal také změny právě v hustotě zalidnění:

1) Jádrové postavení si stále zachovalo Plzeňsko, jehož hustota zalidnění stoupla o dalších téměř 100 obyv./km² a tak bylo k roku 1930 na hodnotě 613,2 obyv./km². Plzeň jako populační, administrativní i hospodářské centrum kraje neustále výrazně rostlo a upevňovalo si svou monocentrickou pozici.

2 + 3) Spíše jádrovým regionem zůstal od roku 1910 Stod (107,5 obyv./km²). Mezi neutrální regiony patřily nově Nýřany (97,7 obyv./km²), které zaznamenaly nárůst asi o 11 obyv./km² a přesunuly se z kategorie spíše periferních mezi regiony neutrální. Nýřansko rostlo především díky těžbě černého uhlí. Vznikaly hornické kolonie a koncentrovalo se zde obyvatelstvo. Toto postavení si udržel i region Rokycany (91,2 obyv./km²) kopírující krajský průměr zalidnění.

4) Nižší hodnoty zalidnění, než byl průměr kraje, si opět držely Klatovy (82,5 obyv./km²). Dalším regionem této kategorie byly Domažlice, jejichž hustota zalidnění v porovnání s krajským průměrem neustále klesala a v roce 1930 se dostala na hranici 89 obyv./km².

5) Výrazně periferní regiony byly v meziválečném období největší skupinou (9) – Blovice, Horažďovice, Horšovský Týn, Kralovice, Nepomuk, Přeštice, Stříbro, Sušice, Tachov. Hustota zalidnění se v těchto regionech pohybovala mezi 51,6 a 80 obyv./km². Byly tak podstatně řidčeji osídlené než průměr celého kraje. Všechny tyto regiony vykazovaly výrazně nižší dynamiku růstu, protože byly bez významného průmyslového potenciálu.

Etapa vývoje mezi roky 1930 a 1950 přinesla největší demografické změny v rámci celého industriálního období. Oblasti Plzeňského kraje s početným německým obyvatelstvem přišly po válce o velkou část populace. Rozsah ztrát přibližně kopíruje hranice podle územní změny Československa stvrzenou Mnichovskou dohodou (viz Příloha 13). Poválečné doosídlování neobydlených oblastí probíhalo intenzivně od konce války, přesto se ztráty zacelit nepodařilo. Všechny regiony kraje zaznamenaly depopulační proces, a tak se počet obyvatel kraje snížil z hodnoty 710 tisíc na 528 tisíc. Jednotlivé mikroregiony utrpěly různé vysoké ztráty, které byly obecně vyšší v oblastech západu než na východě kraje. Rozdílná dílčí depopulace způsobila větší změny v posunu postavení mikroregionu v rámci kraje:

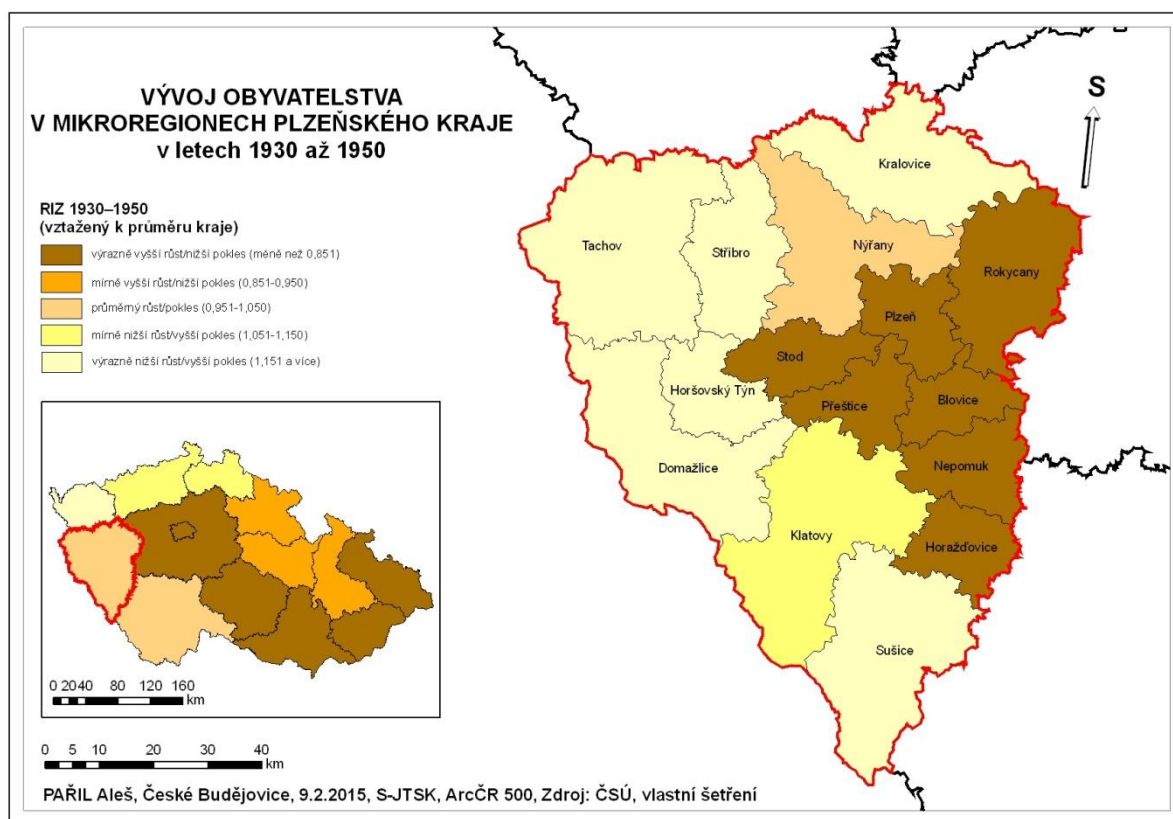
1 + 2) Mezi roky 1930 a 1950 si zlepšilo postavení mezi regiony kromě Plzeňska, díky menším ztrátám v rámci kraje, i Blovicko, Horažďovicko, Nepomucko, Přešticko, Rokycansko a Stodsko. Populačně nejméně klesajícími regiony byly Plzeň a Rokycany. Plzeňsko přišlo během dvaceti let asi o 8 tisíc obyvatel (samotné město Plzeň asi o 7 tisíc), což nebylo v porovnání s příhraničními regiony tak zásadní číslo. Menší populační pokles je důsledkem jednak ne příliš početného zastoupení Němců v regionu, ale také velkou vlnou imigrace z příhraničních oblastí zabraných Německem. Rokycany nezaznamenaly větší ztráty proto, že patřily mezi regiony kraje s nejnižším počtem německého obyvatelstva (např. v oblasti budoucího správního okresu Rokycany žilo v roce 1930 asi 460 německých obyvatel, v Tachově téměř 40 tisíc) a zároveň byly, stejně jako Plzeňsko, v druhé polovině 30. let imigračním regionem vysídlených Čechů z pohraničních regionů.

3) Jediným stagnujícím regionem byly v období druhé světové války Nýřany, které se svou ztrátou čtvrtiny obyvatel pohybovaly okolo průměru kraje.

4 + 5) Ostatní mikroregiony klesaly výrazněji, i když rozdíl poklesu v rámci této kategorie byly velké. Mikroregion Kralovice populačně poklesl o 30 %, zatímco např. Tachov až o 58,1 %! Největší ztráty vykazovaly západní mikroregiony se silnou německou menšinou – Tachov (jak v relativních tak i absolutních číslech, Tachovsko přišlo mezi roky 1930 a 1950

o téměř 36 tisíc obyvatel), Stříbro (pokles o 42 % obyvatel), Domažlice (40 %) a Sušice (37 %).

Mapa 7: Vývoj obyvatelstva v mikroregionech Plzeňského kraje v letech 1930 až 1950



Hluboký populační propad některých regionů k roku 1950 vyústil ve vznik nových jádrových oblastí, které nebyly válkou a poválečnými událostmi natolik zasaženy. Celkově lze říci, že se rozdíly mezi regiony neprohloubily, protože hustota zalidnění v periferních i jádrových oblastech klesala relativně stejně (až na výjimky, jako např. Tachovsko). Poměrně značně se ale změnila skladba regionů v jednotlivých kategoriích s tím, že dlouhodobě největší periferie jimi zůstávaly i nadále. Hustota zalidnění kraje poklesla během těchto let o 24 obyv./km², proto byla v roce 1950 na hodnotě asi 69,9 obyv./km².

1) Jádrové postavení v rámci kraje si neustále držel mikroregion Plzeň. I přes populační pokles mělo Plzeňsko hustotu zalidnění asi 545 obyv./km². Menší ztráta obyvatel posunula mezi jádrové regiony Rokycany (dříve stagnující) a Stod, s vytrvale dynamickým růstem (oba přes 80 obyv./km²).

2 + 3) Spíše jádrovým regionem se přechodně staly Přeštice (77,4 obyv./km²), které si stejně jako Rokycany zlepšily své postavení díky menší populační ztrátě oproti většině území. Jediným neutrálním regionem byly Nýřany (72,7 obyv./km²), které v této pozici zůstaly až do roku 2011. Ztráta pozice je v případě Nýřanska důsledkem poválečné depopulace (28 %).

4) Opět nižší úbytek obyvatel zajistil regionu Blovice přechodně posun z periferního do semi-periferního postavení. Hustota zalidnění v tomto regionu byla asi 60,5 obyv./km². Pohybovala se tedy lehce nad hranicí mezi spíše periferním a periferním regionem. Do této skupiny patřily také Klatovy s hustotou zalidnění obdobnou jako Blovice.

5) Do poslední kategorie – periferních regionů (v roce 1950 horní hranice na 57 obyv./km²) se řadily nejvíce ztrátové oblasti západu kraje Domažlice, Horšovský Týn, Stříbro, Sušice, Tachov a dříve dlouhodobě periferní Horažďovice, Kralovice a Nepomuk.

Nové hospodářské oživení a populační růst mělo po ztrátových 40. letech přinést období socialistické industrializace, vymezené dle sčítání obyvatel od roku 1950 do roku 1991. Československá vláda začala po vzoru Sovětského svazu kompletně znárodňovat hospodářské subjekty a řídit tak ekonomiku státu. Souběžně s šířící se industrializací probíhala i rozsáhlá urbanizace, především v průmyslových regionech a tím se opět zvětšoval rozdíl mezi chudými venkovskými oblastmi a městskými sídly s vysokou koncentrací průmyslu. Plzeňský kraj však trend zvyšujících se rozdílů v hustotě zalidnění potvrzoval díky Plzni pouze částečně. Dominance extrémně silného jádra, jakým bezpochyby bylo toto strojírenské centrum, intenzivně ovlivňovala celý kraj. Proto i další průmyslové mikroregiony (Stod, Rokycany a Nýřany) vykazovaly v roce 1991 obdobnou nebo dokonce menší hustotu zalidnění než v roce 1950 (do roku 1970 růst nebo stagnace, poté pokles). Plzeň a její zázemí rostly především díky strojírenskému průmyslu (tomu dominovala stále Škoda). V 70. letech začala také intenzivně probíhat těžba uhlí a nemalý význam v celém mikroregionu představoval i potravinářský průmysl. Kromě Plzně se rozvíjel průmysl a rostla populace i ve zbylých okresních sídlech. Tachov populačně vzrostl během 40 let o 165 %, Rokycany asi o 60 %, Klatovy o 34 % a Domažlice o 28 %. Polarizační tendence probíhaly tedy nejsilněji u centra kraje, které se neustále vzdalovalo ostatním průmyslovým regionům a ještě více regionům periferním. Průměrná hustota zalidnění Plzeňského kraje rostla během socialistické industrializace velmi pomalu. Hlavním důvodem byla depopulace v periferních regionech. V roce 1950 byla na hodnotě zmíněných 69,9 obyv./km² a v roce 1991 na 73,8 obyv./km² (hodnotou se kraj dostal před rok 1880). Takto malý nárůst zalidnění znamenal odsun za výrazněji rostoucí kraj Vysočina (75,2 obyv./km²).

Během první části socialistické industrializace (1950 – 1970) vypadal populační vývoj jednotlivých mikroregionů Plzeňského kraje takto:

1) Rychlý růst populace probíhal opět na Plzeňsku, které vzrostlo asi o 18,8 %. Plzeň byla díky průmyslové výrobě stále silným imigračním jádrem kraje, navíc tento růst podpořil i zvyšující se přirozený přírůstek. Druhý největší nárůst zaznamenalo Tachovsko (13,2 %),

kteře se postupně vzpamatovávalo z poválečného odsunu. Progres Tachovska byl důsledkem doosídlování dříve německých oblastí a dorovnáváním zdcující poválečné ztráty.

2) Menší přírůstek měl mikroregion Stříbro (7,4 %), který byl o něco méně zasažen vysídlením než zdevastované Tachovsko.

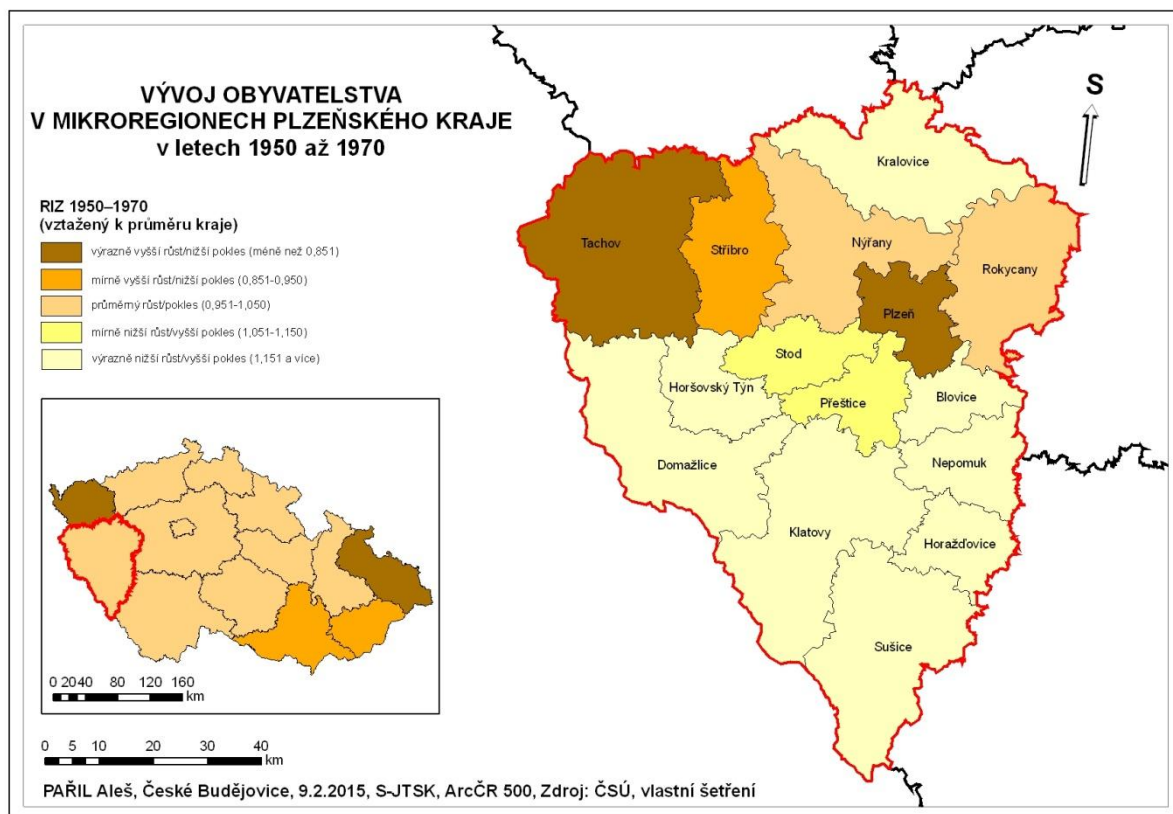
3) Po dlouhé době (od roku 1880) zaznamenalo přechodně růst i Rokycansko, kde se rozvíjela průmyslová základna. Ovšem svým přírůstkem jen nepatrně převýšilo průměrnou hodnotu kraje (4,2 %). Stagnujícím regionem byly také Nýřany.

4) Přibližně stejný počet obyvatel jako v roce 1950 si udržely Přeštice a Stod, proto byly z pohledu populační diferenciacce kraje mikroregiony s klesajícím významem.

5) Populační pokles vykazovalo zbylých 8 regionů, z nichž největší zaznamenal Nepomuk, který přišel asi o 16,5 % oproti roku 1950.

Hustota zalidnění kraje stoupla během 20 let o necelé 3 obyv./km², a to na 72,8 obyv./km². Významněji rostl počet obyvatel pouze v silně periferních regionech (kromě Plzně), proto nedošlo v systému jádro – periferie ke zřetelnějším posunům. Pouze Blovice zaznamenalo oproti minulé etapě rychlejší populační pokles. Postavení mikroregionů tak zůstávalo prakticky shodné s rokem 1950 a Plzeňsko si nadále upevňovalo svou vysoce jádrovou pozici.

Mapa 8: Vývoj obyvatelstva v mikroregionech Plzeňského kraje v letech 1950 až 1970



Plzeňský kraj populačně rostl i ve druhé fázi socialistické industrializace, tedy v období 1970–1991. Růst pokračoval však již nižší dynamikou než ve fázi první. Během 20 let vzrostl počet obyvatel pouze o 1,4 %. Vzhledem k přetrvávajícím procesům spojeným s celým 40 let trvajícím obdobím (popsaných v odstavci o socialistické industrializaci) došlo k několika výrazným změnám. Tou nejdůležitější bylo, že od roku 1970 nevykazoval žádný mikroregion výrazně rostoucí tendence.

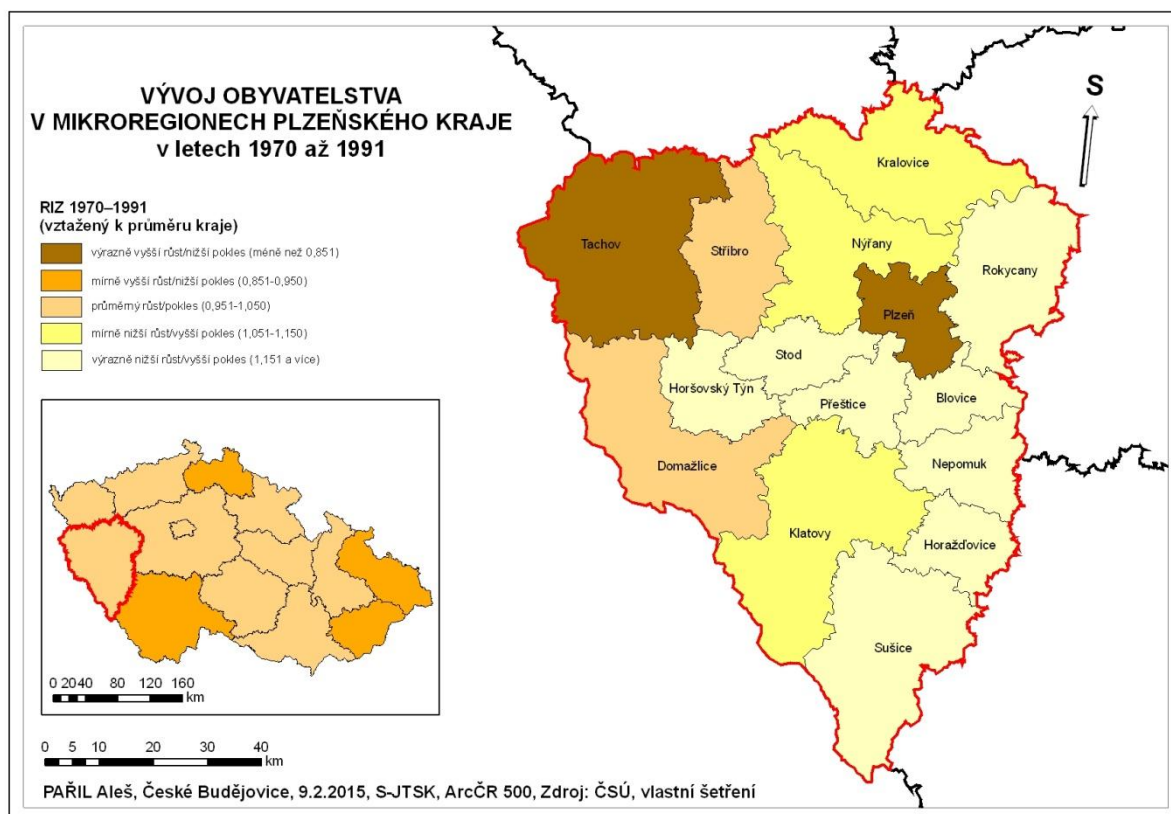
1) I přesto zůstala Plzeň stále nejvíce rostoucím regionem, v této kategorii setrvalo i Tachovsko (oba regiony vzrostly o 11,4 %). Plzeň tak upevňovala své postavení s menší dynamikou. Důvodem toho bylo nové administrativní členění – zavedení „velkých“ okresů v roce 1960, které posilovalo pozici ostatních okresů a především okresních sídel. Ačkoliv by se mohlo zdát, že Plzeňsko začalo postupně populačně stagnovat, v absolutních číslech vzrostlo o dalších téměř 20 tisíc obyvatel, což bylo neustále vysoké číslo. Tachovsko si udržovalo svůj více než 10% růst jednak vzhledem k zmíněné nové administrativní hierarchii, ale spíše proto, že stále pokračovalo smazávání ztráty z druhé poloviny 40. let.

3) Růst významu regionu Stříbro nevydržel dlouho, protože už v tomto období se dostalo svým přírůstkem pouze na hodnotu přírůstku celého kraje. Stagnujícím regionem byly nově také Domažlice, které díky významnějšímu administrativnímu postavení města Domažlice (okresní město) zaznamenaly po 80 letech malý populační nárůst, podobný krajskému průměru.

4) Menší dynamiku růstu než průměr kraje si držely v období 1970 až 1991 mikroregiony Klatovy, Kralovice a Nýřany. Klatovy neustále populačně slábly a to i přes velký nárůst jejich střediska (o 4 tisíce obyvatel).

5) Největší depopulační tendence probíhaly nadále u regionů Blovice, Horažďovice, Horšovský Týn, Nepomuk, Přeštice, Stod a Sušice. Velký propad zaznamenalo také Rokycansko, které i přes populační růst jeho centra ztratilo od roku 1970 asi 5,5 % obyvatel. Tato ztráta by se dala nejspíše vysvětlit odchodem mladých lidí za větší nabídkou pracovních příležitostí, nejčastěji do blízké Plzně nebo do Prahy. Region Nepomuk zůstával stále nejvíce ztrátový. Během socialistické industrializace přišel tento region o necelou třetinu obyvatel, když se počet jeho obyvatel snížil z 17 128 na 11 781.

Mapa 9: Vývoj obyvatelstva v mikroregionech Plzeňského kraje v letech 1970 až 1991



Mizivý populační růst kraje představoval zvýšení průměrné hustoty zalidnění o pouhého 1 obyv./km², což byla po depopulačním Středočeském kraji druhá nejnižší hodnota v rámci celého Česka. Hustota zalidnění kraje byla 73,8 obyv./km². V hraničním roce 1991 vstupovaly mikroregiony do zcela jiného hospodářského systému v tomto postavení:

- 1) Jediným jádrovým regionem (po 60 letech) byla znovu pouze Plzeň, která během industriálního období zvýšila hustotu zalidnění o dalších 200 obyv./km² a vyšplhala se tak na 721 obyv./km².
- 2) Rokycany a Stod si své postavení zhoršily, z pozice jádrových regionů se propadly do kategorie spíše jádrových regionů. Důvodem bylo zpomalení jejich růstu způsobené hlavně „vystřízlivěním“ průmyslového rozvoje v první fázi socialistické industrializace. Hustota zalidnění Rokycan poklesla na 80,2 a v případě Stodu na 81,1 obyv./km².
- 3) Neutrálním po celých 40 let zůstával region Nýřany, který si dlouhodobě udržoval podobnou hustotu zalidnění, jako byla hodnota za celý kraj. Tento region velmi těžil ze své polohy blízké Plzeňsku. Nižší dynamika růstu stáhla do této kategorie také Přeštice, které byly v první části industrializace spíše jádrovým regionem.
- 5) Skupina periferních regionů zůstala, i přes jakkoliv velké přírůstky obyvatel, stále stejná jako v roce 1970. Patřily sem Blovice, Domažlice, Horažďovice, Horšovský Týn, Klatovy,

Kralovice, Nepomuk, Stříbro, Sušice, Tachov. Jejich hustota zalidnění se pohybovala v rozmezí 33,4 obyvk./km² (Sušice) až po 55,6 obyvk./km² (Klatovy).

Během druhé poloviny 20. století si město Plzeň díky průmyslovému rozvoji upevnilo svou vedoucí pozici v rámci kraje a statut druhého největšího města v Čechách. Rostoucí postavení plzeňského mikroregionu po celou socialistickou industrializaci dokazuje následující srovnání: v roce 1950 dosahoval druhý nejlidnatější mikroregion Stod asi 16 % a nejméně lidnatý mikroregion Tachov 5 % hustoty zalidnění Plzeňského mikroregionu, v roce 1991 to bylo v případě Stodu 11 % a u Tachova opět 5 %. Tachov jako jeden z mála periferních regionů zaznamenal růst hustoty zalidnění. Další jádra regionálního významu – mikroregion Rokycany a Stod, víceméně stagnovala. Poválečné periferní regiony, až na pár výjimek (Tachov, Stříbro), ještě více ztrácely, a tak v roce 1991 nedosahovaly ani poloviny průměrné hustoty zalidnění kraje. Takto diferenciovaný Plzeňský kraj vstupoval do nové éry dějin Česka, do systému nových hospodářských vztahů a tendencí, které se prosazovaly v post-industriálním období.

6.3 Post-industriální období

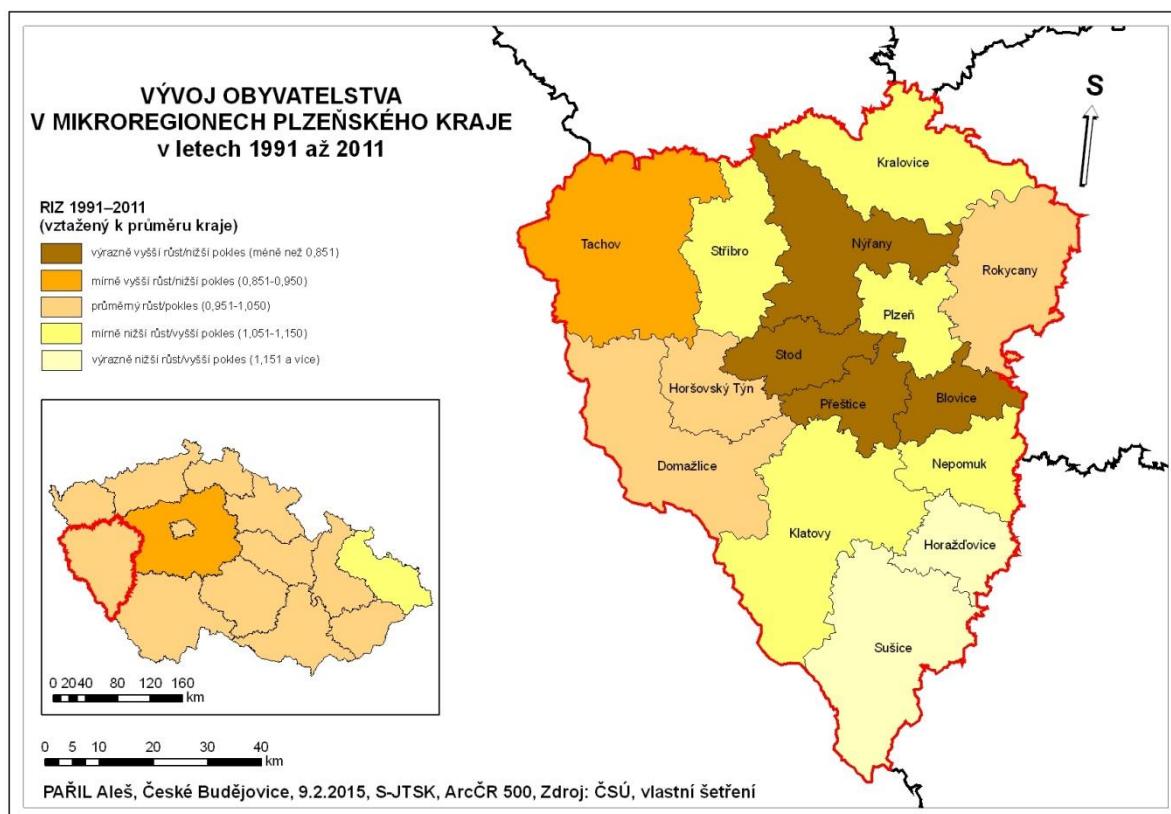
Politický převrat v roce 1989 nasměroval Československo ke kapitalistickému systému hospodářství. Důkazem tohoto přechodu je jednoznačně růst terciéru (dnes oddělený i kvartér a kvintér), tedy nevýrobního sektoru na úkor výrobního. Podíl terciéru během prvních dvaceti let post-industriálního období vzrostl o 12,5 %. Významnou roli pro Plzeňský kraj sehrálo také znovuotevření hranic, které vyvolalo nové impulsy spolupráce, především s Bavorskem (zahraniční investice, cestovní ruch a další), na kterých kraj velmi vydělává. Ovšem hospodářské změny s sebou přinášejí také negativní vlivy, jako je např. nárůst nezaměstnanosti, vyšší mzdové rozdíly, růst rozdílů sociální a zdravotní vybavenosti, stoupající kriminalita a další. Pokud bychom sledovali post-industriální vývoj kraje podle základního ukazatele – míry nezaměstnanosti (k roku 2011), zjistíme, že kraj je díky poměrně dobré nabídce práce i možnosti dojíždět za prací přes hranice regionem s druhou nejnižší nezaměstnaností po Praze: Plzeňský kraj 5,7 % Praha 5 %, Česko 7,2 %. V rámci mikroregionů kraje se s největší nezaměstnaností potýkají mikroregiony v severozápadním cípu kraje (Tachov, Stříbro, Horšovský Týn) a Sušicko. Nejmenší míru nezaměstnanosti naopak vykazuje centrální část kraje – Plzeň a okolí (konkrétně Rokycany, Plzeň, Stod a Přeštice). Zjednodušeně to lze vysvětlit tak, že v periferních regionech v industriálním období přetrvávají problémy i v současnosti.

Hospodářské změny v post-industriálním období a vyšší imigrace jsou důvodem vyššího přírůstku obyvatel než v druhé fázi socialistické industrializace. Přírůstek kraje je v posledních 20 letech na úrovni 2,2 %, což je příčinou nárůstu hustoty zalidnění na 75,4 obyv./km². Moderní trendy v sídelním systému způsobují dynamičtější růst některých oblastí na úkor Plzně, která v důsledku suburbanizace (i deurbanizace) populačně stagnuje. Získávají některé periferní mikroregiony, které se však zatím nedokázaly posunout v nastavené polarizaci regionů výše.

Během sledovaných 20 let jsou nově nejdynamičtěji rostoucími mikroregiony Blovice, Nýřany, Přeštice, Stod, které populačně rostou díky menšímu odlivu lidí do Plzně a naopak stěhování obyvatel z Plzně do širšího okolí. Největší depopulace je v dlouhodobě ztrátovém Sušicku a Horažďovicku. V Plzni počet obyvatel stagnuje, což znamená, že mechanický úbytek je přiměřeně vyrovnáván přirozeným přírůstkem obyvatel. Na základě populačního vývoje v jednotlivých mikroregionech bychom tak mohli v období mezi roky 1991 a 2011 dojít k těmto dílčím závěrům:

1. Osm z patnácti mikroregionů zaznamenalo populační růst, zatímco v letech 1970 až 1991 pouze čtyři (Domažlice, Plzeň, Stříbro a Tachov). Rozdíly populačního vývoje mikroregionů se navíc velmi nivelizovaly oproti předchozímu období – v období 1970 až 1991 byl rozdíl mezi nejvýrazněji rostoucím a nejvýrazněji klesajícím mikroregionem 29,1 % zatímco v období následujícím to bylo už jen 23 %. Z toho vyplývá, že růstové (poklesové) tendence se postupně vyrovnávaly.
2. Plzeňsko ztratilo svůj růstový charakter, když podruhé v celém vývoji zaznamenalo úbytek obyvatel, a to o 0,1 %. I přes nevelké ztráty počtu obyvatel zůstává zcela dominantním populačním jádrem kraje, s hustotou zalidnění k roku 2011 asi 720 obyv./km². Tím více než 9krát přesahuje průměr kraje. Druhý jádrový region Stod vykazoval hustotu zalidnění 89,9 obyv./km².
3. Novými jádrovými nebo spíše jádrovými regiony se stávají ty v zázemí Plzeňska, tedy Rokycany, Nýřany, Stod a Přeštice. Posun v populační hierarchii této oblasti je důkazem suburbánních procesů, kdy část obyvatel opouští krajské město a usazuje se v těchto mikroregionech. Populační růst těchto oblastí je však s porovnáním růstu Plzeňska v 50. až 80. letech nesrovnatelný, proto jsou při srovnání hustoty zalidnění (80 – 90 obyv./km²) stále daleko za Plzní.
4. Dlouhodobě periferní mikroregiony (10), ležící dále od Plzně (vyjma Blovic) se nedokázaly ani v post-industriálním období vymanit ze své pozice a nachází se mezi nejrůdněji osídlenými oblastmi celého Česka.

Mapa 10: Vývoj obyvatelstva v mikroregionech Plzeňského kraje v letech 1991 až 2011



Velmi zajímavé bude jistě sledovat vývoj mikroregionální diference i do budoucna. Uběhnou tři roky od posledního sčítání ukazují, že populace Česka (i kraje) stále roste, avšak jaký bude stav při dalším celostátním cenzu, ukáže až rok 2021, resp. vydání oficiálních výsledků. Počty obyvatel v jednotlivých mikroregionech buďto prokážou pokračující nivelizaci jejich vývoje, nebo opětovné „rozevírání nůžek“ mezi jádrovými a periferními oblastmi. Otázka populačního vývoje vyvstává u samotného krajského města, které podle Českého statistického úřadu od roku 2001 neustále roste, což by mohlo být projevem dalšího rozvoje města spojeného s novým investičním kapitálem, nebo dnes často zmiňovaným trendem v sídelním systému – tzv. reurbanizace, tedy návratu lidí do měst. Navrácení je podporováno mnoha faktory: budování klidných a čistých lokalit blízko centra města, boj městské policie s kriminalitou, rostoucí podíl zelených ploch v centru města, nové příležitosti pro volnočasové aktivity, vyšší mzdy a řada dalších. Investice směřované mimo krajské město se nedají očekávat nikterak významné, a proto nelze předpokládat větší výkyvy populačního přírůstku (úbytku) v ostatních oblastech. Průmyslově slabé regiony tak hledají možnost dalšího rozvoje v jiných odvětvích, jakými je např. cestovní ruch (Národní park Šumava zasahující do mikroregionu Sušice nebo četné historicky významné památky po celém kraji).

7. Syntéza poznatků

Plzeňský kraj je z pohledu populačního vývoje dlouhodobě periferním krajem Česka. Hustota zalidnění kraje je po celých 161 let sledování hluboko pod republikovým průměrem a ve srovnání s ostatními kraji si dnes drží pozici třetí nejmenší zalidněnosti. Na mikroregionální úrovni vykazuje však Plzeňský kraj velmi zřetelné rozdíly. K roku 2011 byla hustota zalidnění mikroregionu Plzeň více než 23krát větší než hustota zalidnění nejrřeději osídleného Sušicka. Tento fakt svědčí o značné mikroregionální diferenciaci kraje, která se prohlubovala v určitých etapách industriálního období proměnlivou dynamikou. Rozdíly ve vývoji populace jednotlivých oblastí kraje se začaly projevovat od počátků průmyslové revoluce, kdy město Plzeň (tedy i celý mikroregion) díky rozvoji průmyslové výroby extrémně populačně vzrostlo, zatímco periferní regiony stagnovaly nebo dokonce obyvatelstvo ztrácely. Polarizace mikroregionů pokračovala pak také v druhé polovině 20. století, tedy během socialistické industrializace.

Tabulka 12: Srovnání polarizace mikroregionů Plzeňského kraje a krajů Česka⁸

rok	mikroregiony Plzeňského kraje bez Plzně					kraje Česka bez Prahy				
	region s maximální hustotou zalidnění	obyv./km ²	region s minimální hustotou zalidnění	obyv./km ²	míra polarizace	region s maximální hustotou zalidnění	obyv./km ²	region s minimální hustotou zalidnění	obyv./km ²	míra polarizace
1850	DO	93,7	KC	48,6	51,9	LBK	132,7	JHČ	64,1	48,3
1880	RO	98,4	KC	51,9	52,7	LBK	154,1	JHČ	71,8	46,6
1910	SD	97,5	KC	51,7	53,0	ULK	198,0	JHČ	74,9	37,8
1930	SD	107,5	KC	51,6	48,0	ULK	209,1	JHČ	71,5	34,2
1950	SD	85,1	TC	27,3	32,1	MSK	159,9	JHČ	54,8	34,3
1970	RO	84,9	TC	30,8	36,3	MSK	215,0	JHČ	57,4	26,7
1991	SD	81,1	SC	33,4	41,2	MSK	235,6	JHČ	62,0	26,3
2011	SD	89,9	SC	30,7	34,2	MSK	226,8	JHČ	63,3	27,9

Zdroj: *Retrospektivní lexikon obcí ČSSR 1850–1970 (1978)*, *Historický lexikon obcí České republiky 1869–2005 (2006)*, *SLDB 2011; vlastní šetření*

Rozdíly postavení mikroregionů v daných letech jsou nejlépe srovnatelné podle *míry polarizace* (viz Metodika) nejhustěji a nejrřeději zalidněného mikroregionu v daném roce. Čím je míra polarizace nižší, tím byly vyšší rozdíly v hustotě zalidnění mikroregionů. Za účelem lepšího srovnání bylo vynecháno zcela dominantní jádro – Plzeňsko. Pro názornější představu o rozdílech na úrovni krajů je uvedena také míra polarizace v Česku s nejméně

⁸ Zkratky mikroregionů a krajů: DO – Domažlice, RO – Rokycany, SD – Stod, KC – Kralovice, TC – Tachov, SC – Sušice; LBK – Liberecký kraj, ULK – Ústecký kraj, MSK – Moravskoslezský kraj, JHČ – Jihočeský kraj.

a nejméně zalidněným krajem v daném roce (viz tabulka 12). Z tabulky 12 je zřejmé, že diferencovanost mikroregionů v Plzeňském kraji podle hustoty zalidnění je v průběhu 161 let podstatně nižší než mezi kraji Česka. Zatímco na úrovni krajů má míra polarizace během industriálního období klesající tendenci, v Plzeňském kraji je míra polarizace velmi kolísavá: do roku 1910 se rozdíly zalidnění v důsledku depopulace jádrových oblastí (Domažlicko, Rokycansko) mírně snižovaly, od roku 1910 do roku 1950 se naopak zvyšovaly, během prvních 30 let méně, ale ve 40. letech výrazně. Důvodem byl extrémní propad pohraničních mikroregionů způsobený poválečným vysídlením Němců. Během socialistické industrializace rostlo Tachovsko (mikroregion s nejnižší hustotou zalidnění k roku 1950) rychleji než jádrové mikroregiony a rozdíly se tak opět nivelizovaly. Důsledkem depopulačních procesů periferního Sušicka a vysokého populačního přírůstku mikroregionu Stod polarizace hustoty zalidnění v post-industriálním období znovu roste. Také pozice nejvíce periferního a nejvíce jádrového regionu (po Plzeňsku) kraje je velmi nestálá, což svědčí o nestabilitě vývoje některých mikroregionů Plzeňského kraje.

S rostoucí průmyslovou výrobou během industriálního rozvoje docházelo ke zvyšování migrace obyvatel nejen do měst s průmyslovými podniky, ale i do celých regionů. Obyvatelstvo Plzeňského kraje se od poloviny 19. století koncentrovalo především na Plzeňsku (viz tabulka 13), méně pak na Nýřansku a na Stodsku. Tyto mikroregiony lze označit za jádrové, protože během 161 let vykazovaly největší přírůstky obyvatel. Zbývající oblasti populačně víceméně stagnovaly, nebo dokonce přišly o část svého obyvatelstva. V polovině 19. století byla Plzeň nejhustěji zalidněným mikroregionem a toto postavení jí vydrželo dodnes, zatímco Nýřansko a Stodsko tehdy patřily mezi oblasti s nejnižším zalidněním, přesto jsou dnes druhým (Stod) a třetím (Nýřany) nejhustěji zalidněným mikroregionem. Jejich postavení nabylo významu za průmyslové revoluce, kdy rychle rostl jejich počet obyvatel. Další růst začal na počátku 90. let, proto za posledních 20 let opět velice vzrostly. Tento růst je způsoben hlavně *suburbanizací* Plzně, díky níž se zvyšoval počet obyvatel mikroregionů v jejím zázemí. Stagnujícími byly Přešticko a Rokycansko, které si udržely přibližně stejnou hustotu zalidnění jako v roce 1850. Ostatní výrazně ztratily, nejvíce asi Domažlicko, Klatovsko a Nepomucko. Tyto tři mikroregiony patřily na počátku industriálního období mezi ty hustěji zalidněné, dnes tomu již tak není (Přílohy 14 až 21).

Tabulka 13: Podíl obyvatelstva mikroregionu Plzeň na celkovém počtu obyvatel kraje (%)

rok	1850	1880	1910	1930	1950	1970	1991	2011
mikroregion Plzeň	4,8	9,8	18,1	21,2	26,9	30,7	33,7	32,4

Zdroj: *Retrospektivní lexikon obcí ČSSR 1850–1970 (1978)*, *Historický lexikon obcí České republiky 1869–2005 (2006)*, *SLDB 2011; vlastní šetření*

Z geografického hlediska je tedy patrné, že největší populační růst zaznamenalo Plzeňsko, většina jemu blízkých mikroregionů vykazovala přírůstky nižší nebo stagnaci. Tento fakt souvisí s tím, že právě Plzeň a její zázemí byly po celou dobu nejprůmyslovější oblastí, dále to, že krajské město díky svému rozvoji ovlivňovalo i sousední mikroregiony. Naopak nejvíce depopulační byly pohraniční mikroregiony, které ztratily ve 40. letech velkou část své populace a mikroregiony hospodářsky slabé, které byly zasaženy emigrací obyvatel do oblastí rozvinutějších.

7.1 Kategorizace mikroregionů

Pro rozdělení mikroregionů do jednotlivých vývojových skupin byla využita typologie Hampla (2003), který ji aplikoval na příkladu Karlovarského kraje. Tato typologie rozlišuje čtyři základní kategorie mikroregionů: *růstový*, *stabilizovaný*, *„nová“ periferie*, *„klasická“ periferie*. Pomineme-li samotné Plzeňsko, které by se v rámci Česka řadilo mezi růstové mikroregiony, většina by patřila mezi tzv. „klasické“ periferie. Ve sledovaném Plzeňském kraji je však postavení mikroregionů v mnoha případech jiné, tedy pro ně daleko významnější, než by bylo na úrovni celého Česka (viz tabulka 14).

Tabulka 14/a, b: Typologie mikroregionů Plzeňského kraje podle vývoje rozmístění obyvatelstva 1850–2011

Část 14/a – Podíl na populaci kraje (v %)

typ – mikroregion	1850	1880	1910	1930	1950	1970	1991	2011
I. růstový typ								
Plzeň	4,8	9,8	18,1	21,2	26,9	30,7	33,7	32,4
Nýřany	5,5	7,4	8,0	9,0	8,6	8,6	8,2	9,2
Stod	2,8	2,7	3,7	3,9	4,2	4,0	3,8	4,0
II. stabilizovaný typ								
Rokycany	9,0	9,4	7,7	7,4	8,8	8,9	8,3	8,3
Přeštice	3,9	3,7	3,6	3,6	4,0	3,8	3,5	3,9
III. typ „nové“ periferie								
Domažlice	13,8	11,6	10,4	9,6	7,6	6,9	7,0	7,1
Klatovy	13,7	12,3	11,2	10,5	10,0	9,2	9,0	8,9
Nepomuk	4,4	4,3	3,4	3,0	3,2	2,6	2,1	2,1
Horázdovice	3,7	3,6	3,0	2,6	2,8	2,6	2,3	2,1
Blovice	3,1	2,9	2,3	2,3	2,6	2,3	1,9	2,0
IV. typ „klasické“ periferie								
Tachov	11,1	10,3	9,2	8,7	4,9	5,3	6,0	6,3
Sušice	10,0	9,0	7,6	6,8	5,8	5,2	4,7	4,3
Kralovice	6,2	5,7	4,9	4,8	4,9	4,3	4,0	3,9
Stříbro	4,6	4,2	3,8	3,6	2,9	3,0	3,0	3,0
Horšovský Týn	3,4	3,1	3,1	3,0	2,8	2,6	2,5	2,5
PLZEŇSKÝ KRAJ	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0

Část 14/b – Hustota zalidnění mikroregionů (obyv./km²)

typ – mikroregion	1850	1880	1910	1930	1950	1970	1991	2011
I. růstový typ								
Plzeň	94,5	226,1	476,8	575,8	544,6	647,1	720,9	720,5
Nýřany	45,2	71,3	86,4	97,7	72,7	75,3	73,3	84,4
Stod	55,1	63,1	97,5	107,5	85,1	84,7	81,1	89,9
II. stabilizovaný typ								
Rokycany	81,2	98,4	92,5	91,2	80,8	84,9	80,2	82,5
Přeštice	83,9	93,8	95,6	79,4	79,6	72,9	71,6	81,2
III. typ „nové“ periferie								
Domažlice	93,7	91,7	94,0	89,0	53,0	50,1	50,9	52,0
Klatovy	78,4	83,4	86,2	83,5	59,7	56,2	56,0	55,2
Nepomuk	74,4	83,3	75,5	68,3	55,4	46,3	38,1	37,1
Horažďovice	73,8	84,0	78,9	70,6	57,0	55,7	49,5	45,5
Blovice	71,4	78,2	71,7	71,8	60,5	56,1	48,4	52,8
IV. typ „klasické“ periferie								
Tachov	60,9	65,9	67,3	65,1	27,3	30,8	35,3	37,3
Sušice	66,3	69,3	67,6	63,0	39,9	36,7	33,4	30,7
Kralovice	48,6	51,9	51,7	51,6	36,0	34,9	34,0	33,2
Stříbro	55,0	58,7	61,0	61,2	35,3	38,0	38,5	38,5
Horšovský Týn	62,3	64,2	73,7	75,0	51,0	50,0	47,5	48,6
PLZEŇSKÝ KRAJ	68,5	80,0	91,3	93,9	69,9	72,8	73,8	75,4

Zdroj: *Retrospektivní lexikon obcí ČSSR 1850–1970 (1978)*, *Historický lexikon obcí České republiky 1869–2005 (2006)*, *SLDB 2011*; vlastní šetření

I. Plzeňsko a jemu přilehlé Nýřansko a Stodsko se staly během industriálního období *nejvíce populačně rostoucími* mikroregiony kraje. Plzeň a její okolí byly hlavní průmyslovou oblastí od počátků průmyslové revoluce až po konec socialistické industrializace. Nýřany a Stod koncentrovaly obyvatelstvo především díky těžbě a zpracování nerostných surovin, svou roli hrála i blízkost Plzně a dobré dopravní spojení s ní.

II. Mezi mikroregiony populačně *stagnační* můžeme zařadit Rokycany a Přeštice, které nevykazovaly růst počtu obyvatel jako první regiony první kategorie, ale svůj podíl na obyvatelstvu kraje si víceméně zachovaly. Pro vývoj a postavení obou mikroregionů v druhé polovině 20. století byly důležité nízké ztráty obyvatel mezi roky 1930 a 1950, navíc taktéž pozitivně působila blízkost Plzně. Na Rokycansku se hlavně během prvních 20 let socialistické industrializace progresivně rozvíjel strojírenský průmysl, který byl důvodem zvyšující se koncentrace obyvatel.

III. Mikroregiony označené jako „*nové*“ *periferie* jsou charakteristické svým výrazným populačním poklesem. Do této kategorie se řadí Domažlice, Klatovy, Nepomuk, Horažďovice a Blovice. Všechny pět mikroregionů vykazovalo v polovině 19. století nadprůměrnou hustotu zalidnění, Domažlice dokonce patřily mezi jádrové a Klatovy mezi spíše jádrové regiony.

Dnes je celá skupina regionů periferními oblastmi kraje. Domažlicko i Klatovsko byly do roku 1930 relativně hustě zalidněné, ale ve 40. letech byly poznamenány ztrátou velké části populace. Zbylé tři mikroregiony jsou dlouhodobě hospodářsky slabými oblastmi kraje s depopulačními ztrátami způsobenými emigrací do jádrových oblastí kraje.

IV. Poslední kategorie – „*klasické*“ *periferie* – je označení pro zbývající mikroregiony, ty značně periferní: Tachov, Sušice, Kralovice, Stříbro a Horšovský Týn. Tyto oblasti jsou dlouhodobě ekonomicky nevýznamné a depopulační, proto jsou dnes nejvíce periferními regiony. V polovině 19. století měly slabý průmyslový potenciál a jejich obyvatelstvo emigrovalo do regionů vyspělejších. Další silnou depopulací v těchto mikroregionech byly vysídlovací procesy, a to především pro Tachovsko a Sušicko. Po celou dobu sledování byly vždy řidčeji zalidněné než průměr kraje a dnes je většina z nich dokonce pod poloviční hodnotou kraje.

7.2 Generalizace vývojových trendů

Populační růst Plzeňského kraje probíhal do první světové války poměrně vyrovnaným tempem. Vysoký přirozený přírůstek obyvatel způsobil nárůst od roku 1850 do roku 1910 o 170 tisíc obyvatel. Během prvních 60 let industriálního období došlo k nárůstu těžby nerostných surovin, ke značnému průmyslovému rozvoji a byla vybudována současná železniční síť kraje. I na úrovni mikroregionální lze pozorovat u všech 15 SO ORP růst počtu obyvatel, tento nárůst se však výrazně v jednotlivých regionech kraje lišil. Podle geografického vymezení můžeme mluvit o největším populačním růstu v centrální části – tedy v mikroregionech Plzeň (počet obyvatel se zvýšil 4krát), Nýřany (téměř o polovinu), Rokycany a Stod. Tato centrální oblast byla od poloviny 19. století průmyslovým jádrem kraje s dobrým železničním spojením a hlavní koncentrační oblastí.

V meziválečném období se populační růst kraje výrazně zpomalil. Důsledkem emigrace obyvatel, nižšího přírůstku, ale i válečných ztrát vzrostl počet obyvatel do roku 1930 o necelých 20 tisíc, přitom v samotném mikroregionu Plzeň o více než 25 tisíc. Takto malý nárůst populace kraje byl zapříčiněn především depopulací poloviny jeho mikroregionů: nejvíce západ kraje (Domažlice, Klatovy, Sušice, Tachov) a chudé Horažďovicko a Nepomucko. Klesající počty obyvatel v těchto zaostávajících oblastech vyvolala hlavně emigrace do průmyslového jádra kraje. V roce 1930 vykazoval Plzeňský kraj také nejvíce obyvatel při sčítání lidu, protože se s událostmi mezi lety 1930 a 1950 nedokázal dodnes vyrovnat. Ztráta během druhé světové války, ale především při odsunu německého obyvatelstva se v kraji vyšplhala na více než 180 tisíc obyvatel (přibližně čtvrtina obyvatel).

Všechny mikroregiony byly depopulační, nejvíce však ty s velkým počtem německé menšiny – Tachov, Domažlice, Klatovy a další v pohraničí.

Změna politického režimu v roce 1948 nasměrovala Československo k centrálně řízenému socialistickému hospodářství. V 50. a 60. letech se velmi progresivně rozvíjel průmysl řízený státem, důraz byl kladen především na průmysl těžký, který byl koncentrován primárně ve velkých městech. S růstem průmyslové výroby ve městech docházelo také k urbanizaci a vznikala tak nová bytová zástavba, a to ve formě rozsáhlých sídlišť. Plzeňský kraj je v tomto směru jistým specifikem, protože i přes zvýšení počtu obyvatel o 30 tisíc během těchto 40 let vykazovala většina mikroregionů další depopulaci. Důvodem byla pokračující migrace obyvatel do Plzně a jejího blízkého zázemí z periferních nerozvinutých oblastí. Nejvyšší růst zaznamenala opět Plzeň, která se stala strojírenským centrem celého Česka. Vysoký nárůst počtu obyvatel mělo také Tachovsko, které je však zcela zvláštním případem, vzhledem k jeho vysokým ztrátám při poválečných vysídlovacích procesech docházelo v 50. a 60. letech k dosídlení vylidněných oblastí. Menší nárůst vykazovaly už pouze Stříbro (ze stejného důvodu jako Tachov) a Nýřany, kde se rozvíjela těžba a na ní navazující průmyslová výroba.

Odlišné tendence ve vývoji hospodářském i populačním nastaly po roce 1989. V souvislosti s přechodem od centrálně řízeného k tržnímu hospodářství, se slábnutím průmyslového sektoru a posilováním terciéru, se mluví o ukončení industriálního období a nástupu tzv. post-industriálního období. Ten se projevil v mnoha rovinách, mj. změnami v systému osídlení, tedy suburbanizací obyvatel. Nové trendy osídlení se projeví zejména v Plzni. Plzeňský kraj populačně vzrostl během post-industriálního období o dalších 12 tisíc obyvatel, ale populační růst v jednotlivých mikroregionech se velmi liší oproti období industriálnímu. Nejzřetelnější změnou je stagnace obyvatel Plzeňska. Zároveň však velmi rostly mikroregiony s Plzní sousedící – Nýřany, Přeštice, Rokycany a Stod. Rostly i další mikroregiony (Blovce, Domažlice), což jasně dokládá zmiňovaný *suburbanizační trend* a přesouvání obyvatel z Plzně do jejího zázemí. Důvody stěhování lidí z měst do jejich zázemí nebo na venkov jsou důsledkem mnoha faktorů, jakými jsou např. *rostoucí automobilizace* a s ní spojená lepší dostupnost zaměstnání ve městě, *klidnější a zdravější životní prostředí*, *rostoucí podíl zaměstnání*, která mohou být prováděna doma, *mimo místo pracoviště* a řada dalších. Rostoucím regionem byl také opět Tachov, který stále doplňuje velkou ztrátu ze 40. let minulého století. Nové procesy v systému osídlení tak začínají pomalu měnit dlouhodobé postavení mikroregionů v rámci jejich diferenciací, je jen otázkou zda

dojde k rozsáhlejším změnám ve vývoji jednotlivých oblastí kraje, nebo budou nově nastolené trendy slábnout.

7.3 Hlavní determinanty vývoje počtu obyvatel v Plzeňském kraji

Postavení Plzeňského kraje je důsledkem dlouhodobého vlivu fyzickogeografických a sociogeografických determinantů, které ovlivňovaly kraj v jednotlivých etapách různou dynamikou. Současné rozdíly v hustotě zalidnění oblastí kraje byly započaty již při prvním osidlování. Tehdy to byly především fyzickogeografické podmínky (nadmořská výška, vodní zdroje, úrodnost půd a další), které určovaly vývoj a rozmístění obyvatel. Zde bychom mohli hledat původní příčinu dnešního relativně nízkého zalidnění kraje, především v horském pohraničním území. S nástupem industrializace začínaly dominovat sociálněgeografické faktory. Předmětem studie je problematika populačního vývoje během industriálního a post-industriálního období, proto je kladen důraz právě na ty faktory, které determinovaly změny počtu a rozmístění obyvatel od poloviny 19. století po současnost. Vlivů na populační změny by bylo možné najít velké množství, ale následující výčet představuje z nich ty nejdůležitější.

V počátcích průmyslové revoluce byl prvním determinantem koncentrace obyvatel *zdroj nerostných surovin*. Rostoucí těžba v místech nalezišť vyžadovala stále větší počet pracovní síly, proto se daná sídla populačně zahušťovala, především dělníky, kteří do těchto míst přicházeli z chudších oblastí. Díky zásobám nerostných surovin extrémně vzrostla např. Heřmanova Huť, Nýřany, Třemošná, oblast plzeňské pánve a řada dalších. V plzeňské pánvi a v některých lokálních ložiscích kraje se těžilo kamenné uhlí, železná ruda, sklářské písky aj. Při místech nalezišť docházelo ke zpracování těchto surovin a rozvíjela se tak zároveň řada průmyslových odvětví. Tímto způsobem nejvíce narostly mikroregiony Plzeň, Nýřany a Rokycany.

Důležitou roli hrál v této době také rozvoj *železnice*, který ve většině případů velmi ovlivnil růst průmyslové výroby v jednotlivých sídlech. Jakmile zůstalo sídlo třeba i s bohatými nerostnými zdroji bez dopravního spojení, nedokázalo konkurovat sídlům napojeným na železnici a mnohdy tak ztrácelo svůj význam (např. úpadek těžby uhlí v Manětíně a Všerubech). Šířením železnice přestávalo být zpracování surovin závislé na místě jejich těžby a obě aktivity tak mohly probíhat zcela jinde. Tento moment byl významný pro dekoncentraci průmyslu mimo své zdroje a pro budování průmyslových podniků podél železničních tratí, za účelem zjednodušení exportu svých výrobků a importu zpracovávaných surovin. Železnice tak představovala jednoho z hlavních nositelů průmyslového rozvoje, který si držel svoji pozici až do růstu silniční dopravy, ale částečný podíl na přepravě nákladu

(i osob) má dodnes. Na příkladech mikroregionů Sušice nebo Domažlice je patrné, že absence železnice na většině jejich území byla jedním z důvodů jejich nízkého populačního růstu. Naopak brzkým železničním spojením Plzně s okolními mikroregiony ještě progresivněji celá tato centrální část průmyslově, tzn. i populačně, rostla.

Koncentraci obyvatel nejvíce ovlivňoval po celé industriální období *průmysl*. Jeho rozvoj způsobil v mnoha případech několikanásobný nárůst původní velikosti sídla (kromě Plzně, Nýřan, Prášily, Staňkov atd.), který byl důsledkem imigrace pracujících a jejich rodin do průmyslových regionů s dostatkem pracovních míst a lepšími životními podmínkami. Vedle přirozeného přírůstku tak v imigračních oblastech významně stoupal přírůstek mechanický. Prudký průmyslový rozvoj Plzně a její dobré dopravní spojení z ní vytvářelo bezkonkurenčně silné jádro, které bylo po celou dobu sledování populačně mnohonásobně větší než ostatní velká sídla kraje. Jako Plzeňsku, tak i sousednímu Rokycansku, ale i dalším, velmi pomohl těžký průmysl. Z geografického pohledu lze označit za průmyslovou část kraje Plzeňsko a jeho blízké zázemí, zatímco zbytek kraje se vyznačoval slabou průmyslovou základnou s významnými lokálními středisky. V období socialistické industrializace byla zaváděna průmyslová výroba také v sídlech okresů, která díky tomu v druhé polovině 20. století značně rostla. Proto i *administrativní postavení sídla* můžeme považovat za jeden z faktorů ovlivňujících vývoj populace. Což potvrdila i samostatná kapitola 6.2.2, která prokázala obecně vyšší růst sídel s administrativní funkcí, než sídel administrativně nevýznamných.

Populační vývoj utvářely vedle hospodářských faktorů také faktory politické, především ten nejvýznamnější z nich, jakým bylo *poválečné vysídlení Němců*. Odsun německého obyvatelstva lze považovat za nejhlubší depopulační propad Plzeňského kraje v novodobých dějinách, který zároveň vyvolal změny v sídelním systému v pohraničních oblastech. Vylidnění pohraničního území poznamenalo kraj dodnes nedosažitelnými ztrátami, které, ač byly částečně kompenzovány doosídlováním oblastí, zůstala dříve převážně německá sídla zlomkem jejich původního počtu obyvatel (Nečtiny, Nemanice, Prášily, Rybník a další). Plzeňský kraj patřil mezi vysídlením nejvíce zasažené regiony tehdejšího Československa, se značnými rozdíly na mikroregionální úrovni. Koncem 40. a počátkem 50. let zaznamenaly největší depopulaci západní pohraniční mikroregiony: Tachov, Stříbro, Domažlice, Sušice aj. Vrcholem počtu obyvatel Plzeňského kraje tak zůstává předválečný rok 1930, kdy měl kraj necelých 710 tisíc obyvatel a hustotu zalidnění asi 94 obyv./km².

Post-industriální období se vyznačuje zahájením některých nových trendů osídlování, které mají vliv na koncentraci obyvatel a tím i populační stavy v jednotlivých mikroregionech

Plzeňského kraje. Nejzřetelnější změnou osídlení je proces *suburbanizace*, znamenající pokles počtu obyvatel velkých měst a jejich přesun do zázemí těchto měst nebo do venkovských oblastí. To dokládají údaje sčítání obyvatel v letech 1991 a 2011, podle nich je zřejmé, že počet obyvatel mikroregionu Plzeň vlivem odchodu obyvatel z města klesá a na jeho úkor rostou sousední mikroregiony – Nýřany, Přeštice, Stod, Rokycany. Vedle suburbanizace se začaly projevovat *změny v demografickém chování*. V souvislosti s nimi mluvíme o tzv. druhém demografickém přechodu, který má za následek nižší přirozený přírůstek, tzn. postupné stárnutí obyvatel. Odlišné demografické chování představuje ekonomickou hrozbu, která nabourává zajištění sociální péče seniorů. Podněty státu pro zvyšování porodnosti, jakými jsou levnější bydlení pro mladé rodiny, vyšší mateřské odměny a další, jsou tudíž nevyhnutelné.

V předchozích řádcích byly uvedeny ty determinanty, které zcela zásadně ovlivňovaly populační vývoj kraje. Jako další by bylo možno uvést také *migraci*, a to jak zahraniční, která byla během socialistického režimu výrazně potlačena, tak také migraci mezi kraji v rámci Česka, ale i v kraji samotném. Z politických faktorů je důležité zmínit také přesun obyvatel z pohraničí do vnitřních oblastí kraje vyvolaný *odstoupením Sudet* Německu po Mnichovské dohodě a v neposlední řadě to byly také dílčí faktory v jednotlivých etapách vývoje. Příkladem toho jsou státní zásahy z druhé poloviny 20. století v podobě centrálně řízeného hospodářství či pronatalitní politika socialistického režimu.

7.4 Predikce budoucího vývoje Plzeňského kraje

Vzhledem k tomu, že od posledního sčítání obyvatel uplynuly již 4 roky k dispozici roční neoficiální statistiky, o které lze částečně opřít predikci budoucího vývoje. Kraj vzrostl během těchto 4 let přibližně o 3 tisíce obyvatel. Výsledky o počtu obyvatel jeho mikroregionů vypovídají o pokračující nivelizaci dynamiky populačního vývoje, protože Plzeňsko (navíc i Stodsko) je i nadále depopulační (ztráta asi 2 tisíc obyvatel), zatímco všechny ostatní mikroregiony vykazují přírůstek oproti roku 2011. To znamená, že Plzeňsko jednak ztrácí svůj imigrační potenciál, ale zároveň to, že stěhování obyvatel z Plzeňska již neprobíhá pouze do jeho zázemí (sousední mikroregiony), ale nejspíše po celém kraji. Suburbanizační tendence potvrzují také ostatní velká sídla (s 10 tisíci obyvateli a více), které kromě Domažlic také populačně ztrácí.

Na základě těchto dílčích statistik lze předpokládat pokračující populační růst, který by měl v intervalu několika let zřejmě postupně klesat, alespoň jak to očekávají demografové, protože by se měl čím dál více projevovat snižující se přirozený přírůstek, tedy *vymírání*

obyvatel. Je otázkou do jaké míry může být tato přirozená reprodukce kompenzována migrací z jiných oblastí Česka či ze zahraničí. Na úrovni mikroregionální zřejmě nedojde k větším změnám, nejspíše bude pokračovat nastolený trend vyliďňování Plzeňska a stagnace nebo mírný růst ostatních oblastí kraje. V případě krajského města byla asi zřejmě vedle kolísavého přirozeného přírůstku započata další fáze změn v sídelním systému, tedy tzv. *reurbanizace*, související se snahou o oživení měst a nabídky dobrých životních podmínek pro mladé rodiny. Takto lze soudit především proto, že Plzeň mezi roky 1991 a 2001 zaznamenala velký populační propad (asi 10 tisíc), ale od přelomu tisíciletí zase její počet obyvatel roste. Nakolik se vyslovená předpověď budoucího vývoje kraje, mikroregionů i sídel naplní, bude možno sledovat zpětně po následujícím sčítání obyvatel, spíše v intervalu delším.

8. Závěr

Populační vývoj jednotlivých mikroregionů Plzeňského kraje prošel během let 1850 až 2011 několika zřetelnými změnami. V polovině 19. století se s počátky průmyslové revoluce začaly zvyrazňovat hospodářské, ale i populační rozdíly v různých oblastech kraje, které byly nastartovány již v předchozích staletích. Dynamicky nesrovnatelný rozvoj průmyslu v centrální části, tj. v Plzeňsku a blízkém okolí oproti zbytku kraje způsobil, že se kraj vyvíjel jako dvě zcela protichůdné oblasti: hospodářsky a populačně silné jádro kolem Plzně versus periferní zaostalé regiony. Pohraniční mikroregiony navíc utrpěly při vysídlení německého obyvatelstva výraznou depopulaci, která ještě více prohloubila polarizaci mezi jádrem a periferiemi. Během socialismu dokončilo Plzeňsko svůj progresivní růst, to když potvrdilo své postavení ve strojírenském průmyslu. Jiný vývoj mikroregionální diferenciace byl započat v 90. letech 20. století, kdy nové post-industriální období zahájilo změny ve smýšlení obyvatel, jednak v trendech osídlení, ale i v demografickém chování mladých lidí. Důsledkem těchto změn je *nivelizace* v systému jádro – periferie, tedy stagnující počet obyvatel Plzeňska, rychleji populačně rostoucí mikroregiony v jeho zázemí (Nýřany, Stod, Přeštice, Rokycany) a mírný růst některých periferních mikroregionů (Tachov, Horšovský Týn, Domažlice).

Hlavním cílem předkládané studie byla analýza populačního vývoje v jednotlivých mikroregionech Plzeňského kraje mezi roky 1850–2011, zejména poodhalení zásadních faktorů, které měly na tento vývoj největší vliv. Vzhledem k vývojové proměnlivosti v dějinách Česka bylo industriální období rozděleno na několik dílčích etap. Primární výstup, tj. zhodnocení postavení mikroregionů, probíhal jednak podle vývoje populace během dané etapy, ale také podle populačního stavu na konci etapy. Jako hodnotící faktory byly využity trendy růstu (poklesu), na základě změny počtu obyvatel během sledované etapy a pro výsledný stav posloužil systém jádro – periferie, který byl postaven na parametru hustoty zalidnění mikroregionu.

Vstupem do problematiky mikroregionální diferenciace bylo srovnání kraje s ostatními v rámci celého Česka, které jednoznačně doložilo dnešní periferní pozici Plzeňského kraje. Jeho perifernost prokazuje dlouhodobě nízká hustota zalidnění, která nikdy během sledovaného období nepřesáhla republikový průměr. Postavení kraje v Česku negativně ovlivňovalo vývoj jeho mikroregionů, především těch zaostávajících. Vnitřní migrace obyvatel z chudých oblastí Plzeňského kraje nebyla směřována pouze do Plzně, ale také do ostatních krajů, především do Prahy a průmyslových jader Česka.

Při sledování mikroregionální diferenciace byl kladen důraz na industriální a postindustriální období dohromady trvající 161 let. Zavádění industrializace do průmyslu, částečně i do zemědělství, představovalo významný progres polarizace kraje na jádrové a periferní regiony. Právě v počátcích *industrializace* získával průmysl v oblastech přírodních zdrojů rozhodující roli v koncentraci obyvatel. Rostla těžba nerostných surovin (uhlí, železná ruda, keramické hlíny, ...) a na základě jejich zpracování se zvyšovala průmyslová výroba. Důležitým faktorem bylo také brzké napojení na železniční síť (jak dokládá kapitola 6.2.1.). Vyjma centrální oblasti se kraj do kontinuálního průmyslového rozvoje téměř nezapojoval. Obvykle se jednalo o ojedinělá sídla, která však trpěla zaostávajícím zbytkem území celého mikroregionu. Tomu odpovídal i populační vývoj jednotlivých oblastí kraje. Z hlediska hustoty zalidnění byla většina mikroregionů Plzeňského kraje po celé industriální období hluboko pod úrovní zemského průměru. Na úrovni mikroregionů se zcela bezkonkurenčně prosadilo průmyslové, populační i administrativní jádro kraje – Plzeňsko, daleko za ním jemu přilehlé oblasti, především Nýřansko, Stodsko a Rokycansko. Podobný vývoj pokračoval i během socialistické industrializace (ovšem již ne v takové míře) v druhé polovině 20. století. Plzeň nadále rostla a periferní území ještě více upadala. Celá analytická část dokládá extrémní progres města Plzně a celého mikroregionu od roku 1850 až po současnost. Na druhé straně stojí dlouhodobě periferní oblasti venkovského charakteru, které dnes patří mezi nejhřidčeji zalidněné mikroregiony celého Česka – Sušicko, Kralovicko, Nepomucko, Tachovsko a mnohé další.

Prvních 20 let zatím poslední fáze vývoje – postindustriální etapy prokázalo některé zřetelné změny vyvolávající depolarizační tendence Plzeňského kraje. Poprvé od roku 1850 (vyjma depopulačního období let 1930 – 1950) mikroregion Plzeň populačně stagnoval, naopak mnohé periferní regiony (např. Blovice, Horšovský Týn) zaznamenaly po dlouhé době populační růst. Tyto nové trendy jednoznačně dokládají nivelizační tendence dalšího vývoje mikroregionů. Jejich důvodem jsou například změny v systému osídlení, kdy fázi urbanizace, typickou pro industriální období začíná nahrazovat *suburbanizace*, která je charakteristická pro počátky období post-industriálního.

Provedená analýza mikroregionální diferenciace potvrdila většinu *vstupních hypotéz* stanovených v Úvodu. Vzhledem k analyzování pouze 56 obcí jsou všechny hypotézy týkající se sídel vztažené právě k tomuto vybranému vzorku. *První hypotéza*, předpokládající rychlejší populační růst vybraného vzorku obcí (vybrány největší obce) v industriálním období, než zbylých obcí kraje, byla potvrzena. Během všech sledovaných dílčích etap industriálního

období rostlo těchto 56 sídel podstatně rychleji než sídla zbývající. Také *druhá hypotéza*: „v sídlech napojených na železniční síť lze očekávat vyšší populační růst než u sídel bez železniční stanice“, byla potvrzena. Sídla jakkoliv napojené na železniční síť (ať už vícenásobné uzly nebo ...) vykazovala mezi roky 1850 až 1930 populační růst, zatímco obce bez železničního spojení byly během tohoto období depopulační. *Třetí hypotéza*, týkající se krajského města: „rozvoj průmyslu v předválečném období způsobil, že město Plzeň dosahovalo ze všech měst kraje mezi roky 1880–1910 největšího růstu relativního počtu obyvatel“, se potvrdila pouze částečně. Město Plzeň dosáhlo největšího přírůstku obyvatel v uvedeném období pouze v absolutních číslech, v relativních číslech rostly rychleji obce Horní Bříza a Líně. *Čtvrtá hypotéza* se týkala poválečných vysídlovacích procesů – „dá se předpokládat, že pohraniční mikroregiony (Domažlice, Klatovy, Sušice, Tachov) ztratily po válce minimálně třetinu obyvatel“. Ani tato hypotéza se nepotvrdila, alespoň ne úplně. I přes velmi vysoké ztráty pohraničních mikroregionů: Tachovsko (58 %), Domažlicko (40,5 %), Sušicko (37 %) a Klatovsko (28,5 %) nebyla depopulace právě v posledním jmenovaném Klatovsku třetinová a vyšší. Větší populační ztrátu zaznamenaly mikroregiony Stříbro, Horšovský Týn a Kralovice. *Pátá hypotéza* předpokládala během socialistické industrializace větší dynamiku růstu sídel s administrativní funkcí (konkrétně okresních sídel) než sídel bez administrativní funkce. Sídla tzv. velkých okresů (Domažlice, Klatovy, Plzeň, Rokycany, Tachov) rostla mezi lety 1950–1991 skutečně o poznání rychleji, jejich průměrný roční přírůstek během tohoto období byl asi třikrát vyšší než u zbývajících sídel. Tato hypotéza tedy byla potvrzena. A konečně *šestá, poslední hypotéza* reagující na změny v sídelním systému po roce 1989: „lze očekávat, že mikroregion Plzeňsko byl během let 1991–2011 depopulační a zároveň oblasti jemu blízké (Blovice, Nýřany, Přeštice, Rokycany a Stod) populačně rostly“. I tato hypotéza se potvrdila, Plzeňsko vykazovalo v post-industriálním období mírnou ztrátu počtu obyvatel (spíše stagnaci), zatímco zmíněné, s ním sousedící regiony populačně rostly.

Po ověření vstupních hypotéz lze konstatovat, že většina uvedených premis byla analýzou ať už úplně, nebo alespoň částečně potvrzena. Hypotézy, které byly potvrzeny pouze zčásti, musely obvykle projít jenom menšími úpravami, aby byly plně pravdivé. Předkládaná práce tedy může být považována za přínosný materiál, především pro studium populačního vývoje v mikroregionech Plzeňského kraje a hlavních faktorů, který jej ovlivňovaly. Tento fakt souvisí i s nedostatkem regionální literatury, věnující se populačnímu vývoji v Plzeňském kraji. Studie by tedy mohla být využita jako *stručný přehled populačních rozdílů Plzeňského*

kraje pro další výzkum. Prohlubujícím tématem této problematiky může být výzkum populačního vývoje Plzeňského kraje na úrovni nižších jednotek, tedy jednotlivých sídel. Jednalo by se však nepochybně o mnohem podrobnější, složitější a rozsáhlejší práci, která by byla cenná minimálně svou komplexností. Nelze tedy než doufat, že práce poslouží dalším účelům, ať již jako zdroj informací či inspirace pro příští výzkum.

9. Seznam použité literatury a zdrojů

9.1 Seznam odborné literatury

- ARBURG, A. von. (2010): Vysídlení Němců a proměny českého pohraničí 1945-1951: Češi a Němci do roku 1945. Středokluky. 376 s.
- ARBURG, A. von. (2011): Vysídlení Němců a proměny českého pohraničí 1945-1951: Duben – srpen/září 1945: „Divoký odsun“ a počátky osídlování. Středokluky. 960 s.
- AUERHAN, J. (1934): Vliv železnice na hustotu a vzrůst obyvatelstva okresních měst a ostatních obcí v Čechách v letech 1869-1930. Statistický obzor, 15, s. 186-191.
- BĚLOHLÁVEK, M. (1982): Sborník Minulostí západočeského kraje XVIII. Plzeň, 295 s.
- BÖVENTER, E. von. (1969): Walter Christaller's central places and peripheral areas: the central place theory in retrospect. Journal of regional science, 9, č. 1, s. 118–124.
- Centre-periphery model explaining the regional development of the informational and transitional society. 43rd Congress of the european regional science association, Jyväskylä, Finland, 2003.
- Dějiny Plzně I (od počátků do roku 1788). Kolektiv autorů. Plzeň 1965. 356 s.
- Dějiny Plzně II (od roku 1788 do roku 1918). Kolektiv autorů. Plzeň 1967. 300 s.
- Dějiny Plzně III (od roku 1918 do roku 1948). Kolektiv autorů. Plzeň 1981. 472 s.
- DOBERSKÝ, J. (1953): Osídlení našich krajů a vývoj měst. Orbis, Praha, 44 s.
- DOKOUPIL, J., MATOUŠKOVÁ A. a kol. (2005): Rozvojový potenciál Plzeňského kraje. Plzeň. 198 s.
- DUDÁK, V. (2008): Plzeňsko: příroda, historie, život. Praha. 879 s.
- FIALOVÁ, L. a kol. (1998): Dějiny obyvatelstva v českých zemích. Praha, 400 s.
- HAMPL, M. (2003): Diferenciace a zvraty regionálního vývoje Karlovarska: unikátní případ nebo obecný vzor? Geografie-Sborník ČGS, 108/1, s. 173-190.
- HAMPL, M. (2005): Geografická organizace společnosti v České republice: transformační procesy a jejich obecný kontext. Universita Karlova, Praha, 145 s.
- HAMPL, M., GARDAVSKÝ, V., KÜHNEL, K. (1987): Regionální struktura a vývoj systému osídlení ČSR. Universita Karlova, Praha, 256 s.
- HISTORICKÁ GEOGRAFIE 33 (2005). Historický ústav, Praha, 581 s.
- HLAVAČKA, M. (1990): Dějiny dopravy v českých zemích v období průmyslové revoluce. Academia, Praha, 179 s.
- HOFFMANN, R. J. (2000): Odsun: Die Vertreibung der Sudetendeutschen. Sudetendeutsches Archiv, München, 944 s.

- JAKUBEC, I., JINDRA, Z. a kol. (2006): Dějiny hospodářství českých zemí od počátku industrializace do konce habsburské monarchie. Karolinum, Praha, 437 s.
- JANÁK, J., HLEDÍKOVÁ, Z., DOBEŠ, J. (2005): Dějiny správy v Českých zemích: od počátku po současnost. Nakladatelství Lidové noviny, Praha, 568 s.
- JELEČEK, L. (2000): Územněsprávní reformy v Česku v letech 1948–2000. Geografické rozhledy, 9, č. 5, s. 1–4.
- KÁČEROVÁ, M., BLEHA, B. (2007): Teoretické východiská populačného starnutia a retrospektívny pohľad na starnutie Európy. Slovenská štatistika a demografia, 17, č. 3, s. 43–61.
- KÁRNÍKOVÁ, L. (1965): Vývoj obyvateľstva v českých zemích 1754–1914, HÚ ČSAV, Praha, 402 s.
- KUČA, K. (1996-2002): Města a městečka v Čechách, na Moravě a ve Slezsku. Díl I.–VIII., Libri, Praha, 874 + 938 + 952 + 941 + 671 + 900 + 650 + 896 s.
- LACINA, V. (1984): Velká hospodářská krize v Československu 1929–1934, Academia, Praha, 224 s.
- MARADA, M. (2001): Využití statistické analýzy k vymezení periferních oblastí Česka Geografie – Sborník ČGS, 106, č. 1, s. 12–25.
- MARADA, M., KVĚTOŇ V., VONDRÁČKOVÁ P. (2006): Železniční doprava jako faktor regionálního rozvoje. Národohospodářský obzor, 6, č. 4, s. 51–59.
- MIRTES, H., OBERWANDLING, A. a kol. (2013): Nezapomenutelná vlast Sudetenland, guidemedia etc, Brno, 124 s.
- MLEZIVA, Š. (2006): Historický lexikon městysů a měst. Praha. 935 s.
- MUSIL, J., MÜLLER, J. (2008): Sociologický časopis, 44, č. 2, s. 321–348.
- NEJEDLÝ, O. (2012): Městský pohyb. Diplomová práce. Geografický ústav PřF UK, Praha, 50 s.
- NOVÁČEK, A. (2004): Historickogeografické aspekty perifernosti a mikroregionální diferenciace kraje Vysočina z pohledu populačního vývoje. Diplomová práce. Přírodovědecká fakulta UK, Praha, 122 s.
- NOVÁČEK, A. (2006): Analýza vlivu vybraných faktorů na vývoj sídelního systému Vysočiny od roku 1869. Vlastivědný sborník Vysočiny, 15, s. 91–105.
- NOVÁČEK, A. (2006): Historický vývoj teritoriální polarizace systému osídlení v kraji Vysočina. Západní Morava, 10, s. 65–84.
- OUŘEDNÍČEK, M. (2000): Teorie stádií vývoje měst a diferenciální urbanizace. Sborník ČGS, 105, č. 4, s. 361–369.

- PAVLÍK, Z. a kol. (2002): Populační vývoj České republiky 1990–2002. Praha, 98 s.
- PELANT, J. (1988): Města a městečka Západočeského kraje. Plzeň. 332 s.
- Plzeň - 700 let krajské metropole (1995), Západočeský historický sborník 1. 117 s.
- Populační vývoj obyvatelstva západočeského kraje 1980–1993. ČSÚ, Plzeň 1994. 168 s.
- Postavení venkova v Plzeňském kraji. ČSÚ, Plzeň 2009. 147 s.
- PURŠ, J. (1960): Průmyslová revoluce v českých zemích. Státní nakladatelství technické literatury, Praha, 168 s. + 32 s. obr. příloh.
- PŮLPÁN, K. (1993): Nástin českých a československých hospodářských dějin do roku 1990. Praha, 302 s.
- SEMOTANOVÁ, E. (1998): Historická geografie českých zemí. Praha, 293 s.
- SEMOTANOVÁ, E., CAJTHAML, J. (2014): Akademický atlas českých dějin. Praha, 559 s.
- Statistická ročenka západočeského kraje 1967 (1968, 1974, 1976, 1979, 1981, 1984, 1986). ČSÚ, Plzeň 1967 (1968, 1974, 1976, 1979, 1981, 1984, 1986).
- SÝKORA, L. (2003): Suburbanizace a její společenské důsledky. Sociologický časopis, 39, č. 2, s. 217–233.
- TOUŠEK, V., KUNC, J., VYSTOUPIL, J. (2008): Ekonomická a sociální geografie. Plzeň, 411 s.
- TRENDA, J. (2013): Souvislosti dlouhodobých populačních změn obcí Česka a vývoje železniční sítě v letech 1869–2011. Bakalářská práce. Přírodovědecká fakulta UK, Praha, 69 s.
- Základní tendence demografického, sociálního a ekonomického vývoje Plzeňského kraje v roce 2008 (2009, 2010, 2011). ČSÚ, Plzeň 2008 (2009, 2010, 2011).
- Západočeský kraj v číslech: ekonomický rozvoj, výsledky sčítání lidu, domů a bytů, perspektiva vývoje do roku 1980. Edice Knihnice ústřední komise lidové kontroly a statistiky. Praha 1963. 367 s.
- Atlas československých dějin. Praha 1965.
- Česká republika: portréty krajů. Praha 2005, 136 s.
- Historický lexikon obcí České republiky 1869–2005. 1. a 2. díl, ČSÚ, Praha 2006.
- Města České republiky v retrospektivě. ČSÚ, Praha 1996, 364 s.
- Problémy periferních oblastí. Přírodovědecká fakulta UK, Praha 2005, 184 s.
- Retrospektivní lexikon obcí ČSSR 1850–1970. 1/I a 1/II díl, ČSÚ, Praha 1978

9.2 Seznam internetových zdrojů

BusinessInfo.cz (2011): Charakteristika Plzeňského kraje,

<http://www.businessinfo.cz/cs/clanky/charakteristika-plzensky-kraj-2216.html>

(29.10.2014).

CZECHINVEST (2012): Plzeňský kraj,

<http://www.czechinvest.org/data/files/plzensky-kraj-2014-4350.pdf> (29.10.2014).

ČSÚ (2012): Charakteristika Plzeňského kraje,

<https://www.czso.cz/documents/11252/17840049/33010814charcz.pdf/26adfdca-7df3-4c40-9804-90a4c822428f?version=1.0> (29.10.2014).

ČSÚ (2012): Charakteristika SO ORP,

[http://www.czso.cz/xp/redakce.nsf/i/charakteristika_so_orp_blovice/\\$File/blovice.pdf](http://www.czso.cz/xp/redakce.nsf/i/charakteristika_so_orp_blovice/$File/blovice.pdf)
(4.11.2014).

[http://www.czso.cz/xp/redakce.nsf/i/charakteristika_so_orp_domazlice/\\$File/domazlice.pdf](http://www.czso.cz/xp/redakce.nsf/i/charakteristika_so_orp_domazlice/$File/domazlice.pdf) (4.11.2014).

[http://www.czso.cz/xp/redakce.nsf/i/charakteristika_so_orp_horazdovice/\\$File/horazdovice.pdf](http://www.czso.cz/xp/redakce.nsf/i/charakteristika_so_orp_horazdovice/$File/horazdovice.pdf) (4.11.2014).

[http://www.czso.cz/xp/redakce.nsf/i/charakteristika_so_orp_horsovsky_tyn/\\$File/horsovsky_tyn.pdf](http://www.czso.cz/xp/redakce.nsf/i/charakteristika_so_orp_horsovsky_tyn/$File/horsovsky_tyn.pdf) (4.11.2014).

[http://www.czso.cz/xp/redakce.nsf/i/charakteristika_so_orp_klatovy/\\$File/klatovy.pdf](http://www.czso.cz/xp/redakce.nsf/i/charakteristika_so_orp_klatovy/$File/klatovy.pdf)
(4.11.2014).

[http://www.czso.cz/xp/redakce.nsf/i/charakteristika_so_orp_kralovice/\\$File/kralovice.pdf](http://www.czso.cz/xp/redakce.nsf/i/charakteristika_so_orp_kralovice/$File/kralovice.pdf) (4.11.2014).

[http://www.czso.cz/xp/redakce.nsf/i/charakteristika_so_orp_nepomuk/\\$File/nepomuk.pdf](http://www.czso.cz/xp/redakce.nsf/i/charakteristika_so_orp_nepomuk/$File/nepomuk.pdf) (4.11.2014).

[http://www.czso.cz/xp/redakce.nsf/i/charakteristika_so_orp_nyrany/\\$File/nyrany.pdf](http://www.czso.cz/xp/redakce.nsf/i/charakteristika_so_orp_nyrany/$File/nyrany.pdf)
(4.11.2014).

[http://www.czso.cz/xp/redakce.nsf/i/charakteristika_so_orp_plzen/\\$File/plzen.pdf](http://www.czso.cz/xp/redakce.nsf/i/charakteristika_so_orp_plzen/$File/plzen.pdf)
(4.11.2014).

[http://www.czso.cz/xp/redakce.nsf/i/charakteristika_so_orp_prestice/\\$File/prestice.pdf](http://www.czso.cz/xp/redakce.nsf/i/charakteristika_so_orp_prestice/$File/prestice.pdf)
(4.11.2014).

[http://www.czso.cz/xp/redakce.nsf/i/charakteristika_so_orp_rokycany/\\$File/rokycany.pdf](http://www.czso.cz/xp/redakce.nsf/i/charakteristika_so_orp_rokycany/$File/rokycany.pdf)
(4.11.2014).

[http://www.czso.cz/xp/redakce.nsf/i/charakteristika_so_orp_stod/\\$File/stod.pdf](http://www.czso.cz/xp/redakce.nsf/i/charakteristika_so_orp_stod/$File/stod.pdf)
(4.11.2014).

- [http://www.czso.cz/xp/redakce.nsf/i/charakteristika_so_orp_stribro/\\$File/stribro.pdf](http://www.czso.cz/xp/redakce.nsf/i/charakteristika_so_orp_stribro/$File/stribro.pdf)
(4.11.2014).
- [http://www.czso.cz/xp/redakce.nsf/i/charakteristika_so_orp_susice/\\$File/susice.pdf](http://www.czso.cz/xp/redakce.nsf/i/charakteristika_so_orp_susice/$File/susice.pdf)
(4.11.2014).
- [http://www.czso.cz/xp/redakce.nsf/i/charakteristika_so_orp_tachov/\\$File/tachov.pdf](http://www.czso.cz/xp/redakce.nsf/i/charakteristika_so_orp_tachov/$File/tachov.pdf)
(4.11.2014).
- HALENKOVÁ, B. (2010): Historie města Rokycany,
http://www.rokycany.cz/vismo/dokumenty2.asp?id_org=14069&id=856427&p1=3377
9 (12.1.2015).
- Historie Líní, <http://www.obec-line.cz/historie/> (12.1.2015).
- Historie města Hartmanice,
<http://www.muheartmanice.cz/index.php?page=111&id=46&lang=cz&task=on>
(12.1.2015).
- Historie města Holýšov,
<http://www.mestoholysov.cz/mesto-holysov-1/historie/> (12.1.2015).
- Historie obce Tachov,
http://www.mistopisy.cz/historie_tachov_9733.html (12.1.2015).
- Historie Třemošné,
<http://www.tremosna.cz/mesto-tremosna/historie-a-soucasnost/> (12.1.2015).
- HOFMAN, P. (2008): Historie obce Heřmanova Huť,
<http://www.hermanovahut.cz/o-obci/historie-obce-hermanova-hut/> (12.1.2015).
- Hornictví na Nýřansku,
<http://www.nyrany.cz/mesto/o-meste/historie/historie-nyran/hornictvi/> (12.1.2015).
- Krátce z historie Horní Břízy,
<http://www.hornibriza.eu/hlavni-menu/infocentrum-pro-obcany-mesta/mesto-horni-briza/kratce-z-historie/> (12.1.2015).
- KVIZDA, M. a kol. (2007): Železniční doprava - institucionální postavení, hospodářská politika a ekonomická teorie,
http://www.ekonomiedopravy.cz/media/65050/zaverecna_monografie_2007.pdf
(17.11.2014).
- KUČERA, M. (1994): Populace České republiky 1918-1991,
<https://www.natur.cuni.cz/geografie/demografie-a-geodemografie/ceska-demograficka-spolecnost/ke-stazeni/acta-demographica-xii> (20.10.2014).

Mapa krajského zřízení ČSSR v letech 1949–1960,

http://morava.wbs.cz/MAPY-SPRAVNI-CLENENI/po_valce/csrkraje49-60_original.jpg (4.2.2015).

NOVÝ, P. (2010): Průmysl Tachova,

<http://www.tachov.cz/prumysl.html> (12.1.2015).

PROCHÁZKA, Z. (2002): Historie města Domažlice,

<http://www.domazlice.info/o-domazlicich/hranicni-mesto-domazlice.html> (12.1.2015).

PROVALILOVÁ, I. (2009): Historie dopravní výchovy,

<http://www.ped.muni.cz/z21/knihy/2009/32/32/texty/provalilova.pdf> (17.11.2014).

RIS (2014): Srovnání makroekonomických ukazatelů krajů,

<http://www.risy.cz/cs/krajske-ris/zlinsky-kraj/kraj/hospodarske-prostredi/makroekonomicke-ukazatele/> (8.1.2015).

ŘEZNÍČKOVÁ, Z. (2009): Dějiny města Sušice.

<http://www.mestosusice.cz/susice/fr.asp?tab=snet&id=560&burl=&pt=HS>
(12.1.2015).

Seznam traťových úseků na území ČR (2014),

http://maps.jdvm.cz/cdv2_docs/help/seznam_TU.pdf (17.11.2014).

SUDOP PRAHA a.s. a další (2004): Koncepce dopravy Plzeňského kraje – 2. etapa,

www.plzensky-kraj.cz/cs/system/files/1004622060502153618.pdf (17.11.2014).

Vlastivědné muzeum dr. Hostaše v Klatovech: Historie Klatov,

<http://www.klatovy.cz/klatovy/fr.asp?tab=snet&id=2364&burl=&pt=HS> (12.1.2015).

Wikipedie (2015): Mapa území obcí a okresů kraje k 4.1.2007,

http://upload.wikimedia.org/wikipedia/commons/f/f9/Plze%C5%88sk%C3%BD_kraj_-_okresy_%284._1._2007%29.jpg (10.10.2014).

Wikipedie (2015): Seznam železničních tratí v Česku,

http://cs.wikipedia.org/wiki/Seznam_%C5%BEelezni%C4%8Dn%C3%ADch_trat%C3%AD_v_%C4%8Cesku (17.11.2014).

Zajímavosti o městě Hrádku (2004),

<http://www.mestohradek-ro.cz/zajimavosti-o-meste-hradku/d-6013/p1=213>
(12.1.2015).

Databáze ArcGIS verze 9.1

10. Seznam tabulek

Tabulka 1: Administrativní členění Plzeňského kraje	14
Tabulka 2: Index změny počtu obyvatel v krajích Česka 1850–2011.....	32
Tabulka 3: Vývoj počtu obyvatel v letech 1850–1930 v 56 sídlech Plzeňského kraje podle jejich postavení v rámci železniční sítě.....	44
Tabulka 4/a–d: Vývoj počtu obyvatel v 56 sídlech Plzeňského kraje v závislosti na jejich administrativním postavení	49
Tabulka 5: Vývoj počtu obyvatel v jednotlivých velikostních kategoriích v Plzeňském kraji	51
Tabulka 6: Vývoj počtu obyvatel v jednotlivých velikostních kategoriích v Plzeňském kraji (bez největšího města).....	52
Tabulka 7: Vývoj indexu velikostní strukturalizace sídel Plzeňského kraje – proměnlivý soubor.....	52
Tabulka 8: Index vývoje počtu obyvatel v šesti největších městech Plzeňského kraje (index 100 vyjadřuje počet obyvatel v roce 1850).....	55
Tabulka 9: Srovnání vývoje a hierarchizace šesti největších měst Plzeňského kraje	56
Tabulka 10: Srovnání vývoje mikroregionů Plzeňského kraje podle relativního indexu změny vztaženého ke kraji.....	60
Tabulka 11: Hierarchické postavení mikroregionů Plzeňského kraje z pohledu populačního vývoje.....	60
Tabulka 12: Srovnání polarizace mikroregionů Plzeňského kraje a krajů Česka	76
Tabulka 13: Podíl obyvatelstva mikroregionu Plzeň na celkovém počtu obyvatel kraje (%)..	77
Tabulka 14/a, b: Typologie mikroregionů Plzeňského kraje podle vývoje rozmístění obyvatelstva 1850–2011.....	78

11. Seznam map

Mapa 1: Vybraných 56 sídel Plzeňského kraje	11
Mapa 2: Mapa Plzeňského kraje.....	19
Mapa 3: Vývoj železniční sítě Plzeňského kraje mezi roky 1850 a 1930	46
Mapa 4: Vývoj obyvatelstva v mikroregionech Plzeňského kraje v letech 1850 až 1880	62
Mapa 5: Vývoj obyvatelstva v mikroregionech Plzeňského kraje v letech 1880 až 1910	64
Mapa 6: Vývoj obyvatelstva v mikroregionech Plzeňského kraje v letech 1910 až 1930	66
Mapa 7: Vývoj obyvatelstva v mikroregionech Plzeňského kraje v letech 1930 až 1950	68
Mapa 8: Vývoj obyvatelstva v mikroregionech Plzeňského kraje v letech 1950 až 1970	70
Mapa 9: Vývoj obyvatelstva v mikroregionech Plzeňského kraje v letech 1970 až 1991	72
Mapa 10: Vývoj obyvatelstva v mikroregionech Plzeňského kraje v letech 1991 až 2011	75

12. Přílohy

Příloha 1: Střední nadmořské výšky krajů Česka

kraj	stř. nadm. výška (m n. m.)	kraj	stř. nadm. výška (m n. m.)
hl. m. Praha	278	Pardubický	420
Jihočeský	565	Plzeňský	529
Jihomoravský	304	Středočeský	353
Karlovarský	611	Ústecký	375
Královéhradecký	416	Vysočina	537
Liberecký	447	Zlínský	400
Moravskoslezský	452		
Olomoucký	427	ČESKO	446

Zdroj: GIS model středních nadmořských výšek (Štych 2004, Databáze LUCC PŘF UK), převzato z NOVÁČEK (2004, s. 30)

Příloha 2: Střední nadmořské výšky mikroregionů Plzeňského kraje

mikroregion	stř. nadm. výška (m n. m.)	mikroregion	stř. nadm. výška (m n. m.)
Blovice	564	Plzeň	422
Domažlice	614	Přeštice	474
Horažďovice	567	Rokycany	504
Horšovský Týn	479	Stod	427
Klatovy	749	Stříbro	543
Kralovice	535	Sušice	881
Nepomuk	569	Tachov	638
Nýřany	488	PLZEŇSKÝ KRAJ	529

Zdroj: GIS model středních nadmořských výšek, ArcČR500

Příloha 3/a: Index změny počtu obyvatel mikroregionů Plzeňského kraje

mikroregion	IZ	IZ	IZ	IZ	IZ	IZ	IZ
	1850–1880	1880–1910	1910–1930	1930–1950	1950–1970	1970–1991	1991–2011
Blovice	109,5	91,8	100,1	84,2	92,7	96,3	109,2
Domažlice	97,9	102,6	94,6	59,6	94,4	101,7	102,3
Horažďovice	113,8	93,9	89,5	80,7	97,7	88,9	92,0
Horšovský Týn	103,0	114,9	101,7	68,1	98,0	95,0	102,3
Klatovy	106,4	103,3	96,9	71,5	94,2	99,7	98,5
Kralovice	106,9	99,7	99,7	69,7	97,0	97,5	97,8
Nepomuk	112,1	90,6	90,4	81,2	83,5	82,3	97,4
Nýřany	157,7	121,2	113,3	74,4	103,5	97,4	115,3
Plzeň	239,3	210,9	120,8	94,6	118,8	111,4	99,9
Přeštice	112,7	111,8	101,9	83,1	100,2	91,6	111,4
Rokycany	121,2	94,0	98,6	88,6	105,2	94,4	102,9

Příloha 3/b: Index změny počtu obyvatel mikroregionů Plzeňského kraje

mikroregion	IZ 1850–1880	IZ 1880–1910	IZ 1910–1930	IZ 1930–1950	IZ 1950–1970	IZ 1970–1991	IZ 1991–2011
Stod	114,5	154,5	110,2	79,2	99,6	95,8	110,8
Stříbro	106,7	103,8	100,4	57,7	107,4	101,4	99,9
Sušice	104,6	97,5	93,3	63,2	92,0	91,1	91,9
Tachov	108,2	102,1	96,7	41,9	113,2	111,4	105,6
PLZEŇSKÝ KRAJ	116,7	114,2	102,8	74,5	104,2	101,4	102,2

Zdroj: Retrospektivní lexikon obcí ČSSR 1850–1970 (1978), Historický lexikon obcí České republiky 1869–2005 (2006), SLDB 2011; vlastní šetření

Příloha 4: Vývoj hustoty zalidnění mikroregionů Plzeňského kraje (porovnání s krajským průměrem)

mikroregion	hustota zalidnění vztažená ke krajskému průměru (hustota zalidnění Plzeňského kraje k danému datu = index 100)							
	1850	1880	1910	1930	1950	1970	1991	2011
Blovice	104,2	97,8	78,6	76,5	86,6	77,0	65,5	70,0
Domažlice	136,7	114,6	103,0	94,8	75,9	68,8	68,9	69,0
Horáždovice	107,8	105,0	86,4	75,2	81,5	76,4	67,0	60,3
Horšovský Týn	90,9	80,2	80,7	79,9	73,0	68,7	64,4	64,4
Klatovy	114,5	104,4	94,4	88,9	85,4	77,2	75,9	73,1
Kralovice	70,9	64,9	56,7	55,0	51,5	47,9	46,1	44,1
Nepomuk	108,5	104,2	82,7	72,7	79,3	63,6	51,6	49,2
Nýřany	66,0	89,1	94,6	104,1	104,1	103,4	99,2	111,9
Plzeň	137,9	282,7	522,2	613,4	779,4	888,7	976,3	955,0
Přeštice	122,5	117,3	104,7	84,6	113,9	100,1	96,9	107,6
Rokycany	118,5	123,1	101,3	97,1	115,6	116,6	108,6	109,4
Stod	80,5	78,9	106,8	114,5	121,8	116,4	109,9	119,2
Stříbro	80,4	73,4	66,8	65,2	50,6	52,1	52,2	51,0
Sušice	96,8	86,7	74,0	67,1	57,0	50,4	45,2	40,7
Tachov	88,9	82,4	73,7	69,3	39,0	42,4	47,8	49,4
Plzeňský kraj	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0

Zdroj: Retrospektivní lexikon obcí ČSSR 1850–1970 (1978), Historický lexikon obcí České republiky 1869–2005 (2006), SLDB 2011; vlastní šetření

Příloha 5: Vývoj obyvatelstva na území dnešních krajů (1850 – 2011)

kraj	rozloha (km ²)*	1850	RIZ** 1850–1880	1880	RIZ1880– 1910	1910	RIZ 1910– 1930	1930	RIZ 1930– 1950	1950	RIZ 1950– 1970	1970	RIZ 1970– 1991	1991	RIZ 1991– 2011	2011
hl. m. Praha	496	102950	2,753	349574	1,559	667664	1,345	950465	1,336	1057570	0,978	1140794	1,013	1214174	1,003	1241664
Jihočeský	10056	617040	0,948	722344	0,851	753025	0,902	718820	0,920	550911	0,950	577543	1,028	622889	1,001	636138
Jihomoravský	7196	595912	0,991	729148	1,048	936049	1,055	1045392	1,122	977892	1,005	1084485	1,005	1144160	0,999	1166313
Karlovarský	3314	275451	1,053	358067	1,090	478014	0,992	502176	0,583	244112	1,107	298110	0,965	301985	0,984	303165
Královéhradecký	4758	511114	0,979	617817	0,900	681602	0,907	654763	0,975	531533	0,922	540337	0,974	552809	0,982	553856
Liberecký	3163	419760	0,940	487453	0,957	571481	0,924	558611	0,801	372802	0,928	381626	1,061	425120	1,012	438600
Moravskoslezský	5427	458208	1,096	620061	1,176	892795	1,050	992941	1,049	867783	1,219	1166807	1,044	1278726	0,943	1230613
Olomoucký	5267	504033	0,938	583621	0,931	665500	0,991	698075	0,972	565223	0,987	615370	1,002	647341	0,968	638638
Pardubický	4519	452109	0,911	508728	0,884	551164	0,934	544849	0,988	448382	0,988	488766	0,991	508718	0,995	516411
Plzeňský	7561	517969	0,945	604557	0,932	690364	0,971	709660	0,894	528354	0,945	550514	0,966	558307	1,002	570401
Středočeský	11014	846748	1,007	1053634	0,925	1193312	0,969	1224835	1,064	1085603	0,944	1129546	0,938	1112882	1,127	1279345
Ústecký	5335	506199	1,160	724613	1,190	1056147	0,997	1115286	0,791	734827	0,983	796762	0,986	824461	0,984	828026
Vysočina	6795	486637	0,870	522573	0,838	536488	0,919	521768	1,042	452628	0,975	486571	1,006	513740	0,977	511937
Zlínský	3964	305877	0,903	341037	0,965	403122	1,023	436599	1,316	478466	1,044	550465	1,032	596903	0,968	589030
ČESKO	78869	6660007	1	8223227	1	10076727	1	10674240	1	8896086	1	9807696	1	10302215	1	10504137

*Pozn.: rozloha se vztahuje k součtu jednotlivých okresů z let 1960–2001 (Retrospektivní lexikon obcí ČSSR 1850–1970, 1978)

**Pozn.: RIZ (relativní index změny) – viz kapitola Metodika

Zdroj: *inspirováno v NOVÁČEK (2004, Příloha č. 1/a-b) Retrospektivní lexikon obcí ČSSR 1850–1970 (1978), Historický lexikon obcí České republiky 1869–2005 (2006), SLDB 2011; vlastní šetření*

Příloha 6: Kategorizace mezoregionální diferenciace Česka (14 VÚSC) z pohledu populačního vývoje

kraj	1850	1850–1880	1880	1880–1910	1910	1910–1930	1930	1930–1950	1950	1950–1970	1970	1970–1991	1991	1991–2011	2011
hl. m. Praha	1	1	1	1	1	1	1	1	1	4	1	2	1	4	1
Jihočeský	5	5	5	5	5	5	5	5	5	4	5	2	5	2	5
Jihomoravský	3	4	3	2	3	1	2	1	1	3	1	3	1	3	1
Karlovarský	3	2	3	1	2	3	2	5	5	1	5	4	5	2	5
Královéhradecký	1	4	1	5	2	5	3	4	3	5	4	4	4	3	4
Liberecký	1	5	1	4	1	5	1	5	3	5	3	1	3	2	3
Moravskoslezský	3	1	2	1	1	2	1	2	1	1	1	2	1	3	1
Olomoucký	2	5	2	5	3	3	3	4	3	4	4	3	4	3	4
Pardubický	1	5	2	5	3	5	4	4	4	4	4	3	4	3	4
Plzeňský	5	5	5	5	5	4	5	5	5	5	5	4	5	3	5
Středočeský	4	3	4	5	5	4	5	1	4	5	5	5	5	2	4
Ústecký	2	1	1	1	1	3	1	5	1	4	1	4	1	3	1
Vysočina	4	5	5	5	5	5	5	2	5	4	5	3	5	3	5
Zlínský	4	5	5	4	5	2	5	1	2	2	2	2	1	3	2

Kategorizace:

a) Proložení dobové postavení regionu v rámci polarizace systému osídlení Česka: **1**–jádrové, **2**–spíše jádrové, **3**–neutrální, **4**–spíše periferní, **5**–periferní.

b) Kurzívou dobová dynamika: **1**–výrazně vyšší růst/nížší pokles, **2**–mírně vyšší růst/nížší pokles, **3**–průměrný růst/pokles, **4**–mírně nižší růst/vyšší pokles, **5**–výrazně nižší růst/vyšší pokles.

Vymezení kategorií stejné jako u mikroregionů (viz Metodika).

Zdroj: inspirace v NOVÁČEK (2004, Příloha č. 2); Retrospektivní lexikon obcí ČSSR 1850–1970 (1978), Historický lexikon obcí České republiky 1869–2005 (2006), SLDB 2011; vlastní šetření

Příloha 7: Podíl krajů na populaci území Česka 1850–2011 (%)

kraj	1850	1880	1910	1930	1950	1970	1991	2011
hl. m. Praha	1,8	4,0	6,3	8,4	11,2	11,0	11,8	11,8
Jihočeský	11,0	8,8	7,5	6,7	6,2	5,9	6,0	6,1
Jihomoravský	10,4	8,7	9,5	9,7	10,9	11,0	11,0	11,1
Karlovarský	4,0	4,4	4,7	4,7	2,7	3,0	2,9	2,9
Královéhradecký	8,0	7,5	6,8	6,1	6,0	5,5	5,4	5,3
Liberecký	6,0	5,9	5,7	5,2	4,2	3,9	4,1	4,2
Moravskoslezský	7,5	7,7	9,0	9,4	9,8	11,9	12,5	11,7
Olomoucký	8,1	6,9	6,5	6,4	6,3	6,2	6,2	6,1
Pardubický	6,0	6,2	5,5	5,1	5,0	5,0	4,9	4,9
Plzeňský	6,4	7,4	6,8	6,6	5,9	5,6	5,4	5,4
Středočeský	10,6	13,1	12,1	12,0	12,9	12,1	10,8	12,2
Ústecký	8,0	8,8	10,5	10,5	8,3	8,1	8,0	7,9
Vysočina	7,7	6,5	5,4	5,0	5,2	5,0	5,1	4,9
Zlínský	4,2	4,1	4,0	4,1	5,4	5,6	5,8	5,6

Zdroj: inspirace v NOVÁČEK (2004, Příloha č. 3); Retrospektivní lexikon obcí ČSSR 1850–1970 (1978), Historický lexikon obcí České republiky 1869–2005 (2006), SLDB 2011; vlastní šetření

Příloha 8: Vývoj hustoty zalidnění krajů Česka (14 VÚSC) 1850–2011 (počet obyvatel na km²)

kraj	1850	1880	1910	1930	1950	1970	1991	2011
hl. m. Praha	207,6	704,8	1346,1	1916,3	2132,2	2300,0	2447,9	2503,4
Jihočeský	60,2	71,8	74,9	71,5	54,8	57,4	62,0	63,4
Jihomoravský	82,8	101,3	130,1	145,3	135,9	150,7	159,0	162,1
Karlovarský	83,1	108,0	144,2	151,5	73,7	90,0	91,1	91,5
Královéhradecký	107,4	129,8	143,3	137,6	111,7	113,6	116,2	116,4
Liberecký	132,7	154,1	180,7	176,6	117,9	120,7	134,4	138,7
Moravskoslezský	84,4	114,3	164,5	183,0	159,9	215,0	235,6	226,8
Olomoucký	95,7	110,8	126,4	132,5	107,3	116,8	122,9	121,3
Pardubický	100,0	112,6	122,0	120,6	99,2	108,2	112,6	114,3
Plzeňský	68,6	80,0	91,3	93,6	69,9	72,8	73,8	75,4
Středočeský	76,9	95,7	108,3	111,2	98,6	102,6	101,0	116,2
Ústecký	94,9	135,8	198,0	209,1	137,7	149,3	154,5	155,2
Vysočina	71,6	76,9	79,0	76,8	66,6	71,6	75,6	75,3
Zlínský	77,2	86,0	101,7	110,1	120,7	138,9	150,6	148,6
ČESKO	83,7	104,3	127,8	135,3	112,8	124,4	130,6	133,2

Zdroj: inspirováno v NOVÁČEK (2004, Příloha č. 4); Retrospektivní lexikon obcí ČSSR 1850–1970 (1978), Historický lexikon obcí České republiky 1869–2005 (2006), SLDB 2011; vlastní šetření

Příloha 9: Vývoj hustoty zalidnění krajů Česka (14 VÚSC) 1850–2011 (porovnání s krajským průměrem)

kraj	hustota zalidnění vztažená k republikovému průměru							
	hustota zalidnění Česka k danému datu = index 100							
	1850	1880	1910	1930	1950	1970	1991	2011
hl. m. Praha	490,7	1094,0	1732,8	2299,4	3066,6	3002,7	3216,9	1879,4
Jihočeský	72,1	68,9	58,9	52,8	48,6	46,1	47,5	22,6
Jihomoravský	96,4	98,8	103,8	109,5	123,0	123,8	124,6	121,7
Karlovarský	105,0	103,6	112,8	111,9	65,3	72,3	69,8	68,7
Královéhradecký	132,0	124,6	112,1	101,7	99,0	91,2	89,0	87,4
Liberecký	151,0	147,6	141,0	130,2	104,3	96,6	102,5	104,1
Moravskoslezský	108,6	108,2	126,2	132,0	137,5	167,5	174,8	170,3
Olomoucký	109,3	106,0	98,7	98,5	96,5	95,1	95,3	91,1
Pardubický	117,6	108,1	95,5	89,1	87,9	87,0	86,2	85,8
Plzeňský	80,2	76,8	71,4	69,4	62,0	58,5	56,6	56,6
Středočeský	80,7	91,8	85,2	84,1	90,4	85,4	76,0	87,2
Ústecký	113,7	130,4	154,9	154,5	122,1	120,0	118,3	116,5
Vysočina	87,1	73,8	61,7	56,7	59,0	57,4	57,6	56,5
Zlínský	88,9	82,5	79,5	81,4	107,0	111,6	115,2	111,6
ČESKO	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0

Zdroj: inspirováno v NOVÁČEK (2004, Příloha č. 5); Retrospektivní lexikon obcí ČSSR 1850–1970 (1978), Historický lexikon obcí České republiky 1869–2005 (2006), SLDB 2011; vlastní šetření

Příloha 10/a: Vývoj počtu obyvatel ve vybraných obcích Plzeňského kraje

obec	mikroreg.	1850	RIZ 1850– 1880	1880	RIZ 1880– 1910	1910	RIZ 1910– 1930	1930	RIZ 1930– 1950	1950	RIZ 1950– 1970	1970	RIZ 1970– 1991	1991	RIZ 1991– 2011	2011	RIZ 1850– 2011
DOMAŽLICE	DO	7626	1,016	7745	1,105	8555	1,100	9406	0,956	8995	1,006	9044	1,274	11519	0,958	11037	1,447
Bělá n. Radb.	DO	5808	1,138	6608	1,054	6966	0,974	6786	0,298	2020	0,848	1712	0,997	1707	1,040	1775	0,306
Holýšov	SD	702	0,905	635	1,962	1246	1,482	1847	1,696	3132	1,315	4119	1,094	4507	1,098	4949	7,050
Horšovský T.	HT	5116	1,010	5168	0,996	5148	1,006	5179	0,735	3805	1,065	4052	1,246	5047	0,987	4982	0,974
Hostouň	DO	3396	0,922	3130	0,948	2967	0,909	2697	0,520	1401	0,809	1134	0,972	1102	1,203	1326	0,391
Kdyně	DO	5125	0,870	4456	1,127	5022	1,023	5138	0,783	4025	1,189	4784	0,913	4369	1,198	5232	1,021
Nemanice	DO	3838	1,013	3889	0,970	3771	0,811	3057	0,119	364	1,093	398	0,864	344	0,805	277	0,072
Poběžovice	DO	3292	0,964	3174	1,103	3501	0,934	3270	0,543	1775	0,917	1627	1,048	1705	0,974	1660	0,504
Rybník	DO	2214	1,369	3030	1,096	3322	1,002	3329	0,043	143	1,175	168	1,006	169	1,154	195	0,088
Staňkov	HT	2147	1,286	2760	1,510	4167	1,168	4865	0,730	3551	0,958	3402	0,940	3199	1,013	3240	1,509
Všeruby	DO	3912	0,874	3419	0,880	3010	0,921	2773	0,413	1146	0,896	1027	0,811	833	0,982	818	0,209
KLATOVY	KT	10040	1,400	14059	1,324	18620	0,979	18221	0,945	17213	1,109	19087	1,210	23098	0,978	22582	2,249
Čachrov	KT	2957	1,311	3877	0,866	3357	0,873	2931	0,340	995	0,749	745	0,775	577	0,945	545	0,184
Hartmanice	SC	6481	0,671	4349	0,893	3884	0,919	3569	0,400	1427	0,936	1336	0,924	1234	0,866	1069	0,165
Horažďovice	HD	4191	1,337	5603	0,956	5356	0,969	5189	0,891	4624	1,236	5714	1,019	5820	0,958	5578	1,331
Kašp. Hory	SC	3147	1,106	3479	0,945	3287	1,022	3358	0,602	2023	0,832	1683	0,977	1644	0,908	1492	0,474
Kolinec	SC	4586	0,912	4180	0,936	3912	0,948	3708	0,704	2609	0,782	2039	0,743	1515	0,963	1459	0,318
Nalž. Hory	HD	3954	1,113	4402	0,901	3967	0,807	3203	0,718	2298	0,799	1837	0,761	1397	0,853	1192	0,302
Nýrsko	KT	4004	0,940	3762	1,215	4572	1,248	5705	0,770	4390	1,024	4494	1,110	4989	1,023	5102	1,274
Plánice	KT	4273	1,059	4525	0,991	4482	0,852	3817	0,684	2610	0,854	2229	0,791	1762	0,967	1703	0,399
Prášíly	SC	2898	1,853	5369	0,785	4213	0,828	3490	0,094	328	0,887	291	0,509	148	1,142	169	0,058
Strážov	KT	4004	0,896	3588	0,931	3339	0,881	2940	0,625	1838	0,881	1620	0,829	1343	1,004	1348	0,337
Sušice	SC	5574	1,376	7671	1,156	8866	0,983	8715	0,944	8229	1,154	9498	1,191	11308	1,001	11323	2,031
Železná Ruda	KT	2778	1,593	4424	0,983	4349	1,168	5080	0,535	2715	0,502	1363	1,233	1680	1,114	1872	0,674
Blovce	BH	3382	1,026	3469	0,937	3249	1,175	3818	0,937	3576	0,999	3571	0,994	3591	1,164	4180	1,236
Dobřany	SD	2662	1,317	3506	1,879	6588	1,084	7139	0,681	4859	1,023	4969	1,132	5624	1,085	6104	2,293
Chotěšov	SD	1777	1,292	2296	1,927	4425	1,082	4787	0,850	4067	0,772	3139	0,826	2592	1,075	2787	1,568

Příloha 10/b: Vývoj počtu obyvatel ve vybraných obcích Plzeňského kraje

obec	mikroreg.	1850	RIZ 1850– 1880	1880	RIZ 1880– 1910	1910	RIZ 1910– 1930	1930	RIZ 1930– 1950	1950	RIZ 1950– 1970	1970	RIZ 1970– 1991	1991	RIZ 1991– 2011	2011	RIZ 1850– 2011
Kasejovice	NE	3978	0,930	3699	0,799	2955	0,907	2680	0,806	2159	0,787	1698	0,803	1363	0,953	1299	0,327
Nepomuk	NE	2023	1,467	2967	0,853	2532	0,967	2448	0,952	2331	1,122	2616	1,228	3211	1,184	3803	1,880
Přeštice	PC	3270	1,257	4110	1,164	4783	1,114	5326	0,960	5113	1,120	5724	1,115	6382	1,132	7226	2,210
Spál. Poříčí	BH	3905	1,195	4667	0,900	4200	0,935	3925	0,816	3203	0,878	2811	0,919	2584	1,035	2675	0,685
Stod	SD	1713	1,282	2196	1,444	3170	1,123	3560	0,802	2854	1,206	3442	1,067	3674	1,018	3739	2,183
PLZEŇ	P	16280	3,000	48834	2,294	112008	1,199	134288	0,949	127447	1,205	153524	1,132	173791	0,965	167648	10,298
Starý Plzenec	P	1547	1,362	2107	1,351	2847	1,563	4451	0,932	4150	1,012	4199	0,966	4054	1,178	4775	3,087
Heřman. Huť	NÝ	688	6,067	4174	0,677	2824	0,934	2638	0,661	1744	1,038	1810	0,964	1745	1,018	1776	2,581
Horní Bráza	NÝ	266	1,312	349	2,533	884	1,829	1617	1,084	1752	1,326	2323	1,725	4007	1,088	4359	16,387
Kaznějov	KC	275	3,440	946	1,365	1291	1,323	1708	1,135	1939	1,331	2581	1,237	3193	0,987	3152	11,462
Kralovice	KC	2957	0,938	2773	1,023	2836	1,112	3154	0,862	2718	1,134	3081	1,084	3340	1,045	3491	1,181
Líně	NÝ	281	3,783	1063	2,319	2465	1,300	3204	0,780	2499	1,051	2626	0,847	2224	1,087	2418	8,605
Manětín	KC	4004	0,924	3701	0,903	3341	0,929	3104	0,565	1753	0,880	1542	0,876	1350	0,872	1177	0,294
Nečtiny	KC	2736	1,188	3249	0,863	2803	0,861	2414	0,419	1012	0,816	826	0,768	634	1,017	645	0,236
Nýřany	NÝ	710	7,931	5631	1,284	7230	1,051	7600	0,714	5424	1,141	6191	1,156	7158	0,997	7134	10,048
Třemošná	NÝ	733	2,389	1751	1,800	3151	1,369	4315	0,830	3581	1,095	3920	1,185	4646	1,044	4849	6,615
ROKYCANÝ	RO	4094	1,327	5431	1,303	7078	1,177	8330	1,106	9216	1,366	12585	1,171	14731	0,957	14097	3,443
Břasy	RO	2112	2,331	4922	0,885	4357	0,902	3931	0,820	3224	0,869	2802	0,790	2214	0,987	2186	1,035
Hrádek	RO	755	1,033	780	0,883	689	1,354	933	1,229	1147	2,493	2859	1,068	3052	0,955	2916	3,862
TACHOV	TC	5254	1,061	5572	1,402	7814	1,048	8189	0,591	4843	1,742	8435	1,521	12833	0,991	12721	2,421
Bor	TC	5318	1,051	5590	0,966	5398	0,969	5229	0,568	2970	1,150	3416	1,109	3787	1,112	4212	0,792
Chod. Planá	TC	2968	1,241	3684	1,008	3714	1,047	3889	0,396	1540	1,128	1737	0,974	1691	1,111	1878	0,699
Lesná	TC	2987	1,457	4352	0,839	3653	0,885	3234	0,247	799	0,573	458	1,004	460	0,996	458	0,153
Planá	TC	5252	1,171	6148	1,047	6434	1,088	6999	0,540	3779	1,125	4251	1,187	5045	1,099	5545	1,056
Přímda	TC	2964	1,012	2999	1,007	3020	0,935	2825	0,367	1038	0,969	1006	1,274	1282	1,191	1527	0,515
Rozvadov	TC	3593	0,959	3445	0,902	3106	0,963	2991	0,264	789	1,127	889	0,733	652	1,219	795	0,221
St. Sedliště	TC	4248	0,940	3992	0,975	3891	0,857	3335	0,330	1101	0,929	1023	0,949	971	1,226	1190	0,280

Příloha 10/c: Vývoj počtu obyvatel ve vybraných obcích Plzeňského kraje

obec	mikroreg.	1850	RIZ 1850– 1880	1880	RIZ 1880– 1910	1910	RIZ 1910– 1930	1930	RIZ 1930– 1950	1950	RIZ 1950– 1970	1970	RIZ 1970– 1991	1991	RIZ 1991– 2011	2011	RIZ 1850– 2011
Stráž	TC	3415	0,928	3170	0,929	2944	0,911	2683	0,514	1380	0,830	1145	0,837	958	1,150	1102	0,323
Stříbro	SŘ	4647	1,194	5547	1,065	5907	1,104	6523	0,809	5280	1,222	6453	1,196	7718	1,037	8003	1,722
vybrané obce		202857	1,333	270422	1,300	351466	1,080	379540	0,793	300943	1,134	341235	1,118	381573	0,998	380792	1,877
ostatní obce		315112	1,060	334135	1,014	338898	0,974	330120	0,689	227411	0,920	209279	0,845	176734	1,073	189609	0,601
PLZEŇSKÝ KRAJ celkem		517969	1,167	604557	1,142	690364	1,028	709660	0,745	528354	1,042	550514	1,014	558307	1,022	570401	1,101
podíl vybr. obcí na celku (%)		39,2		44,7		50,9		53,5		57,0		62,0		68,4		66,8	

Zdroj: Retrospektivní lexikon obcí ČSSR 1850–1970 (1978), Historický lexikon obcí České republiky 1869–2005 (2006), SLDB 2011; vlastní šetření

Příloha 11: Vývoj obyvatelstva na území mikroregionů Plzeňského kraje (1850–2011)

obvody obcí III. stupně	katastrální výměra (km ²)	1850	RIZ 1850– 1880	1880	RIZ 1880– 1910	1910	RIZ 1910– 1930	1930	RIZ 1930– 1950	1950	RIZ 1950– 1970	1970	RIZ 1970– 1991	1991	RIZ 1991 – 2011	2011	RIZ 1850– 2011
DOMAŽLICE	763	71464	0,838	69929	0,898	71748	0,921	67896	0,800	40451	0,906	38195	1,003	38832	1,001	39708	0,505
Horšovský Týn	289	18002	0,883	18540	1,006	21307	0,989	21661	0,914	14748	0,940	14450	0,937	13733	1,001	14051	0,709
KLATOVY	906	71062	0,912	75594	0,904	78071	0,942	75613	0,960	54062	0,904	50928	0,983	50777	0,963	49988	0,639
Horažďovice	259	19120	0,975	21754	0,822	20428	0,871	18288	1,083	14759	0,937	14414	0,876	12808	0,900	11783	0,560
Sušice	781	51774	0,896	54149	0,853	52768	0,907	49220	0,849	31126	0,883	28640	0,898	26081	0,899	23955	0,420
PLZEŇ	261	24661	2,050	59005	1,847	124452	1,175	150271	1,270	142147	1,140	168891	1,099	188158	0,978	188045	6,926
Blovice	223	15925	0,938	17433	0,804	16000	0,974	16017	1,131	13490	0,889	12500	0,851	10792	1,068	11782	0,672
Kralovice	659	31999	0,916	34204	0,873	34102	0,970	34004	0,935	23695	0,931	22990	0,961	22413	0,957	21911	0,622
Nepomuk	309	22977	0,960	25750	0,793	23332	0,880	21096	1,090	17128	0,802	14309	0,812	11781	0,953	11475	0,454
Nýřany	628	28377	1,352	44760	1,061	54247	1,100	61363	0,999	45681	0,993	47261	0,960	46007	1,128	53029	1,697
Přeštice	271	20177	0,966	22746	0,979	25427	0,991	25915	1,115	21525	0,961	21562	0,904	19756	1,090	22003	0,991
Stod*	259	14279	0,981	16347	1,353	25262	1,072	27835	1,063	22038	0,956	21949	0,944	21015	1,085	23293	1,482
ROKYCANY	575	46683	1,038	56576	0,823	53172	0,959	52412	1,189	46434	1,009	48831	0,931	46118	1,007	47458	0,923
TACHOV	948	57743	0,927	62460	0,894	63766	0,941	61679	0,562	25837	1,086	29237	1,128	33444	1,034	35328	0,556
Stříbro	431	23726	0,914	25310	0,909	26282	0,977	26390	0,775	15233	1,031	16357	1,000	16592	0,979	16598	0,635
PLZEŇSKÝ KRAJ	7561	517969	1	604557	1	690364	1	709660	1	528354	1	550514	1	558307	1	570401	1

*Pozn.: Mikroregion Stod je součástí okresů Domažlice a Plzeň-jih.

Zdroj: *Retrospektivní lexikon obcí ČSSR 1850–1970 (1978)*, *Historický lexikon obcí České republiky 1869–2005 (2006)*, *SLDB 2011*; vlastní šetření

Příloha 12: Kategorizace mikroregionální diferenciace Plzeňského kraje (1850–2011)

obvody obcí III. stupně	1850	1850–1880	1880	1880–1910	1910	1910–1930	1930	1930–1950	1950	1950–1970	1970	1970–1991	1991	1991–2011	2011
DOMAŽLICE	1	5	2	5	3	5	4	5	5	5	5	3	5	3	5
Horšovský Týn	4	5	5	3	5	4	5	5	5	5	5	5	5	3	5
KLATOVY	2	5	3	5	4	5	4	4	4	5	5	4	5	4	5
Horažďovice	2	4	3	5	4	5	5	1	5	5	5	5	5	5	5
Sušice	3	5	4	5	5	5	5	5	5	5	5	5	5	5	5
PLZEŇ	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	4	1
Blovice	3	5	3	5	5	4	5	1	4	5	5	5	5	1	5
Kralovice	5	5	5	5	5	4	5	5	5	5	5	4	5	4	5
Nepomuk	2	4	3	5	5	5	5	1	5	5	5	5	5	4	5
Nýřany	5	1	4	1	4	1	3	3	3	3	3	4	3	1	2
Přeštice	1	4	1	4	3	3	5	1	2	4	3	5	3	1	2
Stod*	5	4	5	1	2	1	2	1	1	4	1	5	2	1	1
ROKYCANY	1	2	1	5	3	4	3	1	1	3	1	5	2	3	2
TACHOV	4	5	5	5	5	5	5	5	5	1	5	1	5	2	5
Stříbro	5	5	5	5	5	4	5	5	5	2	5	3	5	4	5

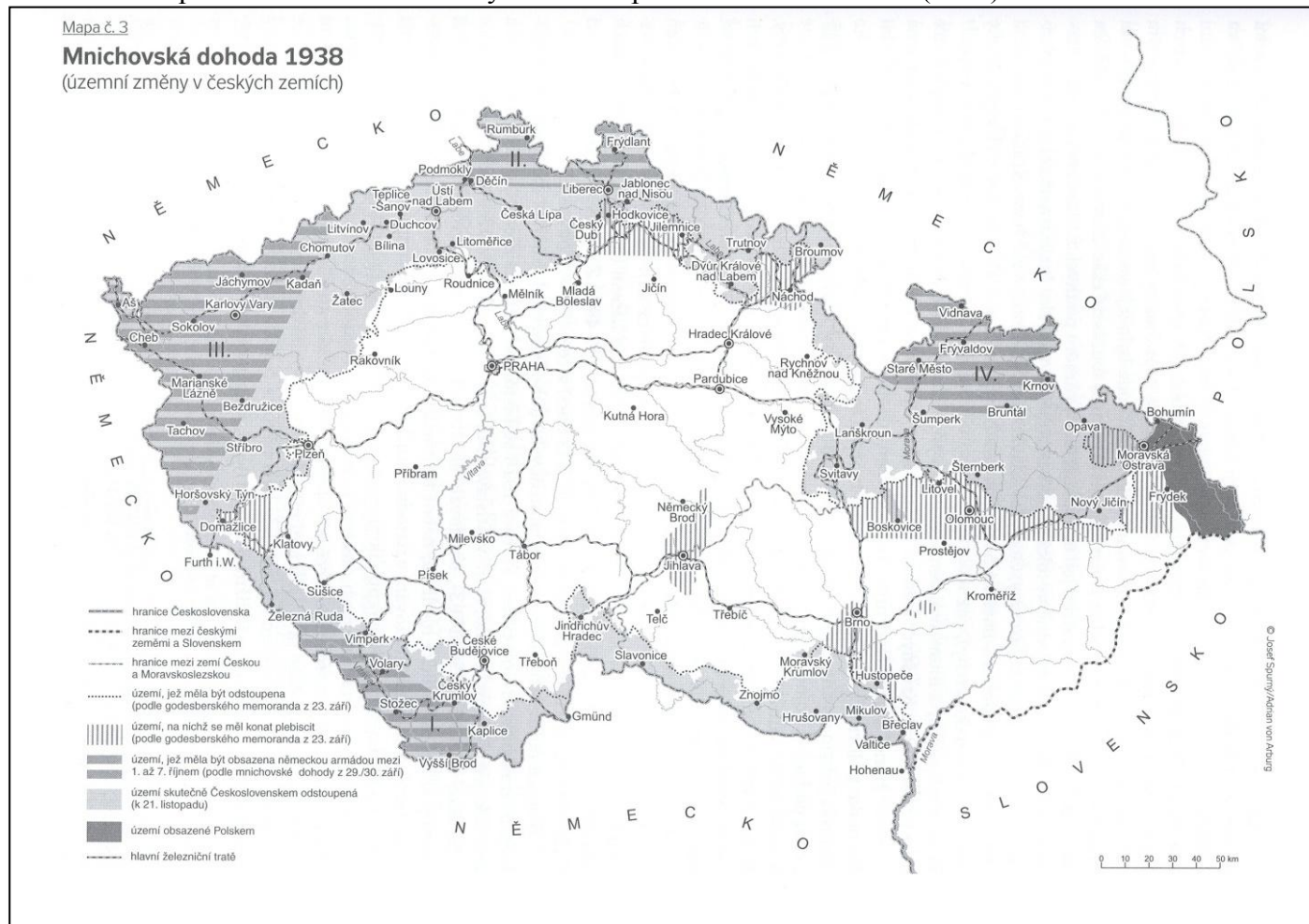
Kategorizace: a) Proložení dobové postavení regionu v rámci polarizace systému osídlení Plzeňského kraje: **1**–jádrové, **2**–spíše jádrové, **3**–neutrální, **4**–spíše periferní, **5**–periferní.

b) Kurzívou dobová dynamika: **1**–výrazně vyšší růst/nížší pokles, **2**–mírně vyšší růst/nížší pokles, **3**–průměrný růst/pokles, **4**–mírně nižší růst/vyšší pokles, **5**–výrazně nižší růst/vyšší pokles.

Vymezení kategorií viz Metodika.

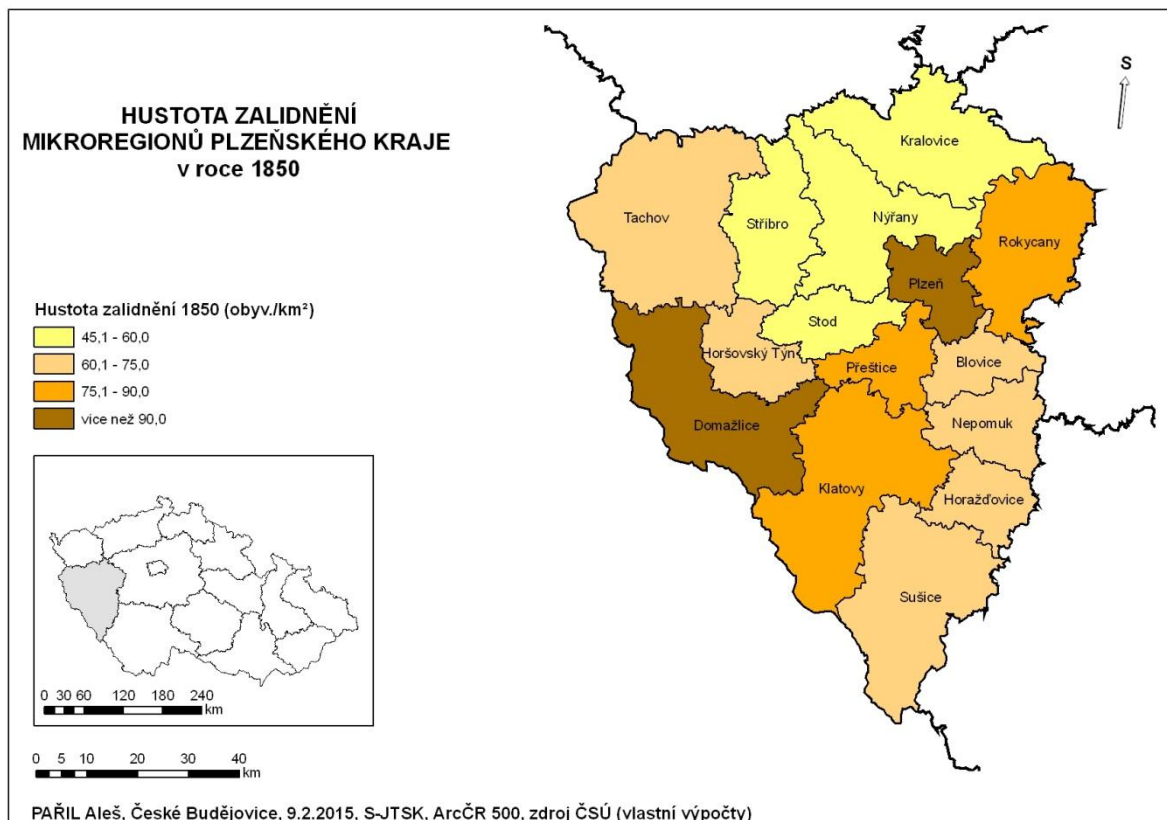
Zdroj: *Retrospektivní lexikon obcí ČSSR 1850–1970 (1978)*, *Historický lexikon obcí České republiky 1869–2005 (2006)*, *SLDB 2011*; vlastní šetření

Příloha 13: Mapa územních změn v českých zemích po Mnichovské dohodě (1938)

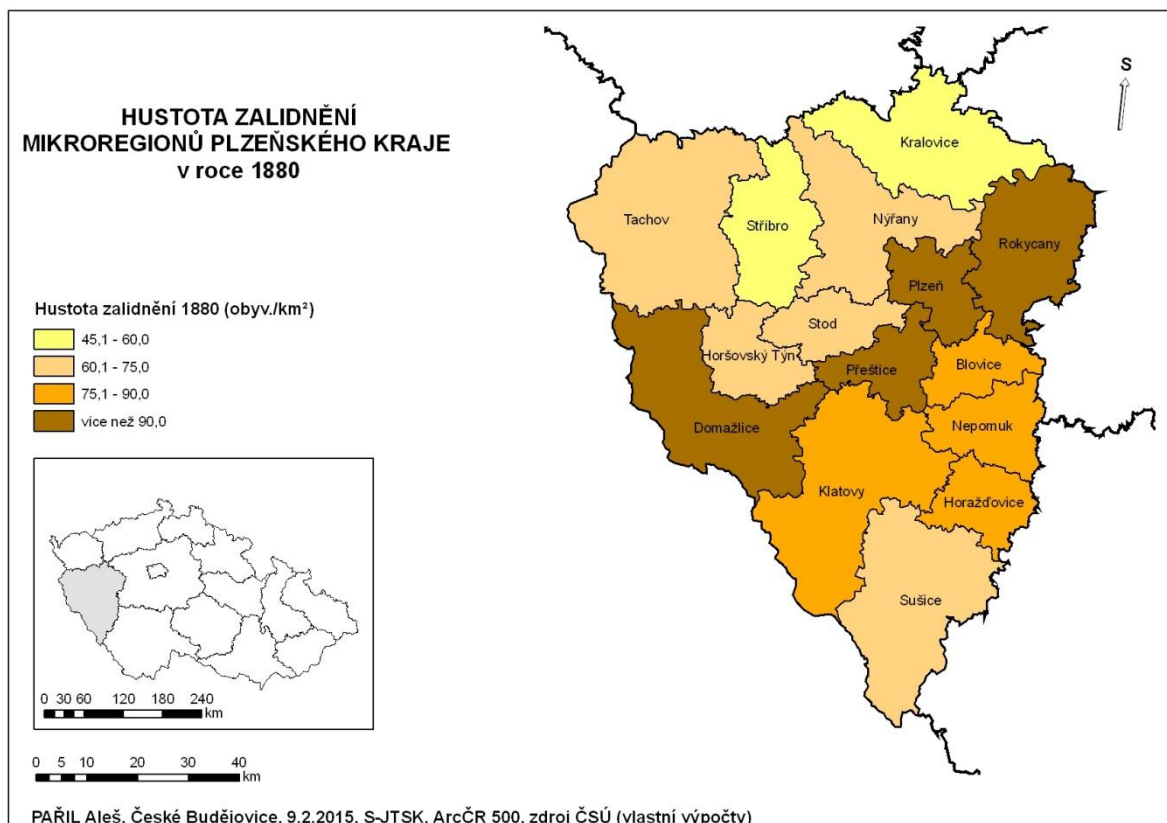


Zdroj: von ARBURG (2010, s. 37)

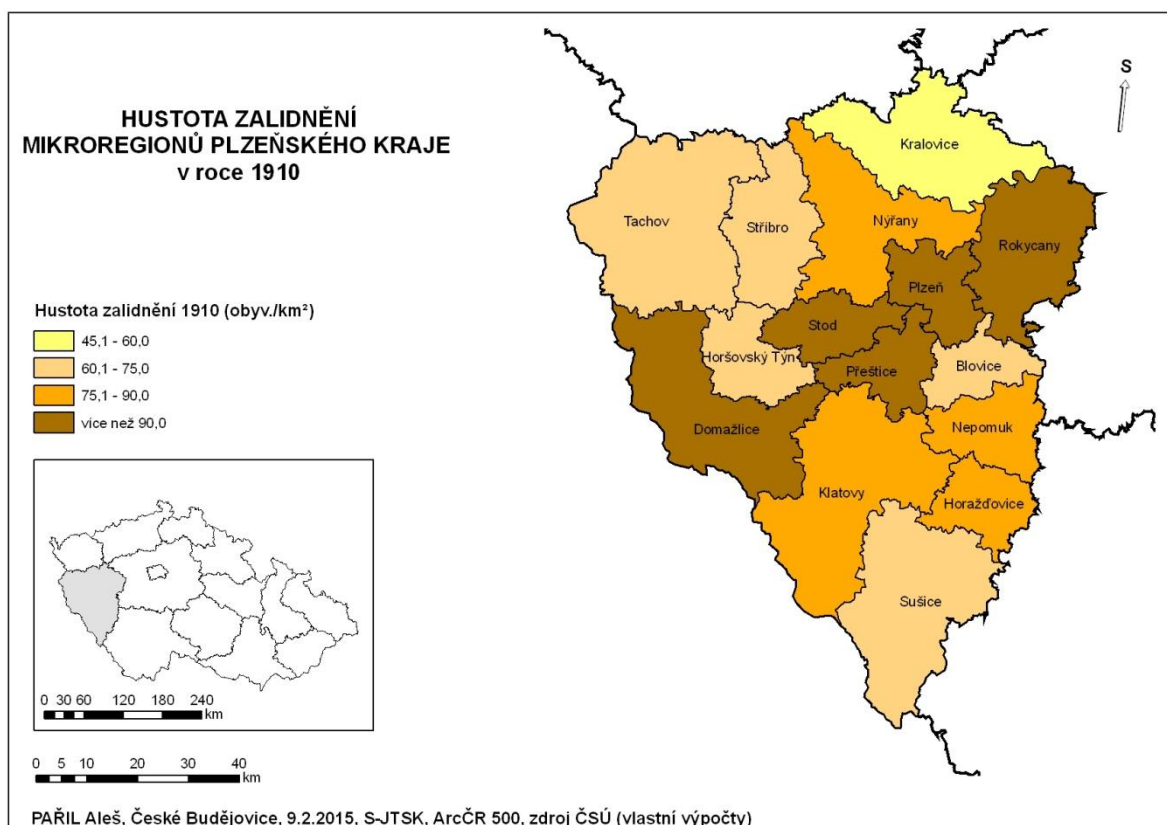
Příloha 14: Mapa hustoty zalidnění mikroregionů Plzeňského kraje v roce 1850



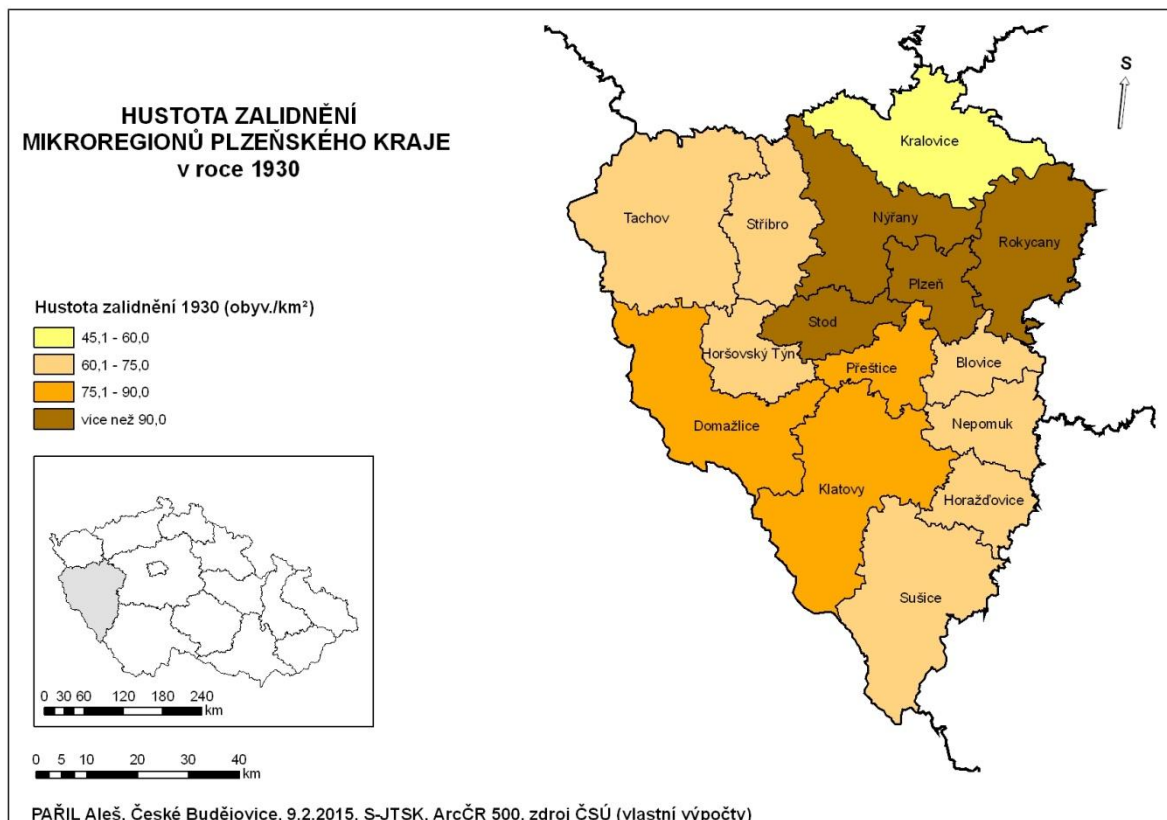
Příloha 15: Mapa hustoty zalidnění mikroregionů Plzeňského kraje v roce 1880



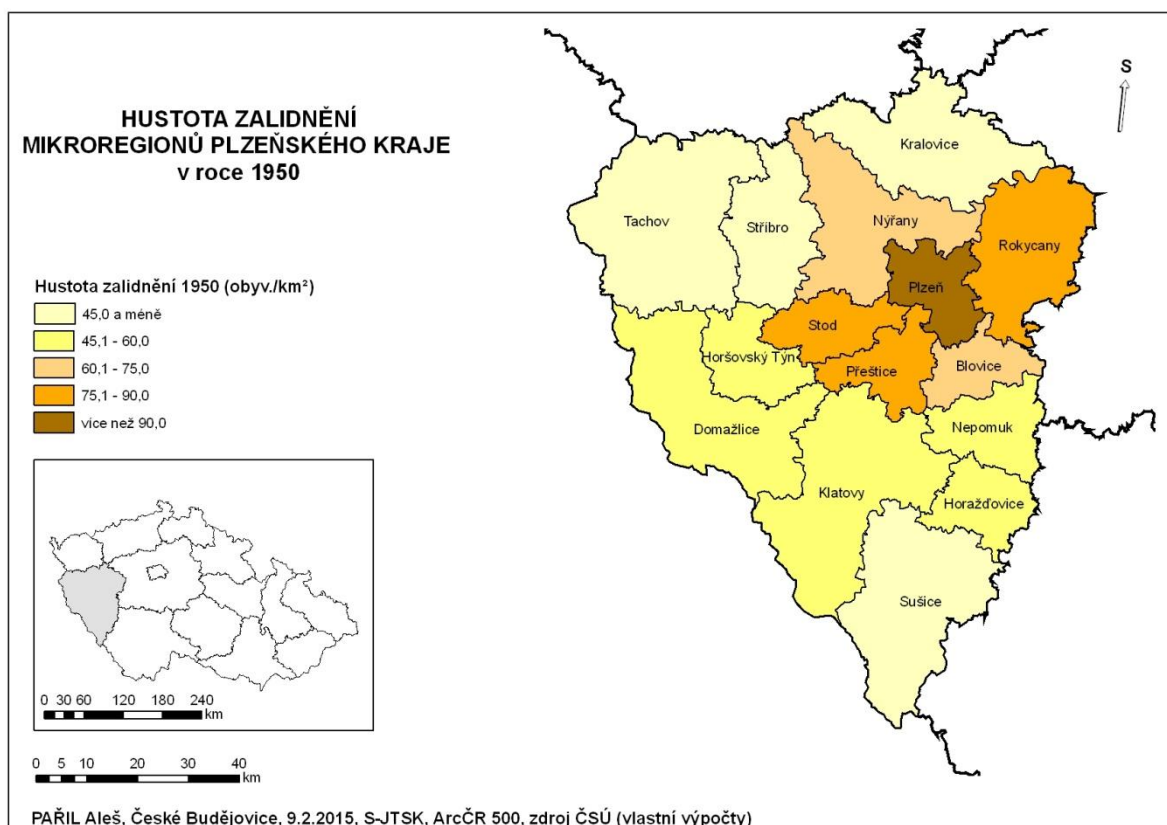
Příloha 16: Mapa hustoty zalidnění mikroregionů Plzeňského kraje v roce 1910



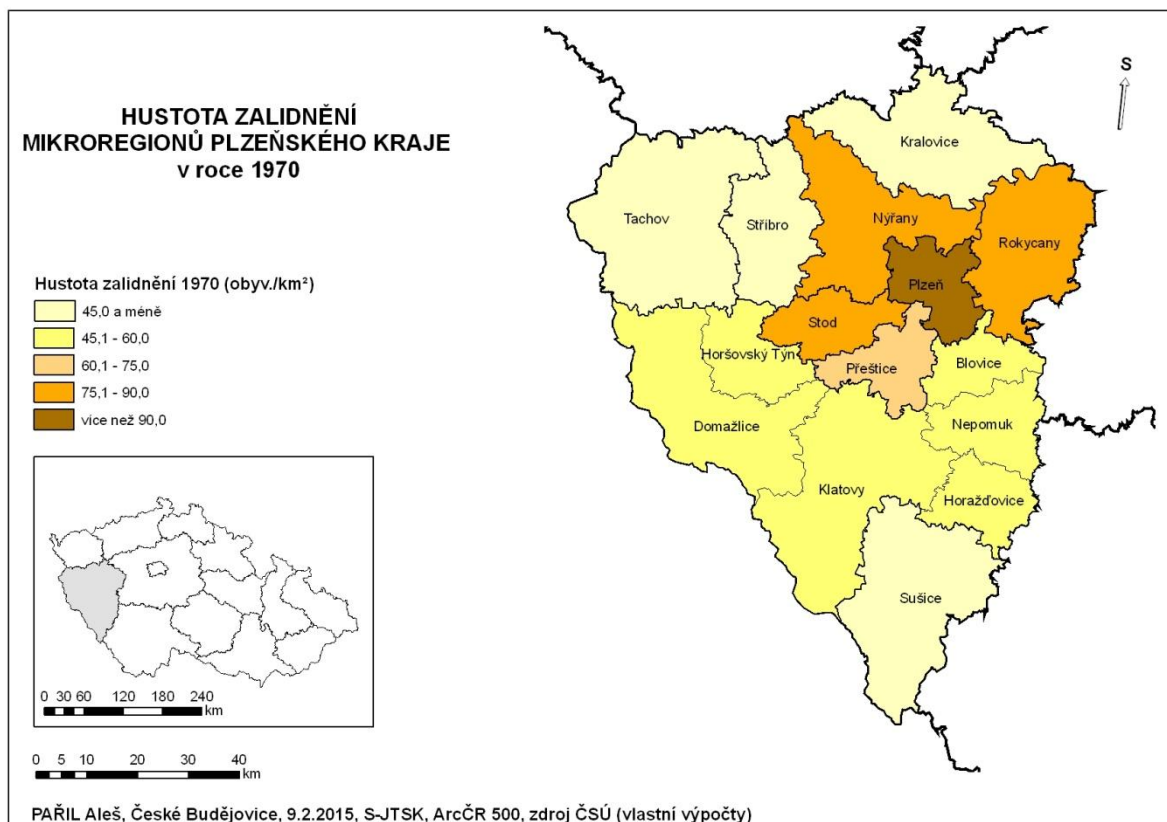
Příloha 17: Mapa hustoty zalidnění mikroregionů Plzeňského kraje v roce 1930



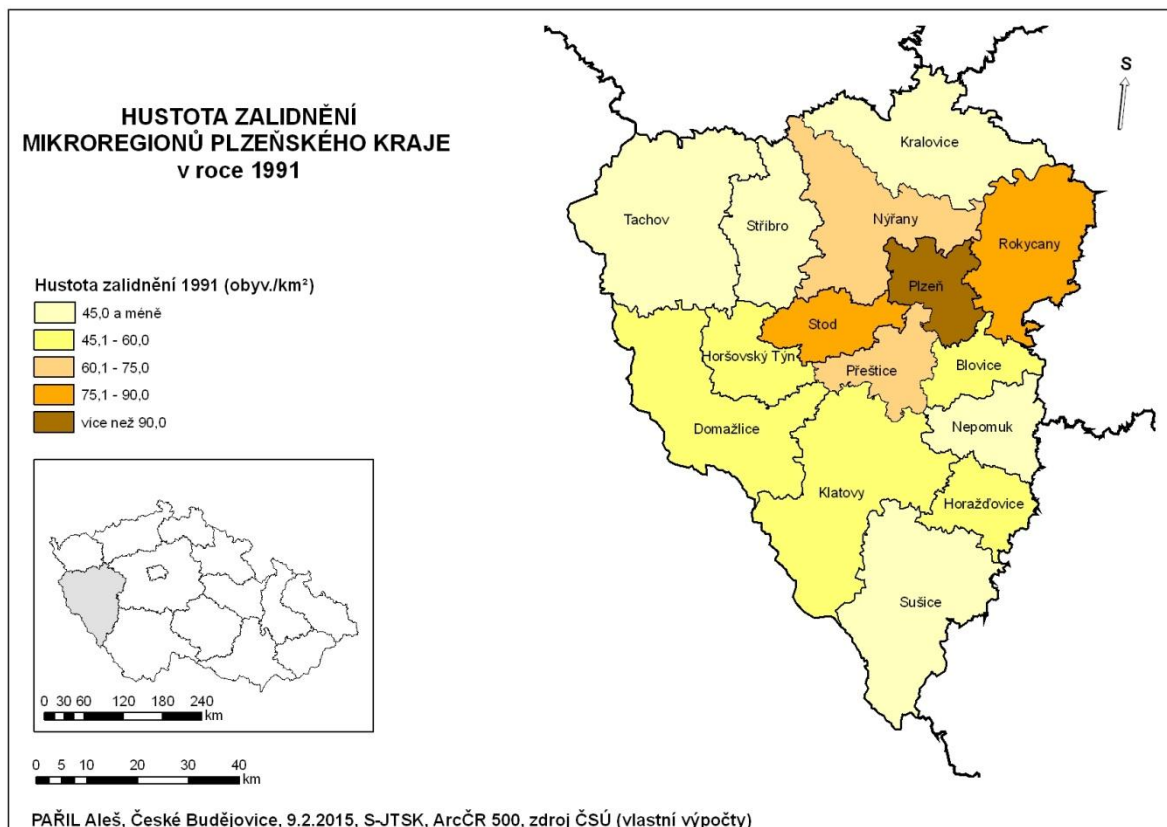
Příloha 18: Mapa hustoty zalidnění mikroregionů Plzeňského kraje v roce 1950



Příloha 19: Mapa hustoty zalidnění mikroregionů Plzeňského kraje v roce 1970



Příloha 20: Mapa hustoty zalidnění mikroregionů Plzeňského kraje v roce 1991



Příloha 21: Mapa hustoty zalidnění mikroregionů Plzeňského kraje v roce 2011

